

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií
Katedra studií občanské společnosti

**Občanské iniciativy a aktivity na území dnešního
Moravskoslezského kraje v 70. a 80. letech minulého
století**

Diplomová práce

Vypracovala: Bc. Veronika Hušková

květen 2007

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Marek Skovajsa, Ph.D.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím literatury, uvedené v seznamu literatury.“

„Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.“

V Praze dne.....

Podpis.....

Ráda bych touto cestou poděkovala všem osobnostem, se kterými je v této práci veden rozhovor. Velice si vážím jejich vstřícnosti a zejména ochoty ohlédnout se za často neveselou minulostí. Dále mé poděkování patří vedoucímu této diplomové práce Mgr. Marku Skovajsovi, Ph.D a to zejména za cenné připomínky a tipy k jejímu zpracování.

ABSTRAKT

Tato práce se zaměřuje na zkoumání opozičních projevů občanské společnosti v době 70. – 90. let tedy v období normalizovaného Československa a soustředí se přitom na oblast dnešního Moravskoslezského kraje. První části objasňují historické události a stav opozice v Československu obecně, přičemž největší prostor je věnován charakteristice a filozofii nejvýznamnější celorepublikové iniciativy Chartě 77. Zhruba druhá polovina textu obsahuje náhled protirežimních občanských iniciativ a aktivit v oblasti dnešního Moravskoslezského kraje prostřednictvím rozhovorů s jejich přímými účastníky. Vzpomínky těchto regionálně významných osobností disentu různého věku, místa působení či národnosti doplněné o poznatky z dostupných dokumentů, vytvářejí celkem komplexní obraz opozice v tomto převážně průmyslovém kraji. V závěru se autorka zabývá shrnutím zjištěných faktů a jejich analýzou.

KLÍČOVÁ SLOVA

- nezávislé iniciativy
- nonkonformní aktivity
- disent
- opozice
- Charta 77
- samizdat
- Moravskoslezský kraj

OBSAH

ÚVOD	6
HISTORICKÝ KONTEXT	10
PŘEDCHŮDCI OPOZICE.....	13
1 NORMALIZACE A VZNIK CHARTY 77	16
1.1 CHARAKTERISTIKA CHARTY 77	18
2 FILOZOFIE CHARTY 77	20
2.1 JAN PATOČKA	20
2.1.1 Krize společnosti a hledání východiska.....	22
2.2 VÁCLAV BENDA.....	25
2.3 VÁCLAV HAVEL.....	27
2.3.1 Hledání východisek.....	31
2.3.2 Postavení Charty 77 v rámci opozice	32
3 POKUS O REGIONALIZACI CHARTY 77, VZNIK INFOCHU A CHARAKTERISTIKA CHARTY 77 PODLE JEDNOHO Z PRVNÍCH PRAŽSKÝCH SIGNATÁŘŮ	35
4 DISIDENTI, CHARTISTÉ A NEOFICIÁLNÍ INICIATIVY NA ÚZEMÍ MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE	41
4.1 DISIDENT JAROMÍR ŠAVRDA - OBĚŤ OSTRAVSKÝCH ESTÉBÁKŮ.....	45
4.1.1 Dolores Šavrdová.....	55
4.2 TOMÁŠ HRADÍLEK – MLUVČÍ CHARTY 77 NA SEVERNÍ MORAVĚ – ČÁST I.....	57
(CESTA K CHARTĚ).....	57
4.3 ZLOM VE VÝVOJI OPOZIČNÍCH SKUPIN.....	61
4.4 TOMÁŠ HRADÍLEK – MLUVČÍ CHARTY 77 NA SEVERNÍ MORAVĚ – ČÁST II. (VÝZVA K OBČANSKÉ KURÁŽI).....	63
4.5 NEJVÝZNAMNĚJŠÍ CELOREPUBLIKOVÉ NEZÁVISLÉ INICIATIVY KONCE 80. LET.....	66
4.6 IVO MLUDEK A JAROMÍR PISKOŘ – CHARTISTÉ NOVÉ GENERACE.....	69
4.6.1 Fascinace Polskem a prvopočátky přeshraniční spolupráce	70
4.6.2 Vývoj po podpisu Charty 77	74
4.6.3 Demontrace na obou březích Olše	76
4.7 TADEUSZ WANTULA – POLSKÝ AKTIVISTA V SEVEROMORAVSKÉM KRAJI	80
5 UDÁLOSTI ROKU 1989 A LISTOPADOVÁ REVOLUCE V PRAZE	85
6 REVOLUCE NA ÚZEMÍ MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE PODLE HLAVNÍCH AKTIVISTŮ ...	92
6.1 TOMÁŠ HRADÍLEK – MLUVČÍ CHARTY 77 NA SEVERNÍ MORAVĚ – ČÁST III. (ROK 1989 V ROLI MLUVČÍHO)	92
6.2 REVOLUČNÍ DĚNÍ V OPAVĚ	95
6.3 LADISLAV VRCHOVSKÝ – REVOLUCIONÁŘ V OKD.....	98
6.4 LUBOMÍR ZAORÁLEK – ZAKLADATEL OBČANSKÉHO FÓRA	101
6.5 JIŘÍ FIEDOR – CHARTISTA MLADÉ GENERACE Z HAVÍŘOVA	109
ZÁVĚR	115
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	120
SEZNAM PŘÍLOH	125

Úvod

Rok 2007 je z pohledu občanské společnosti velice zajímavým datem. Na jeho počátku totiž uplynulo právě třicet let od vzniku nejnámější občanské iniciativy doby normalizace – Charty 77. Po dvanáct let se toto neoficiální společenství nejrůznějšími způsoby zasazovalo o prosazení lidských práv a svobod v režimu, který je programově pošlapával. Právě poslání spojilo v Chartě na celou dobu jejího trvání osobnosti různých politických i filozofických přesvědčení, věku i vyznání, z nichž některé v minulosti významně zasáhly do života celé společnosti. Narozeniny iniciativy, kterou proslavily osobnosti jako Václav Havel, Petr Uhl nebo Marta Kubišová, však teprve otevírají období dalších významných výročí.

V příštím roce to bude čtyřicet let od doby, kdy na území Československa vstoupila vojska Varšavské smlouvy, aby potlačila proces demokratizace socialistického režimu s názvem Pražské jaro. Proti okupantům se tehdy vzbouřila téměř celá společnost a tyto protesty přinesly i oběti na životech. Odpor byl však poražen a s ním i zárodky občanské společnosti, která se v době pražského jara začala rozvíjet. Další mnohem větší protestní manifestace přišly až za dvě desítky let v roce 1989. A právě tolik let uplyne od pádu totalitního režimu v roce 2009. V souvislosti s těmito výročími se mnohá média i další nejrůznější společenské instituce zpravidla ohlížejí a připomínají si souvislosti a události, které dobu normalizace v Československu provázely. Na stránkách novin se objevují články o Chartě 77 a jiných nezávislých iniciativách, v televizi běží historické dokumenty a medailony významných osobností disentu.

Uceleně zachytit občanskou společnost v době normalizace však není možné, neboť na její finální definici a charakteristice se odborníci ještě neshodli. Jistě lze však souhlasit se slovy Václava Havla, který ji v jednom ze svých porevolučních prezidentských projevů označuje za „*velmi složitě strukturovaný a zároveň velmi křehoučký až trochu tajemný organismus, který vznikl přirozeným vývojem po dlouhá desetiletí, ne – li staletí, a který je výrazem určitých trvale se vyvíjejících stavů ducha a mravů, určitého stupně společenského poznání a sebepoznání, určitého typu občanského vědomí a sebevědomí.*“ (Havel, 1999) V rozvinuté občanské společnosti se lidé aktivně podílejí na veřejném životě a prostřednictvím nejrůznějších institucí o něm také rozhodují. To vše pak úzce souvisí s uplatňováním základních lidských práv a svobod. V totalitních režimech, využívajících manipulace jsou však tato práva a svobody programově porušovány a občanská společnost

systematicky devastována. Již po pár letech komunistické samovlády byla ta československá v troskách; době normalizace, kterou se zabývá tato práce, již téměř neexistovala. Vznik Charty 77 a dalších nezávislých iniciativ, údaje o podepisování petic občany, informace o nejrůznějších neoficiálních aktivitách a v neposlední řadě množství samizdatem vydané literatury však svědčí o tom, že se jí totalitnímu režimu nepodařilo zadusit úplně. Neboť, jak píše H. G. Skilling, snaha jednotlivců i skupin vést nezávislý a svobodný život ve společnosti, která na ně pohlíží jako na nepřátele a zločince, je prastarý fenomén. Usilovali o něj křesťané v Římě, Židé v ghettech nebo třeba protestanti v zemích s katolickou nadvládou. (Skilling, 1991: 3n)

V souvislosti s disentem v Československu se nejčastěji mluví o kulturně a politicky silných centrech – Praze a Brně. Zde měly totiž svá hlavní působiště celorepublikově známé občanské iniciativy Charta 77 a VONS a pochází odtud také většina veřejnosti dobře známých osobností disentu. Tato práce se však snaží přispět k vytvoření komplexnějšího obrazu projevů občanské společnosti v totalitním Československu a to tím, že zachycuje dění v oblasti v tomto ohledu zcela opomíjené – na území dnešního Moravskoslezského kraje. I tady totiž žili lidé, kteří realizovali své potřeby prostřednictvím nejrůznějších nonkonformních aktivit. Mnoho z nich přitom nebylo před rokem 1989 v disidentských kruzích známo, neboť se špičkami tuzemského disentu nekomunikovali. Nezrodila se tu ani žádná iniciativa, která by se svým věhlasem mohla rovnat Chatě 77 a snad proto nebylo doposud téma nezávislých iniciativ a aktivit v této oblasti adekvátně zpracováno (z dostupných zdrojů se mu komplexněji věnuje pouze článek chartisty Jiřího Fiedora v časopise Dějiny a současnost (Fiedor, 2007: 40 – 43) a několik stručných zmínek v novinách). Zkoumání projevů občanské společnosti právě na území severní Moravy a Slezska přitom může být zajímavé už z hlediska specifik, kterými se tento region od ostatních částí republiky výrazně lišil.

Komunistický režim už zkraje vtiskl oblasti dnešního Moravskoslezského kraje ráz průmyslové krajiny s obrovským množstvím hutí a uhelných dolů, kam se za práci sestěhovali dělníci z různých koutů republiky; a stejně jako byl těžký průmysl jedním z pilířů centrálně plánovaného hospodářství, byla tato oblast jednou z velkých opor komunistického režimu. Lze však předpokládat, že i v této „režimní baště“ neexistovaly pouze oficiální aktivity a povolené organizace. Jedním z možných faktorů je příhraniční poloha kraje a jeho národnostní nehomogenita. Zatímco od center hlavních protikomunistických iniciativ ho dělily stovky kilometrů, na druhé straně přímo sousedil s Polskem; sice také komunistickou zemí, která se však od té naší normalizované lišila

politickým vývojem, uvolněnější společenskou atmosférou i povahou a množstvím projevů občanské společnosti. S Československem ji přitom nespojovala jen hranice. Obyvatelé na české straně se díky jazykovým znalostem, dosažitelnosti televizního a rozhlasového signálu, jiných médií, ale i díky vlastnímu zájmu mohli o událostech v Polsku dozvědět přímo nikoli až z oficiálních československých zdrojů. Spojujícím článkem mohla být i silná polská menšina, která má dodnes zastoupení téměř ve všech důležitých - politických i hospodářských centrech regionu. K území Moravskoslezského kraje přitom patří nejen průmyslové Ostravsko, ale i charakteristikou zcela odlišné Opavsko a Těšínsko - oblast zcela osobitého rázu, jež si po staletí dokázala zachovat svou typickou kulturu i dialekt. To vše nejspíš mohlo ovlivnit výskyt občanských aktivit, které se do jisté míry odlišovaly od ostatních krajů.

Pro nezávislé iniciativy existuje mnoho pojmů a každý si pod nimi může představovat cosi trochu odlišného. Vždy se však jedná o protiváhu státu nebo oficiální společnosti, jejichž prostřednictvím se „členové“ snaží dosáhnou větších občanských svobod a, jak píše H. G. Skilling, *„získat zpátky možnost kontrolovat vlastní osud, jež jim byla odebrána zákonodárci, kteří chtěli ve společnosti potlačit nekonformitu a rozdílnost“* (Skilling, 1991: 4). Úkolem této práce je zjistit, zda a jaké na oficiálních institucích nezávislé iniciativy na území dnešního Moravskoslezského kraje v době normalizace působily, ale popsat i ojedinělé občanské aktivity, jež se zde v té době uskutečnily. Důraz je kladen zejména na objasnění impulsů vedoucích k jejich vzniku, na jejich charakteristiku a specifika. Účelem není porovnávat projevy zdejší občanské společnosti s celostátně vnímanou opozicí, ale objasnit zejména jejich lokální či regionální poslání a význam. Přestože se práce zaměřuje především na neoficiální aktivity - kulturní, společenské a podobně, nechce opomenout ani "polooficiální" sdružení či skupiny, které se v rámci své činnosti jakýmkoliv způsobem věnovaly protirežimním aktivitám. Neméně důležitým cílem je také seznámit čtenáře s osudy osobností, které se významně podílely na protitotalitním odporu v regionu.

Práce je v rozčleněna do několika kapitol, z nichž se zhruba polovina obecně věnuje popisu stavu opozice v normalizovaném Československu a zaměřuje se zejména na Českou republiku. Největší prostor je přitom věnován nejvýznamnější občanské iniciativě - Chartě 77. Cílem je snaha poskytnout základní údaje o okolnostech vzniku, struktuře i některých aktivitách tohoto volného seskupení, které hrálo po dlouhou dobu mezi neoficiálními seskupeními prim a našlo si své stoupence v nerůznějších koutech země. I proto je samostatná kapitola věnována samotnému filozofickému základu Charty 77, přičemž cílem

není polemika nýbrž prezentace některých hlavních myšlenek. Zkoumání projevů občanské společnosti v Moravskoslezském kraji by pak mělo ukázat, jaký zde měla nejznámější celorepubliková iniciativa ohlas a vliv, či nakolik bylo její poslání naplňováno spíše místními neoficiálními aktivitami.

Druhá část práce se věnuje popisu nejrůznějších neoficiálních aktivit a institucí na území Moravskoslezského kraje a to ústy některých významných osobností místního disentu. Vzhledem k nedostatku (nebo spíš téměř neexistenci) odborných publikací, jsou totiž vzpomínky těchto lidí často jediným klíčem k této dosud nepopsané části historie. A je nutné si uvědomit, že tento zdroj je do budoucna ohrožen. Také proto jsem, ve snaze co nejlépe vystihnout projevy občanské společnosti ve zvolené oblasti, zvolila metodu nestandardizovaných rozhovorů, v nichž nejsou oslovené osobnosti nikterak omezovány a mohou tak říci k tématu vše, co pokládají za podstatné. Na rozhovorech s pamětníky staví metoda orální historie, kterou pro studium soudobých dějin využívá například Miroslav Vaněk a Milan Otáhal (například ve společné publikaci *Sto studentských revolucí*, 1999); při Ústavu soudobých dějin Akademie věd pak funguje samostatné Centrum orální historie. Rozhovory jsou v následujícím textu jsou zároveň zkušenostmi a zážitky protkané příběhy jedněch z nejvýznamnějších osobností disentu v kraji. Tato práce si neklade nárok zmapovat všechny nezávislé iniciativy a aktivity v oblasti. Vzpomínky přímých účastníků doplněné o některé faktické údaje však mají čtenáři práce umožnit vytvořit si obraz o situaci neoficiálních opozičních skupin i jednotlivců na území dnešního Moravskoslezského kraje za normalizace.

Protože není možné sestavit ověřený seznam všech moravskoslezských disidentů a nezávislých iniciativ, byl výběr respondentů získán „snowball“ technikou, konkrétně postupným získáváním relevantních kontaktů od ostatních disidentů či občanských aktivistů na území kraje. Samotná metoda rozhovorů by však opomněla ty významné osobnosti, které dnes již nežijí. Kapitoly a zmínky o nich a aktivitách, na kterých se podíleli, jsou proto sestaveny z dostupných materiálů – novinových článků, ale zejména dobových písemností – samizdatů. Údaje z těchto dobových dokumentů jsou také použity pro ověření či doplnění realizovaných rozhovorů. Kapitoly se stručným přehledem nejdůležitějších událostí let 1969 – 1989 jsou v práci proto, aby čtenáři pomohly vidět některá sdělení v širších souvislostech.

Historický kontext

Na počátku i konci etapy, kterou se zabývá tato práce, stojí masivní projevy nespokojenosti občanů Československa se společenskými poměry v zemi. Obě události od sebe dělí dvacet let, přesto však mají to hlavní společné – boj za svobodu, který se zdál být tak akutní, že přiměl většinu obyvatelstva státu vyjít do ulic. První zápas o svobodu občané prohráli. V srpnu roku 1968 se v rámci „Pražského jara“ uskutečnila na dlouhou dobu poslední opravdová mobilizace československého obyvatelstva.

„Pražským jarem“ se nazývá období roku 1968, kdy došlo díky personálním změnám v mocenských orgánech v Sovětském svazu i doma, k uvolnění politické a společenské situace v Československu, demokratizaci společnosti a k pokusu o částečnou reformu socialistického politického systému. Představitelem těchto liberalizačních snah v Československu se stal Alexander Dubček, jež vystřídal v lednu 1968 Antonína Novotného v úřadu prvního tajemníka Komunistické strany Československa. To odstartovalo proces dalších změn ve společnosti. *„Nové stranické a státní vedení provádělo demokratizační změny ve společnosti, které spočívaly v předání části rozhodovacích pravomocí demokraticky zvoleným společenským strukturám,“* (Vlček, s.d)

Za působení Dubčeka ve funkci prvního tajemníka strany došlo v Československu k obnovení některých práv a svobod, zejména svobody slova a práva na sdružování, díky čemuž mohly být revitalizovány některé tradiční organizace jako například Junák, Skaut či sportovní spolky Sokol a Orel. (Brynda, 2003a) V uvolněné atmosféře se navíc začaly rodit iniciativy zcela nové: Při Svazu spisovatelů vznikl Klub nezávislých spisovatelů, v jehož čele stanul mimo jiné Václav Havel a začala vycházet nová společenská periodika, jako například Literární Listy. (SM revue 1(1): 57) *„Změněné politické poměry jara 1968, zejména zveřejňování pravdy o politických procesech padesátých let a všeobecný požadavek rehabilitace jejich obětí vedl ke zrodu Klubu 231, známým jako K 231. Politický vězeň Jaroslav Brodský ve svých pamětech vzpomíná, jak počátkem března 1968 na kontaktní schůzce politických vězňů v Praze navrhl vytvořit "nepolitickou organizaci“*

politických vězňů, nazvanou podle zákona na ochranu republiky, podle něhož byla většina "politických" odsouzena. Zákon měl číslo 231/1948 Sb., proto Klub 231.“ (Brynda, 2003) K této organizaci se po celé republice hlásilo více než osmdesát tisíc členů. O týden později vzniklo politické hnutí Klub angažovaných nestraníků (KAN). *„Funkcionáři KANU měli brzy přibližně 40 tisíc kandidátů členství. Zpočátku se schůzí a diskusí Klubu angažovaných nestraníků zúčastňovalo mnoho zájemců, ale snaha o vytvoření pevnějšího organizačního rámce klubu zájem veřejnosti odrazovala a oslabila také vnitřní akceschopnost KANU...“* (Brynda, 2003)

Spolu se svobodou sdružování se začala se znovu rodit občanská společnost a vyhlídky na její další rozvoj byly slibné. Na začátku dubna v roce 1968 byl na zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále v textu jen ÚV KSČ) jednomyslně přijat tzv. Akční program KSČ, který měl navodit takzvaný „socialismus s lidskou tvář“. (Marjánko, s.d.) Byly v něm uvedeny změny, jež chtěla komunistická strana v následujících dvou letech uskutečnit v oblasti politické (zejména v oblasti lidských práv), ekonomické (větší svobody podnikům, celkově však změny pouze v rámci socialismu), národnostní, kulturní (zrušení cenzury) a v oblasti zahraniční politiky. (Brynda, 2003a a Marjánko, s.d.) *„V úvodu byla konstatována potřeba překonání společenské krize, která byla vyvolána nedůsledným a zdoluhavým odstraňováním chyb a metod padesátých let. „Tato krize způsobila opoždění rozvoje socialistické demokracie a zaostávání politického a teoretického myšlení“.*“ (Marjánko, s.d.- citace Akčního programu v originále)

Reformní proces nazvaný „Pražské jaro“ nastartovaný nově zvoleným vedením KSČ a silně podporovaný většinou obyvatelstva v zemi však netrval dlouho. 21. srpna 1968 vpadla na území Československa armáda pěti zemí Varšavské smlouvy (SSSR, NDR, Polsko, Maďarsko a Bulharsko), aby všechny reformní a demokratizační snahy ukončila a zajistila návrat státu k neostalinskému systému. *„V prvním sledu zaútočilo 165 tisíc mužů a 4 600 tanků; o pět dní později bylo Československo okupováno 27 divizemi vybavenými 6 300 tanky, 800 letadly, 2000 děly a přibližně 400 000 vojáky.“* (Courtois et al., 1999: 391) Sovětskými vojsky byla ihned obklíčena budova ÚV KSČ o několik hodin později byli reformní představitelé KSČ v čele s A. Dubčekem odvezeni do Moskvy a tam zadržováni po čtyři dny. (SM revue 1 (1): 63) Mocenské orgány v ČSSR proti okupaci protestovaly podporovány masivními protesty obyvatelstva. Při pouličních nepokojích a protiokupačních demonstracích připravili okupanti o život celkem 90 osob převážně v Praze. (Courtois et al., 1999, 392). Odstřižení od událostí v Československu a tedy i od

obrovské podpory veřejnosti však nakonec českoslovenští politici v Moskvě neustáli nátlak mocenského centra a politikou neustálých ústupků slevili ze všech svých reformních cílů. Definitivní zmaření šancí na změnu mělo podobu Moskevského protokolu, jehož podepsáním (až na Františka Kriegla) unesení českoslovenští politici ztvrdili normalizování poměrů v zemi. Protokol obsahoval závazné úkoly pro vedení KSČ - zákaz „protisocialistických organizací“ a sociální demokracie, upevnění orgánů Bezpečnosti a armády, stranickou kontrolu tisku a konkrétní kádrové změny. Za to přislíbila Moskva odchod intervenčních vojsk z Československa. (Růžička, s.d. a SM revue 1(1): 64)

Naplňování Moskevského protokolu znamenalo opětné oklešťování některých zásadních demokratických svobod, zejména svobody slova a shromažďování. „*V praxi vedla tato politika k zákazu časopisu Reportér a Politika, k vytvoření Úřadu pro tisk a informace, který se měl stát nástrojem opětného podřízení masových sdělovacích prostředků kontrole KSČ, k rozpuštění nezávislých organizací, jako byl K 231, KAN a Slovenská spoločnosť na ochranu lidských práv.*“ (Otáhal 1994: 12). Poslední podpora vyvíjející se občanské společnosti se zhroutila 13. října 1968, kdy byl přijat zákon povolující činnost pouze politickým organizacím sdruženým v Národní frontě.

Ztrátu svobod nesla veřejnost velice těžce, přičemž nejvíce se bouřily studentské a odborové organizace. Protesty vyvrcholily třídní studentskou stávkou počínající 17. listopadem 1968, v níž studenti vznesli deset požadavků souvisejících s naplňováním Akčního programu KSČ. Tento čin však neměl podporu ostatních částí veřejnosti a ani samotných reformátorů, k nimž bylo toto gesto směřováno. V lednu 1969 se na protest proti okupaci na Václavském náměstí upálil student Jan Palach. O měsíc později ho následoval další devatenáctiletý student Jan Zajíc rodák z Vítkova na Opavsku. V dopise, který zanechal mimo jiné píše: *"Když někomu vystoupí voda nad hlavu, je už jedno o kolik."* Nemáme se čeho bát - jedině smrti. Ale: *"Smrt není zlá, strašné je jenom umírání."* *A toto je pomalé umírání národní svobody. Nenech si, hrdý a krásný český a slovenský lide, diktovat, s kým navěky půjdeš! Vy všichni, na které můj čin zapůsobí a kteří nechcete, aby byly další oběti, uposlechněte následující výzvy! STÁVKUJTE, BOJUJTE! "KDO NEBOJUJE, NEZVÍTĚZÍ!" Nemám na mysli jen ozbrojený boj. Ať moje pochodeň zapálí Vaše srdce a osvítlí Váš rozum! Ať moje pochodeň svítí na cestu k svobodnému a šťastnému ČESKOSLOVENSKU! Měli jsme dvě šance a obě jsme zmarnili. Vytvářím šanci třetí. NEZAHAZUJTE JI! Jen tak budu žít dál.* (Zajíc citován in Zvěřina, s.d.) Třetí „živou pochodní“ se stal čtyřicetiletý komunista Evžen Plocek z kraje dubna v Jihlavě. (Courtois et al., 1999: 393)

Hrdinství Palacha, Zajíce a Plocka ani nové studentské demonstrace a protesty však nepřinesly žádné výsledky a tak reformátoři ve vedení KSČ ztratili podporu studentů definitivně. „*Mezi studenty – jako mezi občany vůbec se již šířila bezradnost, deprese a rezignace.*“ (Otáhal, 1994: 14) V dubnu 1969 byl Dubček nahrazen Gustavem Husákem, politickým realizátorem záměrů Moskvy. Nastala absolutní změna situace, v níž již nebylo možno kritizovat postup předních představitelů. „*Husákovo vedení si zajišťovalo tichou podporu násilím, mocenskými a administrativními prostředky.*“ (Otáhal, 1994: 16).

Pražské jaro bylo jedním z nejsilnějších občanských projevů po druhé světové válce a naznačilo, jaký potenciál může mít společnost, zdánlivě zmanipulovaná režimem. „*Tehdy se rodilo nezávislé veřejné mínění a zárodky občanské společnosti a lid se v určitých situacích stával samostatnou politickou silou,*“ (V. Prečan citován in Otáhal, 1994: 11) Narychlo vznikající občanské iniciativy však ještě nebyly dost silné a nemohly se postavit armádám Varšavské smlouvy bez podpory rezignujících politických vůdců. „*Srpnové události však představovaly největší otevřeně vedený boj proti totalitní moci a jejím ozbrojeným silám a jejich potlačení ozbrojenou mocí ukončilo legální aktivizaci občanské společnosti, znamenaly konec jakýmkoliv pokusům o skutečnou demokratizaci společenských vztahů, politického systému, hospodářství, nadstavbové sféry. Byly jakýmsi symbolickým klíčem, uzamykajícím společnost do dlouhé dvacetileté normalizační letargie. Probuzený strach společnost účinně depolitizoval.*“ (Otáhal, 1994: 14 -15)

Předchůdci opozice

Občanskými iniciativami a aktivitami v Československu po roce 1968 se ve své knize Opozice, moc a společnost zabývá Milan Otáhal. Za počátky opozice přitom považuje manifest Deset bodů doručený k srpnovému výročí 1969 vládě, sněmovnám a ústřednímu výboru KSČ. Jeho autoři se v něm dožadovali ratifikace mezinárodních dohod o občanských, hospodářských, kulturních a sociálních právech. Manifest měl povzbudit přeživší občanské iniciativy a oživit odkaz „pražského jara“. Signatáři se v textu stále ještě hlásili k socialismu, striktně však odmítali sovětský model a nadřazenost KSČ. „*Neuznáváme úlohu komunistické strany jako mocenské organizace, její nadřazování nad státní orgány odpovědné všemu lidu. Stavění kategorie stranictví nad kategorií občanství je nehoráznost. Trváme na tom, že komunistická strana si může vydobýt vedoucí úlohu ve společnosti jen tím, že si získá její důvěru skvělým plněním toho, co společnost nejvíce*

žádá. Vztahy mezi politickými stranami v Národní frontě nemohou být jiné než partnerské. Nekomunisté, jichž je většina, nejsou povinni žít v poměrech, na něž nemohou působit. Vážíme si těch komunistů, kteří se snažili zbavit stranu deformací a chápou své poslání jako službu tomu, co bylo označeno výrazem "socialismus s lidskou tváří". Podporujeme ty z nich, kteří trvají na legálnosti loni svolaného XIV. sjezdu strany.“ (Deset, 2006) Manifest podle Otáhal neměl na společnost ani na zákonodárce žádný dopad. Proti některým z deseti signatářů (nestraníkům, ale i členům KSČ) byla však mocenskými orgány učiněna represivní opatření.

Opoziční aktivity nevzdalo ani studentské hnutí, po několika neúspěšných stávkách se však rozdrojilo a ztratilo svoji sílu. Otáhal se zmiňuje zejména o jednom z nejsilnějších proudů, které se z něj oddělily, radikálním Hnutím revoluční mládeže. Základu mělo toto hnutí mezi studenty Filozofické fakulty UK v Praze a usilovalo o „antibyrokratickou revoluci“. Jeho členové inspirováni trockismem odmítali nejen okupaci, ale i stalinismus a byrokratický socialismus. Požadovali samosprávný systém s radami pracujících jako orgány moci, zrušení armády, tajné policie, ale i parlamentarismu a stále chtěli bojovat proti západnímu imperialismu. (Otáhal, 1994: 17 -18) I přesto byla jejich aktivita podle Otáhal důležitá: *„Význam činnosti těchto mladých lidí spočíval mj. v tom, že odmítli pasivní postoj k společenskému dění, který znamenal podřízení se skutečnosti a útěk od veřejných záležitostí a politiky do soukromí, a zdůraznili, že pouze odpor může zabránit represím a politickým procesům.*“ (Otáhal, 1994: 18) Členové Hnutí revoluční mládeže, mezi které patřili například Petr Uhl, Ivan Dejmal, Petruška Šustrová, Jaroslav Bašta byli v prosinci 1969 zatčeni a byly s nimi vedeny soudní procesy. Hlavní obžalovaný Petr Uhl byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na čtyři roky.

Základem obnovy neostalinismu byla přeměna Komunistické strany Československa v „byrokraticko – příkazní diktaturu“ (Otáhal, 1994: 21), která začala prověrkami uvnitř samotné strany a očistou od všech „nepřátelských, revizionistických a pravicových živlů.“ (Otáhal, 1994: 19). Proces měl zasáhnout hlavně členy s reformním myšlením, což mělo za následek vyškrtnutí přibližně půl milionu členů zejména z řad intelektuálů a studentů. Poté už v KSČ, přestože v ní zůstal slabý proud členů prosazujících liberalizační směr, „až do listopadu nevzniklo žádné vážnější reformní hnutí, které by usilovalo o změnu normalizační politiky.“ (Otáhal, 1994: 121) Vládnoucí skupina kolem Gustáva Husáka rozdělila podle Otáhal svou politikou společnost na vrstvu privilegovaných (zejména příslušníků nomenklatury) se zvláštními výhodami, pro něž ve skutečnosti neplatily ani zákony, a na vrstvu nerovnoprávných občanů, kteří za svou

společenskou angažovanost v roce 1968 zaplatili ztrátou mnohých občanských práv.(Otáhal, 1994: 21) Většina československého obyvatelstva se však po tomto procesu nacházela někde mezi těmito vrstvami.

První etapu normalizace uzavírají podle Otáhala politické procesy proti představitelům zbytků opozičních skupin letech 1971 – 1972. „*Cílem procesů bylo jednak zlomit jakýkoliv odpor obyvatelstva, které ve velké většině podporovalo obrodný proces, vyvolat strach a zabránit tak byť i pasivnímu odporu, jednak definitivně skončit s opozicí.*“ (Pelikán citován in Otáhal, 1994: 28)

1 Normalizace a vznik Charty 77

Podmínky v normalizované společnosti nebyly pro rozvoj občanských aktivit příznivé. Husákovu vedení se podařilo podrobit kontrole téměř všechny oblasti lidské činnosti. Opozice dostala ilegální charakter a tvořily ji jen malé skupinky. Prostor pro beztržné svobodné jednání se pro běžné občany zúžil na intimní sféru domácnosti, jedincům, kteří se režimu znelíbili, bylo později upřeno i toto právo na soukromí. Strach však nebyl jediným nástrojem, který vládnoucí garnitura využívala k manipulaci s občany.

Přestože se v ekonomické sféře upustilo v rámci normalizace od reform, které byly nastartovány na sklonku šedesátých let, a ekonomika se vrátila k centrálnímu řízení a plánování, dařilo se komunistické straně řadou administrativních opatření hospodářský systém na čas stabilizovat. *„V letech 1969 – 1975 vzrostly příjmy, osobní i společenská spotřeba, zmírnily se některé sociální problémy, např. postavení důchodců, zlepšila se situace mladých manželství a rodin s dětmi i vybavenost domácností.“* (Otáhal, 1994: 32) Vládnoucí vrstva tak nabídla občanům oficiální způsob seberealizace, který mnozí ochotně přijali. *„Lidé se soustředili na uspokojování svých materiálních zájmů, na budování domácností, v mnohem větší míře začali stavět rodinné domy, stoupl zájem o chaty a chalupy, kde se cítili „svobodni“ a zbaveni veřejných starostí a problémů. Vzrostl i počet aut, o která bylo také třeba pečovat, což zabralo hodně soukromého, ale i pracovního času.“* V této nové éře konzumního socialismu nabídla vládnoucí skupina občanům takzvanou společenskou smlouvu. *„...zbavila je do jisté míry existenčních starostí, zabezpečila určitý životní standard, některým vrstvám dokonce poměrně vysoký a zaručila sociální jistoty. Na oplátku požadovala apolitičnost, rezignaci na účast ve veřejném a politickém životě - tato sféra se měla stát výlučnou záležitostí nomenklatury.“* (Otáhal, 1994: 32)

Prostředky upevňování moci se v socialistických státech východní Evropy různily a sociální smlouva byla Evropě celkem ojedinělým, zato na dlouhou dobu úspěšným nástrojem. V atmosféře uměle vytvářeného strachu a občanské pasivity však přesto přežívaly zbytky opozičních skupin, které nebyly po roce 1972 rozmetány, a k těm se postupně přidávaly nové občanské iniciativy. I přes čistky v letech 1971 a 1972 v zemi zůstala početná skupina reformních komunistů. Podle Z. Mlynáře, kterého ve své knize Otáhal cituje, tvořili tito lidé skupinu o nejméně deseti tisících členů, kteří byli v dobrém spojení a měli určitý vliv ve sféře oficiální mocenské struktury. *„Reformní komunisté*

nebyli názorově jednotnou skupinou, společně se sice snažili vykonávat tlak na režim, ale lišili se v záměrech. Jeden směr usiloval o zachování demokratických proudů z roku 1968 jako živé politické tendence, cílem druhého byla změna systému ve smyslu samosprávné demokracie pracujících. Oba se podílely na vzniku Charty 77 a jejich představitelé patřili k prvním signatářům.“ (Otáhal, 1994: 34)

Další skupinou, která vyvíjela opoziční aktivity, byli rovněž perzekuovaní a diskriminovaní intelektuálové, kteří se podíleli na protestech v šedesátých letech. Významné místo mezi nimi zaujímal část redakce časopisu Tvář, sdružená kolem E. Mandlera. (Otáhal, 1994: 34) Tito lidé však odmítli reformní socialismus a „*přikláněli se spíše k národnímu, demokratickému a liberálnímu proudu českého politického myšlení, jak jej ztělesňoval především T.G. Masaryk.*“ (Otáhal, 1994: 35) I mezi intelektuály však existovaly minimálně dva názorové proudy: realisté E. Mandlera snažící se najít východiska z komplikované situace národa v tradicích a radikálové ve skupině kolem V. Havla pokládající za mravní povinnost postavit se za pravdu v každé situaci.

Kromě těchto výrazných seskupení působily v zemi také různé profesní spolky (např. historiků), které se scházely k diskusím v malých skupinkách a pořádaly bytové semináře. Jak však uvádí Otáhal, základním znakem disidentského podhoubí byla roztržičnost. Jednotlivé iniciativy o sobě vzájemně nevěděly a měly každá jiný program. Přesto se téměř všechny proudy podílely na vzniku nejvýznamnější iniciativy v příštích dvanácti letech – Charty 77. Motivem tohoto spojení se stal proces se členy undergroundové skupiny Plastic People of the Universe v letech 1975 a 1976. Procesy, ve kterých byli členové kapely obviněni z výtržnictví a používání vulgarismů v textech písní, sice nezbudily v širší veřejnosti téměř vůbec pozornost, zato osobnosti z vyvíjejícího se disentu považovali zásah do oblasti hudebního undergroundu za hrubé porušení jednoho ze základních lidských práv – práva na tvůrčí svobodu. „*Perzekuce hudebního undergroundu dala podnět k jakémusi sjednocení opozičních proudů.*“ (Otáhal, 1994: 36) Jak cituje Otáhal Václava Havla, sešlo se tehdy v soudní síni celé „*duchovní zázemí Charty 77*“ – *dvacetiletí dlouhovlasí mladíci, bývalí členové předsednictva ÚV KSČ, přední umělečtí teoretici, profesori, spisovatelé a mnoho jiných.*“ (Otáhal, 1994: 36) Obrovskou roli hrál případ kapely Plastic People of the Universe v mezinárodním kontextu. Právě v době, kdy probíhaly procesy postihující představitelů hudebního undergroundu za jejich tvorbu, připojila se Československá socialistická republika k signatářům Helsinského aktu, jenž měl zajistit obyvatelům země základní lidská a občanská práva (v listopadu roku 1976 vyšel tento dokument ve Sbírce zákonů).

Charta 77 oficiálně vznikla vydáním Prohlášení, které bylo výsledkem několika diskusních schůzek představitelů různých občanských iniciativ. „*Hlavním autorem textu byl V. Havel, části o úloze komunistické strany a Charty jako neformální občanské iniciativě bez pevné organizační struktury formuloval Zd. Mlynář, P.Kohout vymyslel název Charta 77 a interpretaci iniciativy jako širokého hnutí, k němuž se mohou stále připojovat noví členové a které nelze chápat jako výbor pro lidská práva. Mezi Vánoce a Novým rokem podepsalo Prohlášení 243 signatářů.*“ (Otáhal, 1994: 38) Prvními mluvčími Charty se stali filozof Jan Patočka, dramatik Václav Havel a Jiří Hájek, československý ministr zahraničních věcí, který byl v roce 1969 vyloučen z KSČ.

1.1 Charakteristika Charty 77

Myšlenka ochrany lidských práv v Chartě sdružila signatáře různého politického smýšlení. Analýzou jednotlivých politickoideových proudů se ve své knize Charter 77 zabývá H. G. Skilling. (Skilling, 1981: 39 - 59) Koncepti Charty podle něj neurčovali řadoví signatáři, ale ty nejaktivnější a nejvýraznější osobnosti.

Zdeněk Mlynář, jeden ze zakladatelů Charty 77, představoval například eurokomunistický proud mezi exkomunisty, kteří byli v Chartě velmi aktivní a vždy obsadili alespoň jedno místo mluvčího. Početně menší byl proud socialistů v čele s Rudolfem Battěkem. Jeho členové se hlásili se k demokratickému socialismu a komunismus odmítali v jakékoliv formě. Další proud tvořili revoluční socialisté, bývalí členové Hnutí revoluční mládeže, jež reprezentoval Petr Uhl a velmi blízko k nim měl i Jaroslav Šabata. Významný směr uvnitř Charty 77 tvořili křesťané, přestože v Československu se církev nestala tak významným elementem opozičního hnutí jako například v Polsku. Vedle kněze Václava Malého v ní důležitou roli sehráli i katoličtí laici jako Václav Benda, Jiří a Dana Němcovi a Ivan Medek. Tento proud nevstupoval do hnutí s vyhraněným politickým programem, ale od počátku se zasazoval za náboženskou svobodu. Aktivní mezi křesťanskými proudy nebyli pouze katolíci – evangelický směr zastupoval také jeden z prvních signatářů filozof Ladislav Hejdlánek. Roztříštěnost politických názorů jednoznačně určila povahu prvního dokumentu Charty - Prohlášení Charty 77 z 1. ledna 1977.

V úvodu se autoři odvolávají na "Mezinárodní pakt o občanských a politických právech" a "Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech", které se

Československo jako stát v Helsinkách roku 1975 zavázalo plnit a které vstoupily v platnost dnem 23. 3. 1976. Signatáři v textu upozorňují na to, že mnoho z občanských práv, které je stát povinen zajistit, platí v komunistické Československu „jen na papíře“ (Charta 77, 1977) a mnohá práva jsou přímo porušována. Zdůrazňují přitom zejména právo na svobodu projevu, svobodné náboženské vyznání, právo na vzdělání, právo na práci, právo na soukromí či zákaz diskriminace. Signatáři navíc v textu vyjadřují velkou nespokojenost s vedoucí úlohou KSČ: „*Nástrojem omezení a často i potlačení řady občanských práv je systém faktického podřízení všech institucí a organizací ve státě politickým direktivám aparátu vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jednotlivců. Ústava ČSSR a ostatní zákony a právní normy neupravují ani obsah ani formu, ani tvorbu a aplikaci takových rozhodnutí, jsou často jen ústní, občanům vesměs neznámá a jimi nekontrolovatelná.*“ (Charta 77, 1977) Přestože hlavní odpovědnost za dodržování občanských práv v zemi mají podle signatářů politické a státní instituce, za obecné poměr v zemi podle nich odpovídá svým dílem i každý jednotlivý občan. V jejich prohlášení se o tom píše: „*Pocit této spoluodpovědnosti, víra ve smysl občanské angažovanosti a vůle k ní a společná potřeba hledat její nový a účinnější výraz přivedly nás k myšlence vytvořit Chartu 77, jejíž vznik dnes oznamujeme.*“

Nová iniciativa, nejvýznamnější od roku 1969, se v Prohlášení zřiká nároku stát se politickou opozicí: „*Charta 77 je volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv...Charta 77 není základnou k opoziční politické činnosti...Nechce tedy vytyčovat vlastní program politických či společenských reforem či změn, ale vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí, zejména tím, že bude upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv, připravovat jejich dokumentaci, navrhopvat řešení...*“ (Charta 77, 1977)

O období počátků Charty 77 Otáhal píše: „*program Charty 77 i způsob jeho realizace potvrdily, že se zrodilo hnutí zcela odlišné od opozice let 1969 – 1972, která měla vysloveně politický charakter a jejímž cílem bylo odstranění normalizačního režimu.*“ (Otáhal, 1994: 39). Spolu s touto novou občanskou iniciativou podle něj dala vzniká nový společenský jev – „*disent jehož charakteristickým rysem byla nepolitická politika*“.

2 Filozofie Charty 77

2.1 Jan Patočka

Chartu 77 podepsalo do roku 1989 jen 2000 občanů a dalo by se tedy říci, že neměla na společnost příliš velký vliv. Byla však nejvýznamnější občanskou iniciativou své doby a to jak svým složením a strukturou, tak svou filozofickou povahou. Vznik Charty 77 byl spontánní reakcí na proces se skupinou Plastic people, ihned po vydání Prohlášení však začalo pro signatáře složité období plné výsledků a perzekucí. Ve složité situaci hledala Charta 77 svůj další smysl a cíl. Ten jí nakonec vtiskl jeden z prvních mluvčích - Jan Patočka. V jeho filozofii mají původ myšlenky, které nakonec signatáře různých politických smýšlení spojily pevně na příštích více než dvanáct let. Těmi částmi Patočkovy filozofie, které měly bezprostřední spojitost s Chartou 77, se ve své knize Fenomenologie a politika zabývá politolog Aviezer Tucker. V textu nastiňuje okolnosti a filozofické názory, které se odrážejí v dokumentech i aktivitách Charty 77.

Za dvě nejsilnější osobnosti, které bezprostředně ovlivnily směr a způsob Patočkovy myšlenky považuje Tucker fenomenology Husserla a Heideggera. Od prvního z nich podle něj Patočka přejal teorii bytí jako teorii „*lidského pohybu*“, který je ve své podstatě vztažen k něčemu nepohybujícímu se, co označuje slovem „země“ (Tucker při tom vycházel z Patočkovy disertační práce věnované Husserlovi: *Přirozený svět jako filozofický problém – pozn. aut.*). Patočka nahlíží na lidský život na zemi jako na velký pohyb složený ze tří pohybů menších, jenž představují jednotlivé fáze lidského života. „*První a základní pohyb lidské existence je pohyb, při kterém jsou zapouštěny kořeny, člověk se zakotvuje ve světě.*“ (Tucker, 1997: 41) V první životní fázi si tedy člověk uvědomuje sám sebe, svět kolem a jeho jediným cílem je štěstí a potěšení. Tento pohyb může být podle Patočky naplněn pouze v místě zvaném „domov“, kde jsou potřeby člověka naplněny díky ostatním, poskytujícím bezpečí, teplo a pocit spřízněnosti. Patočka považuje jednání člověka v první fázi života za zcela instinktivní, od kterého je nutné se v další fázi oprostit. V prvním pohybu totiž člověk nemůže naplnit smysl svého života, neboť je k němu třeba svobodné vůle.

Druhý pohyb nazývá Patočka pohybem obrany a sebeprojekce a „*je to čas zasvěcený udržení a obnovení života skrze práci.*“ (Tucker, 1997: 43) Lidé se v něm

vyrovnávají s okolním světem skrze svoji práci a neustálé upevňování svých rolí. Tato životní etapa už podle Patočky skýtá určitou svobodu - není instinktivní a člověk v ní uvědoměle „*riskuje svůj život a přijímá práci ve prospěch druhých.*“ (Tucker, 1997: 44). Přesto má právě zde počátek Patočkova kritika moderních společností. Upozorňuje na skutečnost, že v moderních společnostech žije příliš mnoho lidí, kteří se nechali životem v druhé fázi zcela pohltit. Tito lidé podle něj zredukovali své žití pouze na žití anonymních bytostí přijímajících své role ve společnosti. A tak i přesto, že druhý pohyb je již uvědomělý, není stále ještě podle Patočky svobodný. Ony role, které v druhé fázi života přijímáme, si nevybíráme sami, jsou určeny společenskými potřebami a poptávkou. Jak uvádí Tucker, v druhém pohybu – tedy naplnění života skrze práci, spatřoval vrchol bytí například marxismus. Patočkovi však vadí orientace pouze na přítomnost, na to, co je. Ve své filozofii hledá více než život naplněný seberealizací ve společenské roli. Jde mu o opravdové autentické a svobodné bytí, kterého lze podle něj dosáhnout jen v pohybu třetím.

„*Třetí (specificky lidský) pohyb existence, totiž (sebe-) transcendence, je svobodný. V tomto pohybu lidé trhají svá pouta vůči zemi a transcendují své každodenní bytí.*“ (Tucker, 1997: 45) K této fázi lidského života se však nelze dostat přímo. „*První dva pohyby jsou nutnou podmínkou onoho třetího, který spojuje všechny pohyby duše do harmonického autentického celku.*“ (Tucker, 1997: 45 - 46) Smyslem svobodného života (třetího pohybu) je pro Patočku poznávání pravdy a stejně jako pro jeho druhého učitele Heideggera (Tucker cituje jeho knihu *Bytí a čas – pozn. aut.*), je toto provázáno konfliktem a vzpourou – způsoby, kterými jedině lze odhalit pravou podstatu věcí a bytí. V třetím pohybu totiž člověk poznává problematičnost lidské existence. Právě odhalování této pravdy je podle Tuckera pro Patočku podstatou člověka a také jeho nejzákladnější ctností. Svými slovy popisuje Tucker třetí pohyb jednoduše takto : „*V podstatě jde o autentický život, zasvěcený péči o pravdu, který umožňuje její odhalení.*“ (Tucker, 1997: 58)

Jak píše, považoval Patočka to, že každý člověk může dospět k třetímu pohybu, za samozřejmost. Ve schopnosti odlišit pravdu od nepravdy totiž shledával jedinečnost lidí. K odhalování pravdy člověk podle něj potřebuje jen odhodlání. A právě samotnou volbu, zda uskutečnit svou podstatu a odhalit pravdu, ponechal Patočka na svobodném rozhodnutí každého. Přesto však ve své knize tvrdí: „*Duše samou svou podstatou směřuje k vyhledávání a odkrývání pravdy. V tom, jak duše vnímá pravdu, nejsou obsaženy žádné skryté či prospěchářské motivy. Když duše zavrhne tuto stránku své podstaty, jež odhaluje pravdu, tak se zničí a ztratí sama sebe.*“ (Patočka citován in Tucker, 1997: 57) Pokud

člověk o odhalení pravdy nestojí, odsuzuje se podle Patočky k životu ve lži - neautentickému životu a přetvářce. Naopak člověk, který se snaží o pravdu a život v pravdě se stává sám autentickým. „Život v pravdě osvobozuje člověka od jeho závislosti na tělesnosti, od nekonečné neurčitosti tužeb a nevyhnutelného úpadku jeho těla, a naopak jej přivádí k věčné existenci pravdy.“ (Patočka citován in Tucker, 1997: 59)

Právě myšlenka autenticity a pravdy je stěžejní myšlenkou Charty 77. Svůj plný význam však získává podle Tuckera až zejména v Patočkově systému humanistické etiky. Neboť „právo na život v pravdě“ (Tucker, 1997: 70) pokládal Patočka a jeho následovníci v Chartě 77 za základní etický princip. Spravedlnost, o kterou je třeba ve společnosti usilovat, je pro ně představována fungujícím systémem práv, který v sobě zahrnuje svobodu „být autenticky a vyjadřovat autenticitu“. (Tucker, 1997: 70) Absolutní lidská práva a svobody jsou nezbytné, neboť umožňují vést svobodný dialektický rozhovor, jenž je pro Patočku jediným prostředkem pro objevení pravdy. Podle Tuckera vysvětluje Patočkův etický systém myšlenku vzniku Charty 77 dokonale: „V roce 1977 Václav Havel, Jiří Hájek, Jan Patočka v sokratovském věku sedmdesáti let a další, z nichž mnozí byli buď filozofové, nebo filozofii někdy studovali, podepsali Chartu 77, která usilovala o dodržení Helsinské smlouvy o lidských právech v Československu. Mezi tato lidská práva samozřejmě patří svoboda projevu, svoboda tisku a svoboda shromažďování, které umožňují užívat sókratovské metody a tím i život v pravdě a péči o duši.“ (Tucker, 1997: 79)

2.1.1 Krize společnosti a hledání východiska

Největší nebezpečí pro život v pravdě viděl Patočka a později i jeho následovník Václav Havel v moderní vědě a technice, které jednoznačně určují život ve společnosti. Patočka byl vůči moderní vědě nesmlouvavý i přesto, že její prvotní poslání, tedy poznávání pravdy a odhalování neznámého, by mu mělo být blízké. On však tento způsob poznávání naopak silně kritizoval: „...toto odhalování se právě svým pojetím toho, co jest, uzavírá vůči všemu, co si dělá nárok na překročení jeho sféry.“ (Patočka citován in Tucker, 1997: 65) Patočka tím moderní vědě vyčítá, že se redukuje pouze na odhalování jednotlivých jsoucen a nesnaží se odhalit pravdu jako celek. Podle něj však věda nic jiného ani nedokáže, neboť k objevování používá pouze moderní techniku a ta má jen omezené možnosti. Nedokonalost poznání však není rozhodně největším prohřeškem vědy. Patočka považuje za nejhorší nabubřelost moderní vědy, když ta uznává jen to, co sama svými

omezenými metodami odhalila a zároveň popírá vše ostatní. „*Pro samé zjišťování, vypočítávání a používání stavů se to, čím je toto vše umožněno, vytrácí ze zorného pole; člověk zná nyní už jen jednotlivé praktické pravdy, ale ne pravdu.*“ (Patočka citován in Tucker, 1997: 66)

Moderní věda stojí také u kořenů toho, co Patočka i Havel nazývají shodně krizí autenticity společnosti. Věda je podle nich nezodpovědná a nemorální, když podřizuje vidění věcí svým závěrům a ne naopak. Tím ale vlastně zároveň zotročuje a popírá autentický „přirozený svět“. Tento opravdový svět popsal Havel v jedné ze svých esejí jako „*svět skutečné a osobní zkušenosti. Svět, který má své ráno a svůj večer, své „dole“ (země) a své „nahore“ (nebe), v němž slunce každodenně vychází na východě, putuje po obloze a zapadá na západě a v němž ještě cosi velmi živého a určitého znamenají pojmy domova a cizoty, dobra a zla, krásy a ošklivosti, blízkosti a dálavy, povinnosti a práva, světu který zná hranici mezi tím, co je nám důvěrně známé a o co nám přísluší se starat, a tím, co je za jeho horizontem a před čím se máme jen pokorně sklánět, protože to má povahu tajemství.*“ (Havel, 1990: 41) To cosi za horizontem podle Havla musí existovat, protože to dává přirozenému světu řád a míru a je zdrojem všech pravidel, zvyklostí, příkazů, zákazů a norem, jež v přirozeném světě závazně platí. Moderní věda však tento výklad chápe jen jako „*vězení předsudků*“, popírá existenci Boha či absolutna a pouze sebe považuje za „*jedinou oprávněnou majitelku pravdy.*“ (Havel, 1990: 42)

Cestou ven z krize společnosti, kterou ovládá moderní věda a technika, kde nejsou dodržována základní lidská práva a kde lidé ustrnuli v „druhém pohybu“ reprodukce a rezignovali na vyšší smysl života, se Patočka zabýval podle Tuckera v celém svém pozdějším díle. A čím byl starší, tím více se svými myšlenkami přibližoval k odkazu řeckého filozofa Sokrata (Tucker, 1997: 79). Životní situace obou byla totiž v tomto věku do jisté míry podobná. Patočka stejně jako Sokrates volal po vytvoření společnosti, která by umožňovala život v pravdě a péči o duši a stejně jako on narážel na odpor vládnoucí vrstvy. Cítil velmi silně dilema života člověka, který chce žít autenticky ve společnosti, jenž je nespravedlivá a život v pravdě neumožňuje a neustále hledal cosi, co by vytrhlo moderní společnost z krize odcizení a každodenní všednosti, a přetvořilo ji ve spravedlivější a ctnostnější společenství. Chtěl společnost probudit a povzbudit ji k touze po něčem vyšším, než je pouhé sebezachování skrze neustálou produkci.

Inspirován Sokratem (jak tvrdí Tucker), našel nakonec východisko – oběť. Oběť jako schopnost člověka obětovat se pro něco vyššího, co dává životu jeho smysl, vlastně tedy pro samotný smysl života. „*Jinými slovy filosof v nespravedlivé společnosti si může*

zvolit buď smrt, která zachová to, co ho činilo člověkem, totiž autenticitu, nebo smrt svého lidství, své schopnosti žít spravedlivě a autenticky v pravdě.“ (Tucker, 1997: 81). Patočka sice netvrdil, že pro svou autenticitu musí člověk zemřít, tvrdil však, že na smrt musí být připraven. Jedině tak se totiž zbaví strachu ze své konečnosti, který ho upoutává v „druhém pohybu“. Přesněji to vyjadřuje Václav Havel v jedné ze svých esejí: *„Neschopnost riskovat, v krajních situacích i sám život, abychom uchránili to, co mu dává smysl a lidský rozměr, vede nejen ke ztrátě jeho smyslu, ale nakonec nevyhnutelně ke ztrátě života samého.*“ (Havel, 1990: 43) Pravá oběť znamená raději strpět bezpráví, než z něj těžit, tedy raději riskovat i smrt, než se smířit s životem v nespravedlivé společnosti, se životem ve lži. Taková oběť má být podle Patočky příkladem, který svou autentičností vytrhne ostatní ze stavu rezignace a odcizení, neboť ji nebude možno jen tak snadno ignorovat.

Život Jana Patočky byl exemplárním příkladem takové oběti a ta dosáhla své dokonalosti v jeho smrti. 10. března byl kvůli činnosti Charty 77 odvezen na policii, odkud se domů už nevrátil. Po třech dnech nepřetržitého vyslýchání v důsledku fyzického i psychického vyčerpání zemřel na srdeční slabost. Obětoval se za lidská práva a tím dosáhl vrcholné autenticity. Rovněž jeho oběť opravdu splnila svou funkci - byla příkladem dalším, kterým Patočka ukázal, za co je třeba bojovat: *„Za lidská a občanská práva, která nám zabezpečují právo hledat pravdu a autenticky v ní žít, za spravedlivou společnost, která nezabíjí své Sókraty a Patočky.*“ (Tucker, 1997: 136) Podle Tuckera si Patočka musel uvědomovat obrovské riziko, když se stal jedním z mluvčích Charty 77. *„Pravděpodobně nepředvídal, že zemře na následky policejního výslechu, ale uvěznění, utrpení, fyzické a duševní násilí byly možnými následky jeho přijetí morální odpovědnosti za pravdu....Patočka vědomě krácel v Sókratových šlépějích a vědomě se tak rozhodl k oběti, protože mu šlo o duši, o pravdu a spravedlnost.*“ (Tucker, 1997: 136)

Myšlenky Jana Patočky jsou v činech Charty 77 jasně rozeznatelné. Patočka ve své filozofii podřizuje politiku etice, neboť ta podle něj zaručuje autenticitu. Také základní myšlenka vzniku Charty 77 je spíše filozofická než politická, a proto byla Charta od počátku iniciativou apolitickou a zůstala apolitickou po celou dobu svého trvání. Její signatáři neusilovali a ani nemohli usilovat o politickou moc či o změnu systému. Rozhodli se pouze apelovat na vládu, aby dodržovala své vlastní zákony: Všeobecnou deklaraci lidských práv a Závěrečný pakt Helsinské konference o lidských právech z roku 1975. *„Politický boj byl vyjádřen filozofickým způsobem jako boj za neurčitou anti-totalitní autenticitu.*“ (Tucker, 1997: 139) Tento cíl - vyšší smysl překryl dílčí cíle signatářů různých politických postojů a směrů. Odmítnutí politických postojů je sjednotilo k boji za

lidská práva a tato soudržnost trvala více než dvanáct let. V Chartě 77 se, jak píše Tucker, spojila filozofie s politikou; ne však s politikou, která je nástrojem společenských změn, nýbrž s politikou nepolitickou.

Patočka byl nejvýraznějším filozofem Charty 77 a v oblasti filozofie se po jeho smrti neobjevil nikdo podobný, „žádný Platón, filosof takového formátu, aby mohl zaujmout Patočkovu místo. Po jeho odchodu musela Charta 77 najít svou filosoficko – politickou identitu jako disidentské hnutí.“ (Tucker, 1997: 139) Charta se vnitřně rozdělila na různé názorové proudy významných signatářů nabízejících odlišná řešení krize nové identity. Přesto za nejvýznamnější osobnost pozdějšího působení Charty 77 je obecně pokládán právě Patočkův pokračovatel Václav Havel.

2.2 Václav Benda

Po smrti filozofa Patočky nebylo zcela jasné, jakou cestou se bude Charta 77 ubírat a zda si zachová svůj dosavadní postoj. Po roce jejího fungování bylo nutné znovu si ujasnit hlavní cíl. Mezi signatáři se vytvořilo několik názorových proudů, z nichž dva přeneseně reprezentují dvě nejznámější filozofické práce o budoucnosti Charty 77. První je esej Paralelní polis filozofa a matematika Václava Bendy z roku 1978 – 79, na níž reaguje esej Václava Havla Moc bezmocných (1978). Obě práce jsou v podstatě protiklady. Zatímco Havel chtěl totiž udržet Chartu u dosavadní „*filozoficky založené politiky osobní authenticity*“ (Tucker, 1997: 140), Benda ve své eseji volá po pozitivním politickém vystoupení proti režimu.

Paralelní polis začíná bilancí nad dosavadním fungováním Charty, jež autor v podstatě chválí. Za velký úspěch přitom považuje to, že se v této iniciativě podařilo spojit širokou škálu politických názorů i občanských mentalit a zůstat při tom na půdě legality. Nejdůležitějším je však podle něj fakt, že se Chartě podařilo pozvednout etické a mravní postoje nad politiku. I přes tyto jasné úspěchy však Benda tvrdí, že Charta 77 ve svém celkovém poslání selhala. To se podle něj projevilo tím, že po počátečních perzekucích mluvčích a některých signatářů vláda pochopila, že boj na poli morálky nemůže vyhrát a tak začala snažení Charty ignorovat. Jak tvrdí ve své knize Tucker, „*Benda považoval Chartu 77 za abstraktně postulovaný morální postoj, který se nezabývá konkrétními problémy či cíli.*“ (Tucker, 1997: 140) Sám Benda to píše přesněji takto : „*Mravní postoj byl postulován abstraktně, bez vytyčení nějaké pozitivní náplně a směru působení. Abstraktní mravní postoj je však jen*

gestem, které sice může být maximálně účinné, jehož působení je však limitováno několika týdny nebo měsíci. Na doklad svého tvrzení mohu uvést jev, s nímž jste se asi setkali a který je dosti běžný mezi signatáři Charty, přechod od téměř extatického pocitu osvobození, způsobeného podpisem, k postupné deziluzi a hluboké skepsi.“ (Benda, 1990: 44)

Benda se staví proti otevřenému konfliktu s mocí, ale nepřijímá ani kompromisy, o nichž tvrdí, že nemají žádný morální apel na společnost. Sám chce i nadále vycházet z mravního působení Charty, ale jen za předpokladu, že toto jednání bude mít cíl, který pro má podobu budování „paralelní polis“. Protože oficiální struktury v totalitním režimu nefungují ve prospěch společnosti, chtěl je Benda ignorovat a na místo nich vytvořit společenství založené na strukturách alternativních – paralelní polis. K jejímu zřízení plánoval využít mezer v právním systému, přičemž mu jako příklad sloužil samizdat a underground, které považoval za dokonalý prototyp paralelní kultury - lepší, zajímavější a funkčnější alternativy kultury oficiální. Stejně tak poukazoval na fakt, že v totalitní společnosti existují i další na státu nezávislé struktury jako například černý trh, který je určitou podobou paralelní ekonomiky.

Vytvoření alternativních ekonomických struktur v rámci paralelní polis bylo pro Bendu nezbytností. Považoval to za nejschůdnější způsob, jak vzít totalitní moci jeden z nejsilnějších nástrojů k pronásledování disidentů, kterým je vydírání ztrátou nebo omezením základních materiálních potřeb. Benda zdůrazňuje, že Paralelní polis by tedy měla zajistit i vzájemné materiální ručení a je podle něj třeba vyžadovat i mezinárodní podporu a solidaritu. V podstatě ze stejného důvodu navrhoval vytvořit také paralelní strukturu školství a vědy (aby disidenti nemohli být vydírání skrze vzdělávání svých dětí). A nakonec, aby vůbec mohlo takové alternativní společenství fungovat, je podle Bandy nutné vytvořit pro něj vlastní informační systém. Při jeho budování chce Benda vycházet ze stávajícího systému, který používají signatáři, ale chce se vyvarovat dosavadních chyb. Šíření informací musí být podle něj důkladné, nepřerušované a přednostně směřováno tam, odkud se bude dál šířit. *„Je naléhavě nutné zlepšit tok informací k mimopražským skupinám. Ještě naléhavější však je, aby si tyto skupiny zabezpečily vzájemná propojení a vytvořily autonomní informační systémy. I zde platí, že pro vyhodnocení adresáta informace je nejdůležitější otázka, zda umí psát na stroji.“ (Benda, 1990: 47)*

Ačkoliv je tvorba alternativního politického vedení pro Bendu zcela zásadní, podobu paralelních politických struktur ve své eseji příliš konkrétně nerozebírá: *„Tento bod zahrnuje širokou škálu úkolů od výchovy k občanskému vědomí a odpovědnosti*

přes vytváření podmínek pro politickou diskusi a formulaci teoretických názorů až po podporu konkrétních politických proudů a seskupení.“ (Benda, 1990: 48) Velmi však zdůrazňuje úlohu paralelní zahraniční politiky jako garanta před svévolí politické moci a zdroj informací paralelní polis. „Ní méně důležitá je vzájemná spolupráce příbuzných proudů ve státech východního bloku - v minulých desetiletích snad každý národ východního bloku těžce zaplatil za nedostatek takové koordinace.“ (Benda, 1990: 49) Podle Tuckera přičítal Benda všechny porážky Československa za poslední století (v roce 1938, 1948 a 1968) neschopnosti národa bránit se. „Benda navrhoval, aby bylo vytvářeno politické vedení, které by mohlo nahradit komunistické vůdce, pokud by případná další krize vytvořila novou příležitost k dosažení svobody. Dějinné tragédie by se již neměly opakovat.“ (Tucker, 1997: 142). Budování paralelní polis se mělo stát podle Bendy nejdůležitější aktivitou Charty 77, ale nemělo znamenat přerušování její dosavadní práce - vytváření zásadních dokumentů upozorňujících na porušování lidských práv. „Jestliže zpracování dokumentů přestane být cílem a bude pokládáno pouze za součást trvalejšího úsilí o zkoumání příčin neblahého stavu a o prosazování jeho nápravy, pak Chartě 77 rozhodně nehrozí nebezpečí, že zplání a stane se pouhým výrobkem „šustivých papírů“.“ (Benda, 1990: 50)

Bendova esej disent v Československu příliš neovlivnila. Situace se změnila až v roce 1989 po založení Občanského fóra jako „politického vedení“, o jehož vytvoření Benda usiloval již dříve. Paralelní polis jako celek nikdy neexistovala. „Disidenti (z velké části úspěšně) bojovali za zachování své autenticity a za vytvoření vlastní kultury, nevykonávali však žádnou politickou praxi, jež by zahrnovala odpovědnost za druhé lidi.“ (Tucker, 1997: 143) Většina významných osobností se tedy přiklonila spíše k myšlenkám Václava Havla, tak jak je vyjádřil v Moci bezmocných. Ten v ní Bendovi vyčítá, že se chce se svou paralelní polis izolovat od ostatního života. Vidí v ní totiž „únik od odpovědnosti, kterou je nutné přijmout spolu se životem v pravdě tady a teď“.“ (Havel, 1978: 30)

2.3 Václav Havel

Havel byl ve svých názorech velmi inspirován Janem Patočkou a podobně jako on byl ve svém myšlení ovlivněn také Heideggerem. K tomu se však ještě velmi věnoval filozofii svého současníka Václava Bělohradského a myšlenkám ruského spisovatele Alexandra Solženicyna. Havel na Patočku navázal, ale nebyl jeho čistým pokračovatelem a

to, jak tvrdí Tucker, zejména proto, že narozdíl od Patočky musel jako významný disident řešit specifické problémy. Snažil se aplikovat Patočkovu myšlenku na konkrétní situaci v komunistickém Československu, ale podobně jako Benda při tom hledal reálnou cestu, po které by se měla ubírat iniciativa Charta 77. Chtěl nabídnout alternativu k mocenským odcizujícím strukturám, které stejně jako Patočka velmi kritizoval, a proto je musel nejprve do detailu poznat a popsat. Právě touto analýzou začíná jeho nejdůležitější esej z této doby – *Moc bezmocných* (1978). Havel se v ní snaží svébytným způsobem vystihnout povahu moci v zemi, zachytit pozici disidentů v rámci rozdělení této moci, objasnit jejich motivaci a najít způsob dalšího působení nezávislých iniciativ.

Na počátku srovnává režim komunistického Československa s moderní diktaturou, aby nakonec došel k závěru, že systém v normalizovaném Československu se od takové diktatury hluboce liší. V Československu totiž podle něj nevládne skupina několika osob, které násilím udržují svou moc v zemi, komunistický systém vládne v celém východním bloku, funguje všude na stejných principech a je tímž způsobem strukturován. „...*je ve všech zemích skrz naskrz prorostlý sítí manipulačních nástrojů velmocenského centra a je totálně podřízen jeho zájmům.*“ (Havel, 1978: 1) Stabilitu vůči vnějšímu světu mu dodává postavení mocenského centra jako jedné ze dvou nukleárních velmocí.

Neméně významným nástrojem, kterým se normalizující systém liší od ostatních diktatur, je podle něj pečlivě propracovaná ideologie, která má podle Havla až hypnotickou přitažlivost a povahu jakéhosi sekularizovaného náboženství. „...*člověku nabízí snadno dostupný „domov“: stačí ji přijmout a rázem je vše opět jasné, život dostává smysl a z jeho horizontu mizí tajemství, otázky, neklid a osamělost.*“ (Havel, 1978: 2) Tuto ideologii nelze přijmout jen částečně a její plná akceptace zasahuje hluboko do lidské existence a vyžaduje abdikaci na vlastní „rozum, svědomí a odpovědnost.“ Klasické diktatury jsou dále většinou izolovány od ostatních zemí, zatímco východní blok je součástí civilizačně vyspělého světa a „*sdílí i spoluutváří jeho globální osud*“. (Havel, 1978: 3) Podle Havla je to dáno tím, že je vlastně jen nejhorší podobou konzumní a industriální společnosti, jejíž, byť jinou, formou je i západní Evropa.

Na základě uvedených rozdílů proto Havel ve své eseji nazývá mocenský systém v zemích východní Evropy systémem posttotalitním. „*Oním „post“- přitom nechci říct, že by šlo o systém, který už totalitní není; chci pouze říct, že je totalitní zásadně jinak,...*“ (Havel, 1978: 3)

Havel tvrdí, že žádný občan Československa není pouhou obětí režimu, ale že všichni pomáhají tento režim udržovat. Příkladem je mu prostý příběh zelináře, který

vyvěsí do výloh plakát s nápisem „Proletáři všech zemí, spojte se!“ Havel se pozastavuje nad paradoxem takového jednání, neboť poukazuje na to, že sám zelinář si s největší pravděpodobností ani nepřeje, aby se proletáři všech zemí spojili, nemá nejspíše ani představu o tom, jak by takové spojení mělo vypadat. Pro své jednání však musí mít nějaký motiv. Podle Havla má vystavené heslo funkci znaku: „*Verbálně by je bylo možno vyjádřit takto: já, zelinář XY, jsem zde a vím, co mám dělat; chovám se tak, jak je ode mě očekáváno; je na mne spolehnutí a nelze mi nic vytknout; jsem poslušný a mám proto právo na klidný život.*“ (Havel, 1978: 3)

Použití ideologického znaku namísto otevřeného přiznání strachu je pro zelináře mnohem přijatelnější a přitom jasně čitelné jak pro mocenské struktury, tak i pro jeho okolí. Zelinář kryje své pohnutky strachu vyjádřením falešné touhy po zdánlivě vyšších hodnotách - tato kamufláž je vlastně rituál vyplývající z oné propracované ideologie, která je podle Havla pro post – totalitní systém tolik typická. Tato „*ideologie je zdánlivý způsob vztahování se ke světu, nabízející člověku iluzi, že je identickou, důstojnou a mravní osobností, a usnadňující mu tak jí nebýt..., umožňující mu obelhat své svědomí a zamaskovat před světem a před sebou samým své pravé postavení a svůj neslavný modus vivendi.*“ (Havel, 1978: 3)

Ideologie také nabízí mylný dojem, že nároky systému vyplývají z potřeb opravdového života, – předstírá uplatňování nejvyšších demokratických hodnot a lidských práv, ale ve skutečnosti je nedodržuje a porušuje. Ideologie je pak jen přetvářkou, která takovému jednání poskytuje alibi, ale poskytuje alibi i zelináři před svým svědomím a před ostatními lidmi. Pomáhá udržovat integritu systému, který by bez ní a bez jejích komunikačních rituálů nemohl fungovat. Skutečnost, že má post – totalitní systém ve společnosti takovou moc, podle Havla jen dokazuje, že většina lidí ve společnosti tuto přetvářku (byť někteří jen naoko) přijímá. Tím však podle něj tito lidé na systému participují a pomáhají ho udržovat stejně tak, jako zelinář: „*Nemusí přijmout lež. Stačí, že přijal život s ní a v ní. Už tím totiž stvrzuje systém, naplňuje ho, dělá ho, je jím.*“ (Havel, 1978: 5)

V moderních společnostech obecně dochází podle Havla k procesu anonymizace a odosobnění moci a k její redukci na pouhou techniku řízení a manipulace. Moc odosobnil právě diktát ideologického rituálu, který stojí a vždy bude stát nad vlastním úsudkem a činy toho, kdo moc vykonává. Předkreslená řešení jsou totiž zárukou integrity systému a jeho kontinuity. Mocnější vůdci v něm nemají faktickou moc a jsou jen rituálními loutkami, které se dají kdykoliv nahradit. „*Systém, ideologie a aparát vyvlastnily člověku –*

vládnoucímu i ovládanému – jeho svědomí, přirozený rozum a přirozenou řeč, a tím i jeho konkrétní lidství; státy se připodobňují strojům; lidé se mění ve statistické soubory voličů, producentů, konzumentů, pacientů, turistů či vojáků; dobro a zlo – jako kategorie z přirozeného světa, a tudíž přežitky minulosti – ztrácejí v politice reálný smysl; její jedinou metodou se stává účel a jedinou mírou objektivně verifikovatelný úspěch. Moc je apriorně nevinná, protože nevyrůstá ze světa, v němž mají ještě slova vina a nevina nějaký obsah.“ (Havel, 1990: 47)

Neosobní moc typická pro každou moderní společnost dosahuje v totalitních systémech svého nejdokonalejšího obrazu, který popisuje Havel podle své zkušenosti takto: *„Je to totální vláda zduřelé anonymně byrokratické neosobní moci, nikoli ještě nesvědomité, ale operující už vně každého svědomí, je to moc opřená o všudypřítomnost ideologické fikce, která zdůvodní cokoliv, aniž se kdy musí dotknout pravdy; moc jako univerzum kontroly, represe a strachu; moc zestátňující, a tudíž znelidšťující myšlení, morálku i soukromí; moc která už dávno není záležitostí skupiny svévolných vládců, ale která okupuje a pohlcuje každého, aby na ní nakonec každý nějak participoval, byť jen třeba svým mlčením; je to monstrum, které neřídí lidé, ale které naopak lidi vleče svým vlastním „objektivním“ (tj. od všech lidských měřítek včetně lidského rozumu emancipovaným, a tudíž zcela iracionálním) samopohybem do děsivého neznáma.“ (Havel, 1990: 49)*

Podle Havla je každý člověk obětí i oporou tohoto systému a to ve svém každodenním konání. Zelinář pokládá vylepení hesla za nutnost, čímž se však vzdává své identity a přijímá „identitu systému“ – spoluvytváří jeho normy, vytváří nátlak na ostatní, ukazuje jim, co by se mělo, co je očekáváno. Tím se stává *„spolunositelem jeho samopohybu.“ (Havel, 1978: 8)*. Každý má na za fungování systému svůj díl odpovědnosti a nikdo není bez viny. *„Zapletení a zotročení jsou ale opravdu všichni: nejen zelináři, ale i předsedové vlád. Různé postavení v mocenské hierarchii zakládá jen různost této zapletenosti; zelinář je zapleten málo, ale také málo může; předseda vlády může přirozeně víc, ale zato je zase daleko zapletenější. Nesvobodní jsou ovšem oba, jen každý trochu jinak.“ (Havel, 1978: 8)*

2.3.1 Hledání východisek

Komunistická ideologie je podle Havla, jako každá ideologie pouhým mocenským nástrojem, a stojí na soustavě lži. Proto může trvat pouze tak dlouho, dokud budou lidé ochotni žít ve lži a budou dále sloužit za „nástroje vzájemné totality, oné „samo – totality“ společnosti.“ (Havel, 1978: 8) Právě ochotu přijmout život ve lži výměnou za sociální jistoty vyčítá lidem nejvíc: „...či *nesouvisí snad tak rozsáhlé adaptace na život ve lži a tak snadné rozšíření společenské samo – totality s obecnou nechutí konzumního člověka obětovat něco ze svých materiálních jistot vlastní duchovní a mravní integrity? S jeho ochotou rezignovat na vyšší smysl tváří v tvář lákadlům moderní civilizace? S jeho otevřeností svodům stádní bezstarostnosti?*“ (Havel, 1978: 9)

Cestu ven ze sevření systému nakonec vidí Havel stejně jako Patočka - v návratu k životu v pravdě. Tedy ke skutečnému životu, jehož intence vyplývají ze skutečných potřeb a autentického chování bez přetvářky. Vzepřít se ideologii, která v systému opravdový život jen předstírá a každý projev autenticity trestá. Ideologie je totiž podle Havla se životem v pravdě zcela neslučitelná, protože pro ni představuje hrozbu: „*Život ve lži může fungovat jako konstitutivní opora systému jen za předpokladu vlastní univerzality; musí obepínat všechno a prostupovat vším; nesnese jakoukoli koexistenci s „životem v pravdě“; každé vystoupení z něj ho popírá jako princip a ohrožuje jako celek.*“ (Havel, 1978: 10) Návrat k životu v pravdě tedy nemá mít podle Havla jen očistné účinky pro jednotlivého člověka. Vedle dimenze existenciální (vrací člověka k sobě samému) a noetické (odhaluje skutečnost), má mít i funkci politickou, neboť podkopává ideologii a tím ohrožuje fungování mocenských struktur.

Na základě tohoto přesvědčení dochází Havel ve své eseji k podstatě boje se systémem, tedy i k charakteru opoziční činnosti Charty 77. Tím je podle něj samotná autenticita - život v pravdě, který je v první řadě nutné probudit na základní - existenciální úrovni každého člověka. Havel proto vyzývá všechny, aby přestali participovat na systému a našli svou vlastní identitu namísto role, kterou jim přiřkl režim; aby se chopili opět své vlastní odpovědnosti a navrátili se zpátky k mravním hodnotám, namísto kterých jim systém nabízí konzumní výhody. Důležité podle něj však přitom je, aby při svém hledání života v pravdě projevovali své opravdové cítění a potřeby tak, aby se narušil samopohyb systému: „*Může to být cokoliv, čím se člověk nebo skupina lidí vzbouří proti své*

manipulaci: od dopisu intelektuálů až po dělnickou stávku, od rockového koncertu až po studentskou demonstraci, od odepření účasti na volební komedii přes otevřený projev na nějakém oficiálním sjezdu až třeba po hladovku.“ (Havel, 1978: 11) Havel věřil, že rostoucí množství a míra takových projevů opravdového života nakonec povede k politické revoluci v komunistickém Československu. *„Život v pravdě“ – aniž o to většinou přímo usiluje – se stává jediným přirozeným zázemím a východiskem všech aktivit, které působí proti směru „samopohybu“ systému. A když posléze takové aktivity přerostou rámeč, charakterizovatelný jako pouhý „život v pravdě“ – promění se v různé paralelní struktury, hnutí, instituce, začnou samy sebe reflektovat jako politikum, vykonávají reálný tlak na oficiální struktury a začínají de facto působit do jisté míry na rovině faktické moci...“* (Havel, 1978: 12)

Havel věděl, že za takové jednání hrozí v komunistickém systému množství sankcí a zároveň věděl, že strach je důležitým nástrojem manipulace systému. Stejně jako jeho učitel Patočka byl však nesmlouvavý a tvrdil, že pro hledání pravého smyslu života je třeba podstoupit oběť. Ve své esaji také cituje tato Patočkova slova, která napsal těsně před smrtí: *„...Existují věci, pro které stojí za to trpět...“* (Havel, 1978: 14), a cele se s nimi ztotožňuje: *„Myslím, že chartisté to přijímají nejen jako jeho odkaz, ale i jako nejpřesnější vyjádření důvodů, proč dělají to, co dělají.“* (Havel, 1978: 14)

2.3.2 Postavení Charty 77 v rámci opozice

Havel se ve své esaji zamýšlí nad tím, proč Charta 77 nevystupuje jako politická opozice a jakou má vlastně roli. Přitom se zabývá samotným pojmem opozice a ukazuje ho v nejrůznějších významech, kterých může v post – totalitním systému nabývat. Opozice v tradičním slova smyslu, tedy politická síla, která není právě u moci, nabízí alternativní politický program a je považována za součást politického života země, v post – totalitních systémech neexistovala a tak se Havel snaží vystihnout vše, pro co se tento pojem užívá nebo co by mohlo plnit tuto roli:

V prvním slova smyslu lze takového názvu užít pro *„osoby, nebo skupiny osob, které se ocitají v nějaké skryté mocenské konfrontaci s těmi nejvyššími.“* (Havel, 1978: 18) Může to tedy být prostý boj o moc, osobní odpor k jiným představitelům systému apod. Druhý možný význam opozice zahrnuje vše, čím se cítí být systém ohrožen. O tomto významu již byla řeč: *„Z tohoto hlediska je opozicí vlastně každý pokus o „život v pravdě“,*

od zelinářova odmítnutí dát do výkladu heslu až po svobodně napsanou báseň..“(Havel, 1978: 18) Nejčastěji je však pojem opozice užíván pro *„takové skupiny, které se netají svým nezávislým politickým myšlením nebo které samy sebe v té či oné míře už přímo jako určité politické síly chápou. Pojem „opozice“ se v tomto případě více méně kryje s pojmem „disidentství“ ...“* (Havel, 1978: 18) S pomocí těchto kategorií se Havel snaží vysvětlit trochu zvláštní postavení Charty 77. Jak píše, Charta byla sice záležitostí zcela apolitickou, neboť rezignovala na ambice stát se politickou opozicí, přesto však byla vládou vnímána jako společenství výrazně opoziční. Svým jednáním tedy naplnila druhý smysl slova opozice – byla tedy cosi, *„co se vymyká totální manipulaci a narušuje integritu post – totalitní moci“*.

Přesto je s Chartou 77 neodmyslitelně spjato i „disidentství“. Tento pojem však podle Havla není o moc jasnější než pojem „opozice“ a jeho užívání není příliš šťastné. Pro tento názor uvádí dva důvody: Za prvé ne každý, kdo byl ostatními (ať už vládou, tiskem nebo spolusignatáři) považován za opozičního činitele či disidenta, se tak doopravdy cítil a za druhé říci o někom, že je disident, znamenalo podle něj vydělit takového člověka ze společnosti. Ve své podstatě však Havel vysloveně nepopírá charakteristiku, kterou pro „disidenty“ používal tisk a kterou ve své eseji také uvádí. Tedy, že jde o skupinu občanů, kteří se rozhodli být disidenty a vyjadřovat soustavně své postoje veřejně, spíše z řad intelektuálů, lidé psaví mající určitou moc, která je chrání od perzekucí nebo alespoň od toho nejhoršího apod. Podle Havla však *„institucionalizovat jakousi výběrovou kategorii známých či prominentních „disidentů“ znamená skutečně popírat nejvlastnější mravní východiska jejich počínání: viděli jsme, že je to naopak princip rovnoprávnosti, založený na nedělitelnosti lidských práv a svobod, z něhož „disidentská hnutí“ vyrůstají...“* (Havel, 1978: 21) Disent byl podle Havla jen špičkou ledovce, který tvoří nezávislé iniciativy a nemusel být vždy projevem nejzáslužnějším.

Jako příklad uvádí Havel i veřejnosti neznámého vedoucího pivovaru, který usilovně pracuje ne pro systém, ale pro prospěch země a pro rozkvet tradičního českého řemesla. Protože se vzepře systémovým změnám, které by řemeslo zničily, je propuštěn. Jeho případ je ukázkou nepolitické politiky podle Masaryka, jež ji nazýval *„drobnou prací pro národ“*. Jak píše Havel v Moci bezmocných, lidé, kteří to s prací pro národ myslí vážně, poukazují svou dobrou práci na špatnou politiku a to se většinou neobejde bez následků. Podle Havla každý takový člověk, jehož úsilí narazí *„na strop“* (příliš poukazuje svou dobrou práci na nedostatky v systému), je dřív nebo později potrestán a stává se - většinou nedobrovolně - také disidentem. *„Disidentství totiž není alternativou*

masarykovské koncepce, ale mnohdy naopak jejím jediným možným výsledkem“. (Havel, 1978: 22)

Disent je tedy neoddělitelně spjat s nepolitickou politikou. Havel totiž chápe totalitní systém pouze jako nejhorší variantu moderní společnosti, a tak pro něj obnova demokratického systému na způsob západních zemí není cestou z krize společnosti, ale pouze možným přechodným řešením. Skutečným východiskem je pro Havla „*mravní rekonstituce společnosti: to znamená radikální obnovy autentického vztahu člověka k tomu, co jsem nazval „lidským řádem“ ... Jde tedy o rehabilitaci takových hodnot, jako je důvěra, otevřenost, odpovědnost, solidarita, láska.*“ (Havel, 1978: 37)

Tento proces je podle Havla možný jen v menších strukturách – dynamických, rozmanitých otevřených společenstvích, která budou spontánně vznikat na základě autentických potřeb občanů. „*Tyto struktury by měly vznikat samozřejmě zdola, jako výsledky autentické společenské samoorganizace, měly by žít ze živoucího dialogu se skutečnými potřebami, z nichž vznikly a s jejich zánikem by měly samy zanikat. Měly by mít velmi rozmanité a zvenčí minimálně regulované principy vnitřní výstavby; rozhodujícím kritériem této sebe – konstituce by měl být její aktuální smysl, nikoli tedy pouhá norma.*“ (Havel, 1978: 38) Činnost velkého množství na státu nezávislých rozmanitých iniciativ či společenství naplňuje myšlenku nepolitické politiky, tedy politiky zdola, na níž podílejí se svým rozhodováním všichni. Proto se také nepolitická politika stala nástrojem Charty 77, jehož cílem bylo vrátit politiku každému konkrétnímu člověku. Jak však píše Havel – jedině od svobodného člověka může znovu vzejít pravá politika. Proto je stejně důležité, aby byla zároveň ostatními lidmi v iniciativách bráněna jeho práva. „*Samozřejmě, každá společnost musí být nějak organizována, má –li ovšem její organizace sloužit lidem a nikoli naopak, je třeba lidi především osvobodovat a tím jim otevírat prostor k tomu, aby se smysluplně organizovali.*“ (Havel, 1978: 24)

Samotný počátek Charty 77 a její reakce na proces se skupinou The Plastic People byly reakcí na zásah proti jednomu z nejzákladnějších projevů „života v pravdě“. Signatáři se spojili, aby bránili svobodnou tvorbu a práva hudebníků a tím tedy i svoje vlastní zájmy. „*Myslím, že příběh vzniku Charty 77 dobře ilustruje.., že nejvlastnějším zázemím a východiskem pohybů a hnutí, která postupně nabývají politický význam, nebývají v post-totalitním systému události bezprostředně politické nebo konfrontace různých zřetelně politických sil a konceptů, ale že tyto pohyby většinou vznikají někde docela jinde: v daleko širší oblasti „před-politické“, kde se konfrontuje „život ve lži“ s „životem v pravdě“.*“ (Havel, 1978: 14)

3 Pokus o regionalizaci Charty 77, vznik Infochu a charakteristika Charty 77 podle jednoho z prvních pražských signatářů

Prohlášení Charty 77 bylo stranickým a státním vedením kvalifikováno jako politický čin a Charta 77 jako opoziční sdružení. Bylo rozhodnuto bojovat s tímto projevem občanské iniciativy všemi prostředky a zničit jej už v zárodku. „*Stranické vedení se především snažilo izolovat tuto malou skupinu od ostatního obyvatelstva, vyvolat v lidech strach, postavit je proti signatářům a Chartu samu zevnitř rozložit.*“ (Otáhal, 1994: 40) První fáze perzekucí tedy směřovala rovnou proti mluvčím. Václav Havel byl uvězněn a nejvýznamnější mluvčí Jan Patočka byl utýrán u policejního výslechu. Jediným oficiálním mluvčím Charty 77 tedy zůstal Jiří Hájek. Perzekuce však postupně postihla všechny signatáře první vlny, kteří byli nuceni, aby podpis odvolali. Charta 77 se ocitla v krizi.

Bezprostřední vývoj popisuje částečně v předmluvě ke knize Informace o Chatě 77 a z části v osobním rozhovoru jeden z nevýznamnějších chartistů Petr Uhl: „*My jsme se zamýšleli nad tím, jak tuto otázku řešit, protože tlak Státní bezpečnosti na Jiřího Hájka byl veliký. Řekli mu, že ještě podepíše jeden dokument a zavřou ho. On ten další dokument nakonec podepsal a pak ještě mnoho dalších. Sice ho nakonec nezavřeli, ale poté, co se vrátil Havel z kriminálu a zřekl se funkce mluvčího, Hájek oznámil, že s funkcí mluvčího na konci roku skončí také, pokud nebude vystřídán nebo aspoň pokud mandát spolu s ním nebudou vykonávat další dva signatáři Charty 77,*“ popisuje P. Uhl stav na jaře roku 1977. Bylo nutné situaci řešit a důležitý rozhovor na téma „jak z toho ven“ se odehrál v létě 1977 na Chatě Anny Koutné na Českomoravské vrchovině. „*U celé diskuse byli jen čtyři lidé: Jaroslav Šabata, jeho dcera a moje žena Anna Šabatová, Jan Tesař a já,*“ vypočítává Petr Uhl. „*Jan Tesař již tehdy navrhoval založení nějakého výboru na obranu nespravedlivě vězněných lidí a Jaroslav Šabata přišel s plánem na působení regionálních zástupců Charty v krajích.*“ (Uhl in Gruntorád (ed.), 1998: 10)

V září roku 1977 uspořádala stejná skupina mezi signatáři anketu, která měla objasnit, kam by měla Charta na základě přání jejích členů dále směřovat. „*Anketa se*

skládala ze tří otázek: První z nich byla, zda mají být mluvčí doplněni na tři a střídát se po roce, druhá jestli mají vzniknout regionální zástupci Charty 77 a třetí, zda mají mluvčí vydávat oficiální bulletin Charty 77,“ řekl k obsahu Petr Uhl. Podle jeho slov odpovědělo na otázky zhruba devadesát procent z tehdejších sedmi set padesáti signatářů. „Odpovědi nebyly písemné, ale ústní, předávané přes množství kontaktů. Chtěli jsme po lidech, jichž jsme se dotazovali, aby si dělali třeba čárky, protože všechno bylo nebezpečné a jakákoliv jména mohla znamenat represí,“ vypráví. Podle jeho vzpomínek souhlasilo zhruba osmdesát procent dotázaných s rotací mluvčích Charty 77 a s doplněním počtu na tři, jen slabá polovina s regionalizací a asi 35 procent s vydáváním bulletinu.

Záporné ohlasy na otázku regionalizace Charty vysvětluje Petr Uhl takto: „Lidé byli nejspíš zastrášení. Represe v krajích mimo Prahu a částečně i v Brně byla příliš velká a signatáři se báli jejího dalšího stupňování.“ Za největší neúspěch však považoval odmítnutí bulletinu. Byl to totiž jeho nápad a s jeho prohrou se nehodlal smířit. „Rozhodl jsem se prosadit svou i bez zaštitění mluvčími. Odpor k mému záměru vydávat – zatím anonymně, bez uvedení jména a adresy vydavatele – měsíční zpravodaj, byl v prostředí Charty 77 nakonec malý. ..Noví mluvčí to vzali prostě na vědomí. (Byli jimi od září vedle Jiřího Hájka Marta Kubišová a Ladislav Hejdaček).“ (Uhl in Gruntorád (ed.), 1998: 10) Od ledna 1978 začal tedy – nejprve anonymně - vycházet bulletin s názvem Informace o Chartě 77 (Infoch).

P. Uhl v předmluvě k bibliografii píše o obsahu nového časopisu. Základ podle něj tvořily vždy nové dokumenty Charty 77 a později také všechna sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). K tomuto základu se „přebíraly různé (většinou se jmény autorů) texty, například prohlášení, petice, dopisy, později fejetony, rozhovory, záznamy z besed a reportáže.“ (Uhl in Gruntorád (ed.), 1998: 11) Od roku 1979 se do tvorby Infochu zapojili další dva lidé. „Do jednotlivých čísel přispíval různými příspěvky už v roce 1978 i Václav Benda, až jsem začátkem roku 1979 požádal jeho a Otku Bednářovou, aby se mnou vytvořili redakci. Byl jsem přitom veden snahou prokázat pluralitu přístupů redakce časopisu, který, ač nevydáváný mluvčími, byl považován za oficiální periodikum Charty 77,“ vysvětluje Petr Uhl v knize. (Uhl in Gruntorád (ed.), 1998: 10)

Od dubna stejného roku se rozhodl vydávat Infoch pod svým jménem a s adresou. Jak píše v předmluvě, tento krok byl sice podporován mluvčími, ale zároveň byl odsuzován pasivnějšími a spíše potajmu působícími signatáři dávajícími podle jeho slov přednost „drobné práci“. „Co jiného jsme ale proboha dělali než drobnou práci?“, ptá se

v úvodu knihy *Informace o Chartě 77* a argumentuje: „*To byl od počátku můj cíl, být i zde věrný zásadě, s níž byla Charta 77 zakládána, tedy zásadě veřejného vystupování ve prospěch lidských práv. I přes represálie jsme se zuby nehty drželi toho, že nás Státní bezpečnost nesmí zahnat do ilegality, že svými jmény ručíme za svou činnost a jsme ochotni za ni nést i důsledky. Že za ni ručíme československé společnosti a mezinárodní veřejnosti, i sami sobě navzájem.*“ (Uhl in Gruntorád (ed.), 1998: 10, zvýrazněno v originále)

Koncem května roku 1979 byl Petr Uhl spolu s ostatními dvěma členy redakce uvězněn a až do jeho propuštění v roce 1984 vycházel *Infoch* pod jménem jeho ženy Anny Šabatové. Když se více než po pěti letech vrátil zpět do redakce, začal *Infoch* pod jeho opětným vedením velmi dbát na to, aby zrcadlil i činnost jiných nezávislých iniciativ než byly Charta 77 a VONS. Od poloviny osmdesátých let se tímto *Infoch* stal nejkomplexnějším sborníkem celorepublikových nezávislých aktivit a nejdostupnějším zdrojem informací o dění v regionech.

Z prvních měsíců Charty 77 si tak Petr Uhl vzpomíná jméno jediného signatáře z dnešního Moravskoslezského kraje. „*V první vlně to podepsal jen jediný člověk a to Ing. Jan Leštínský a bylo to 19. prosince 1976. Byl to politický vězeň sedmdesátých let,*“ uvedl už v rozhovoru jedině, co si o něm pamatuje. „*V první vlně podepsalo nejvíce lidí z Prahy, několik ze Slovenska a pár lidí z Brna. Ten ostravský případ byl hodně zvláštní a osobně si myslím, že Leštínský se o tom dozvěděl vlastně náhodou, protože byl zrovna v Praze,*“ uvedl.

Přenos informací do regionu byl však podle Uhla problém nejen zpočátku: „*Kontakty se signatáři probíhaly tak, že jsme si nikdy nepsali, nikdy jsme si netelefonovali, ale prostě jsme někam jeli a zkusili jsme, jestli ten člověk je doma a podobně. Všechny kontakty v sedmdesátých letech vznikaly na základě osobních styků z let minulých. Lidé byli spojeni společným osudem. – Byli vyhozeni z partaje, byli spolu ve vězení nebo věděli, že kamarád kamaráda byl taky ve vězení a podobně. Pro mimopražské bylo velmi důležité zahraniční rozhlasové vysílání a později hrál důležitou roli i *Infoch*, kde byla čím dál častěji uváděna různá jména i s adresami,*“ vzpomíná v rozhovoru Uhl.

Charta měla podle jeho slov několik navzájem propojených sítí. „*Polovinu tvořili vyloučení komunisti a ta se překrývala s další sítí bývalých ale nedávných politických vězňů z let 69 – 76. Například já jsem se ve vězení seznámil se svým budoucím švagrem a na dvoře jsem viděl chodit mého budoucího tchána. Dozvěděl jsme se, že mají příbuznou Annu Šabatovou, která seděla v Opavě a pak jsem si ji vzal,*“ vypráví s úsměvem

paradoxní příklad propletení mezi signatáři z vlastního života. „*Z nás byl přítom v komunistické straně jen Jaroslav Šabata, nikdo jiný.*“ Další okruh v Chartě tvořili katolíci, evangelíci a kulturní underground, který se mírně s těmito křesťanskými kruhy překrýval. „*Underground početně dosti rychle rostl. Přicházeli většinou mladí, neúspěšní z důvodů politické perzekuce, ale i jiných; umělci, kteří neměli v tehdejší režimu na různých ustláno. Většinou to byly kapely, ale také výtvarníci a byl tam také proud literární.*“ Úlohy v Chartě byly nepsané, ale mimoděk jasné. „*Zatímco se starší generace zabývala vydáváním dokumentů a rozhodováním, ke kterým skutečností se budou vyjadřovat (sledovala situaci v jiných zemích, vývoj perestrojky a podobně), mladí poskytovali takový ten technický servis: opisovali dokumenty a jezdili s nimi po republice,*“ vysvětluje Petr Uhl.

Mezi mladší a starší generací však nepanovala vždy jen taková shoda. Generační rozpor byl podle Uhla zejména v tom, že mladší lidé většinou nebyli vzděláni (nikoliv vlastní vinou) a nepokládali tolik za podstatné, aby Charta vytvářela nějaké dokumenty a už vůbec se na vymýšlení těchto dokumentů nechtěli podílet. „*Zprvu je bavilo tyto dokumenty rozmnožovat a rozdávat po republice, ale jak šla léta, byli stále více náchylní k přímým akcím – demonstracím, průvodům, koncertům.*“ Mezi signatáři však nepanovalo napětí jen kvůli rozdílnému věku. Sporů uvnitř Charty 77 bylo mnohem více, jak vyplývá z ankety, která byla provedena mezi signatáři k dvacátému výročí založení. „*Měli jsme se vyjádřit k tomu, zda vůbec nějaké rozpory v Chartě byly. Začal jsem tedy psát... za a, za b, za c – ke každému písmenu příklad sporu. Když jsem došel k písmenu z, tak jsem skončil, protože více písmen v abecedě není,*“ popisuje svou anketní odpověď Petr Uhl. Důvodem takového množství neshod byla podle Petra Uhla jednoznačně rozličnost Charty 77. „*Rozdily, které v Chartě byly, s sebou přinášely napětí, řadu sporů. Do toho sepletla Státní bezpečnost, která měla své agenty, kteří tyto spory rozdmýchávali a snažili se poštvat signatáře proti establishmentu Charty.*“ P. Uhla se však podle jeho slov většina konfliktů nedotýkala. „*My (P. Uhl a manželka A. Šabatová – pozn. aut.) jsme nikdy nebyli považováni za součást establishmentu. Žena chodila a na undergroundové koncerty, já už ne a přesto jsem je cíleně propagoval, neboť jsem věděl, že to patří do oblasti, které se kdysi v marxismu říkalo „říše svobody“,“ tvrdí.*

Zhruba do poloviny osmdesátých let podepsalo podle Chartu 77 zhruba 1200 až 1500 lidí. O původu těchto lidí Petr Uhl říká : „*Stále ještě si myslím, že většina signatářů byla z Prahy a pokud ne, tak Praha a Brno měly většinu.*“ Na severomoravské signatáře se mu už těžko vzpomíná a jmen si moc nevybavuje. „*Takových aktivních lidí, se kterými*

jsme se někdy setkali bylo na Ostravsku tak deset až dvacet, více rozhodně ne.“ Podle Uhla však severní Morava nebyla jedinou oblastí, která byla v tomto ohledu poddimenzovaná. „Takový Jihočeský kraj na tom byl mnohem hůř a obdobné to bylo i v Plzeňském a Západočeském kraji. Velký počet aktivních signatářů v určité oblasti většinou znamenal těsné spojení s undergroundem, což je případ Broumova nebo Náchodska, nebo jiným jevem jako byl třeba silný katolicismus na jižní Moravě.“

Aktivita tedy souvisela s osobními zájmy a motivací. *„V Praze byla motivace hlavně politická, protože Pražské jaro zasáhlo Prahu nejvíc, a také kulturní, neboť se týkala mnoha intelektuálů. Naopak katolické aktivity nám byly jakoby nejvzdálenější,“* říká Uhl. *„Na jižní Moravě naproti tomu byla religiozita vysoká, lidé se jí zabývali a trpěli tím, že se nemohou svobodně nábožensky projevat. Tato potřeba v Praze až tolik zastoupena nebyla. Obecně tedy aktivita v dané oblasti vycházela vždycky z potřeb tamních obyvatel,“* vysvětluje Petr Uhl podstatu různého množství a charakteru občanských iniciativ na území Česka. *„Charta nebyla opředena étosem „odpor proti režimu“ a vůbec už ne odboj. Odpor proti režimu je abstraktum, zatímco ti lidé byli zcela konkrétní. Ztratili zaměstnání, nebo měli zaražený postup, jejich děti nemohly studovat, nemohli do ciziny, zpívat a hrát, co chtějí a z těchto potřeb vznikaly iniciativy, z nichž část byla chartistická, část napůl a o některých jsme třeba ani nevěděli.“* Situace nezávislých iniciativ se však podle Petra Uhla během dvanácti let od vzniku Charty 77 neustále měnila. *„Změnila se skladba lidí, jejich zájmy i záměr,“* říká. Motivem pro vznik nějaké občanské aktivity byla podle Uhla velmi často jen lidská solidarita. Sám vzpomíná na to, když byl v roce 1969 spolu s dalšími lidmi uvězněn za činnost Hnutí revoluční mládeže a skupina bývalých komunistů sepsala petici za jejich propuštění.

Solidaritě navenek však projevovaly i oficiální organizace, jak vyplývá z dalšího hořce úsměvného příběhu Petra Uhla, který se odehrál v létě 1974 tedy hned po jeho propuštění z vězení. *„Jednoho kamaráda, s kterým jsem seděl na Borech a který byl z komunistické opozice, strašně rozčílilo to, že Jednota českých právníků napsala dopis o tom, jaká hrůzovláda postihla Chile a vyjádřila protest proti uvěznění tamních politických vězňů. Tak jsme udělali takovou chilskou rezoluci, kde jsme se solidarizovali s těmi politickými vězni, ale naprosto upřímně a ze znalosti věci a řekli jsme, že na to máme právo, protože sami jsme něco dělali proti nespravedlivým poměrům v naší zemi a Jednota českých právníků že na to právo nemá a proč,“* vypráví Uhl. Rezoluci podle něj podepsalo zhruba třicet lidí a zvláštním způsobem se do celého příběhu připletla i Ostrava, kde měl na starosti podpisy člověk jménem Coufal, kterého poznali ve vězení, kde byl uvězněn za

obecnou kriminalitu. „*Podepsat to mohli jen lidé, kteří byli nejméně tři měsíce ve vězení a to až po roce 1969,*“ upřesňuje Uhl podmínky. „*V Ostravě bylo asi devět lidí, kteří se znali z vězení a od té doby byli spolu v těsném kontaktu. Režim si tak vlastně zavíráním lidí produkoval vlastní nepřátele,*“ dodává na vysvětlenou. (V skutečnosti šlo o čtyři lidi z Ostravka – I. Binara, J. Leštínského, J. Svobody a Bohumíra Kuby (dle sdělení Jana Svobody – pozn. aut.) Po republice tedy putovalo několik podpisových archů, ale než stačila být rezoluce zveřejněna, byli někteří její signatáři už předvoláváni k výslechu. Jedním z nich byl i Rudolf Battěk, kterému podle jeho slov policisté neopatrně předložili k nahlédnutí fotokopii jednoho z archů. „*Battěk viděl podpisy, které na ní byly a uvědomil si, či podpisy ještě chybí. Protože byl mezi nimi časový rozdíl jen jednoho dne, nebylo těžké zjistit, kdo měl archy v ruce. Coufal byl jedním z těch tří lidí a protože ostatní dva jsme znali opravdu dobře, věděli jsme, že policie má fotokopii od něj. A tak jsme vlastně díky těm výslechům odhalili mezi námi agenta Stb.*“ Chilská rezoluce ale nakonec dopadla dobře. „*Poslali jsme to, hlásili to na Svobodné Evropě, Hlasu Ameriky a to bylo všecko. Nikoho nezavřeli a o to nám šlo,*“ popsal její úspěch Uhl. Tato akce byla podle něj určitým předobrazem dalších petic a žádostí o milost, které se zveřejňovaly. Nejdůležitější z nich byly solidární petice na podporu Plastic People of The Universe a protesty proti uvěznění členů této kapely, které byly impulsem pro vznik Charty 77. „*Učili jsme se, že když jdete za někým pro podpis pod žádost o milost, tak mu musíte říct, zda bude zveřejněn třeba v zahraničním rozhlasu, protože z toho jinak vznikaly nejrůznější vády a lidé se vymlouvali, že by podepsali, kdyby věděli..., že jim ale vadí, že jsme to dali do rozhlasu a podobně.*“

Přestože je Petr Uhl jednou z nejznámějších osobností Charty 77, svou úlohu v ní popisuje jako spíše jako roli organizačního tajemníka. „*Moje účast na vytváření dokumentů nebyla velká. Sice jsem se k nim vyjadřoval, ale spíše jen pokud jsem si myslel, že by z nich mohl být příliš velký průšvih. Také v politických aktivitách, které přesahovaly Chartu, jako například HOS nebo Mírové hnutí, jsem se neangažoval vůbec, nebo jen málo. Dilem také proto, že jsem byl v té době opět ve vězení. O všech aktivitách jsem ale měl přehled a snažil jsem se je povzbuzovat a vytvářet podmínky – i materiální pro jejich rozvoj.*“ Svůj největší přínos vidí ve vydávání bulletinu Informace o Chartě a mimo to se považuje za jednoho z mála lidí, kteří znali velké množství dalších signatářů včetně jejich poměrů.

4 Disidenti, chartisté a neoficiální iniciativy na území Moravskoslezského kraje

Přestože vznik Charty 77 byl podle slov zakládajícího člena Petra Uhla záležitostí spíše pražskou a brněnskou, informace o této nové občanské iniciativě velice rychle pronikly i do „železného srdce republiky“. Tím se za normalizace označovala Ostrava a potažmo většina území dnešního Moravskoslezského kraje posetého doly a průmyslovými závody. Chartistů v sedmdesátých letech bylo sice v těchto končinách „jako šafránu“, vzhledem k charakteristice kraje a drsným životním podmínkám, které místní funkcionáři připravovali lidem nonkonformního smýšlení, se však asi není čemu divit.

Částečně o tom v jednom z mála článků na téma disentu v Severomoravském kraji hovoří jeden z mladších signatářů z osmdesátých let Jiří Fiedor: *„Díky Ostravsku se republika pyšnila miliony tun vytěženého uhlí, hornický status kraje propůjčoval oficiální prestiž. Ve sdělovacích prostředcích se prezentoval zprávami o překonaných rekordech v rubání „černého zlata“ a socialistickém soutěžení, jehož ikonou byl ostravský hrdina socialistické práce Lumír Sakmar. Miroslav Mamula, který od roku 1970 stál v čele severomoravských komunistů, vládl v kraji tvrdou rukou diktátora a vyplácelo se mu to. Dělníci si nestěžovali, protože měli dost peněz, intelektuálové byli zticha, protože se nechtěli stát dělníky. Lidé si zvykli „držet hubu a krok“.“* (Fiedor, 2007: 40)

Pro hrstku místních obyvatel, kteří se k Chartě 77 přidali ještě v sedmdesátých letech, nebyl podpis Prohlášení zpravidla prvním protirežimním počinem. Většina chartistů se z mlčící většiny obyvatel Severomoravského kraje vymykala už dříve. Jako první podepsal bývalý politický vězeň Jan Leštínský, který byl v roce 1968 angažovaný odborář a „tribun lidu“ z Nové huti. Dále to byli v lednu 1977 Jaroslav Krejčí, reformní komunista, kdysi pedagogický pracovník katedry marxismu-leninismu na Pedagogické fakultě v Ostravě, následoval jeho syn Jaroslav Krejčí mladší a dcera Taťána Krejčí, Ludvík Kavín a Nika Brettschneiderová. (dle tvrzení chartisty Ivana Binara v reakci na článek J. Fiedora v časopise Dějiny a současnost. cit. 30. 4. 2007. dostupné z <http://dejiny.nln.cz/archiv/2007/032007-06.html>) Na počátku roku 1977 se v Ostravě

objevil Zdeněk Vokatý s manželkou Dášou Vokatou, kteří však byli hned po podpisu vyštíváni do zahraničí.

V druhé vlně podepsali rovněž bývalí političtí vězni Ivan Binar a Petr Podhrázký, které režim odsoudil v roce 1972 za společnou činnost v ostravském amatérském Divadle Waterloo. To založili v roce 1968 spolu s dvěma dalšími bývalými členy ostravského Divadélka pod Okapem Edvardem Schiffauerem a Petrem Ullmannem, aby navázali, kde přestali. *„Waterloo se stalo pokračovatelem kabaretně laděného „Okapu“ a především principu divadla jako názorové platformy, v napjaté společenské situaci po okupaci 1968 se zřetelnou orientací na politický kontext. Do této polohy se dostala jak dramatizace alegorické povídky Mrávency (1968), tak montáž Bouda (1968), v níž byl srpen 1968 konfrontován s citacemi z marxistických klasiků a s články Varšavské smlouvy. Vyvrcholením této linie se stala recesistická parodie na známý příběh Valentina Katajeva Syn pluku (autorsky se podíleli Josef Frais a Petr Podhrázký, hudbu napsal Edvard Schiffauer a nastudoval Petr Ullmann, v titulní roli Jana Valečková, premiéra v dubnu 1969), která vyzněla jako osvobozující výsměch patetizovaným atributům sovětského „vzoru“. Reprízy byly v atmosféře normalizace vnímány jako satira namířená na okupační přítomnost sovětských vojsk a inscenace se stala záminkou pro pozdější obžalobu a soudní proces s členy divadla Waterloo.“* (Lazorčáková, Roubal, 2003: 116 - 117) V letech 1968 – 1969 vystoupilo v Divadle Waterloo mnoho významných osobností jako například Karel Kryl, Hana Hegerová nebo Miroslav Horníček.

Počátkem roku 1971 bylo kvůli opakovaným reprízám představení Syn pluku, které byly označeny za protisovětskou a protisocialistickou provokaci, obviněno deset lidí Divadla Waterloo z trestného činu pobuřování a nepřátelství k socialistickému zřízení. Pět z nich bylo nakonec odsouzeno k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. *„Proces v kauze „Podhrázký a spol.“ se konal až v roce 1972. Někteří z odsouzených, jako například Binar, se vrátili domů o rok později, Podhrázký jako hlavní obviněný si odseděl dva roky.“* (Fiedor, 2007: 40) Odsouzení hlavních představitelů divadla znamenalo konec amatérských představení. *„V českých dějinách představuje případ Waterloo ojedinělý příklad mocenské likvidace satirického autorského divadla.“* (Lazorčáková, Roubal, 2003: 117)

Kromě Binara a Podhrázkého podepsal Chartu počátkem roku 1977 ještě kamarád druhého jmenovaného – Jaromír Glac. Ten jediný ze skupiny nakonec v Ostravě zůstal. Kvůli velkým tlakům StB nedlouho po podpisu emigroval Ivan Binar do Rakouska a pak do Mnichova, kde později působil jako redaktor Svobodné Evropy. Petr Podhrázký utekl

nejprve do Tábora. Podle tvrzení Ivana Binara se však po rozpadu manželství v roce 1978 vrátil do Ostravy, upsal se ke spolupráci s StB, účelově podepsal Chartu 77 a byl vyslán do Vídně, odkud posílal informace o chartistech v exilu. Což vyšlo najevo až po jeho smrti v roce 1990. (dle tvrzení I. Binara, cit. 30. 4. 2007, dostupné z: <http://dejiny.nln.cz/archiv/2007/032007-06.html>) V exilu napsali oba bývalí divadelníci nezávisle na sobě knihu o kauze Waterloo: Petr Podhrázký knihu s názvem Syn pluku (v Mnichově 1987), která je věcnou rekonstrukcí událostí a obsahuje i úryvky textů v představení, Ivan Binar knihu s názvem Rekonstrukce (ve Vídni 1978) o průběhu procesu i o pobytu ve vězení. Protože se po revoluci ukázalo, že třetí ze skupiny signatářů Jaromír Glac byl za normalizace aktivním spolupracovníkem Státní Bezpečnosti (více viz. kapitola 4.6.3) zůstala Ostrava nadlouho bez aktivních chartistů.

Ani zbývající oblasti kraje na tom nebyly lépe. „*V únoru 1977 podepsali prohlášení Charty ještě Tomáš Hradílek z Lipníku nad Bečvou, Vratislav Valtr z Havířova a v březnu Milan Hořínek z Olomouce. Do Valašského Meziříčí se z České Lípy, kde mu estébáci dělali ze života peklo, přistěhoval Jaromír Čechura, který připojil svůj podpis na jaře 1978, a to bylo před koncem sedmdesátých let vše.*“ (Fiedor, 2007: 40) Nejznámější osobností z této skupiny je zřejmě Tomáš Hradílek, který se koncem osmdesátých let stal mluvčím Charty 77 a nejvýraznější osobností listopadové revoluce v Ostravě. Vratislav Valtr se podle vzpomínek chartisty J. Fiedora po podpisu Charty 77 v nezávislých iniciativách neangažoval až do roku 1989, kdy signoval prohlášení Hnutí za občanskou svobodu. (ústního sdělení J. Fiedora, 2007) O Jaromíru Čechurovi tento chartista říká, že byl osamocený undergroundový guru Novojičínska s velkými kruhy v uších a s neobyčejnou zásobou gramofonových desek a samizdatů, které na požádání půjčoval. (Fiedor, 2007 ústní sdělení)

V Praze v roce 1982 po cestě z vězení v Ostrově nad Ohří, kam byl poslán za svou disidentskou činnost, připojil svůj podpis nejvýznamnější ostravský chartista Jaromír Šavřda. O tři roky později podepsal v Olomouci kamarád Tomáše Hradílka Rudolf Bereza a Zdeněk Pika z Opavy. „*V roce 1987 pak následovali další dva Ostraváci, Šavřdova manželka Dolores a Karel Biňovec, v Krnově k nim přibyl Petr Motal.*“ (Fiedor, 2007: 40) V polovině osmdesátých let připojili svůj podpis k Chartě ještě manželé Květa a Jan Princovi, kteří se přistěhovali ze severních Čech do Olomouce. Nejvíce obyvatel Severomoravského kraje však podepsalo Chartu 77 až v roce 1988. Jednalo se o dvacet čtyři převážně mladých lidí (Fiedor, 2007) kteří zpravidla už před podpisem vyvíjeli nějakou aktivitu na neoficiální úrovni. Čísla s počty signatářů zejména za posledních dva

roky však podle tvrzení některých chartistů mohou být matoucí. Velice pravděpodobně totiž mezi nimi figurují také agenti StB.

Až do roku 1989 vyžadoval podpis Charty 77 na severní Moravě nebývalé množství odvahy. Z výpovědí některých signatářů vyplývá, že mocenské orgány v Ostravě byly nesmlouvavé a tvrdě postihovaly jakýkoli odpor. Chartu 77 považovaly za oddělenou pražskou záležitost, která v Ostravě nesmí „přežít“. *„Jestliže úřady a zvláště estébáci „oslazovaly“ chartistům život šikanou, jejíž vynalézavost téměř neznala mezí, dvojnásob to platí o těch, kteří žili mimo centra, jako byla Praha nebo Brno. Rozptýlení a (zejména v prvních letech) izolování, zbavení možnosti čerpat informace a energii z reálně sdíleného společenství „spřízněných volbou“, byli většinou vystaveni mnohem neodbytnější policejní zvěři i psychickému tlaku.“* (Fiedor, 2007: 41)

Ne všechny neoficiální aktivity na severní Moravě však byly přímo spjaty s Chartou. Zejména v druhé polovině osmdesátých let vzniklo mnoho neoficiálních iniciativ, které vycházely z konkrétních potřeb lidí i kraje a fungovaly zcela nezávisle na velkých centrech jako Praha nebo Brno. Mnoho jejich aktérů zejména mladší generace připojilo svůj podpis spíše jen jako doplňující akt teprve, když se díky dostupnějším informacím mohli setkat se staršími chartisty. Jistě v té době existovala také celá řada iniciativ, jejichž členové neměli s Chartou 77 společného vůbec nic. Bez objektivního dobového tisku a kvůli chabým historickým údajům je však těžké se jich dnes dopátrat. Největší množství informací o nezávislých iniciativách v Severomoravském kraji (nejen chartistických) lze totiž v trochu ucelené podobě najít jen v některých vydáních samizdatového časopisu Informace o Chartě a v oblastních samizdatech.

Nejcennějším zdrojem informací tak zůstávají vzpomínky lidí, kteří na severní Moravě a ve Slezsku působili. Následující rozhovory s významnými osobnostmi různého věku, působiště, národnosti i zkušeností a jejich kombinace s dostupnými psanými materiály se pokouší vytvořit celkový obraz nezávislých občanských aktivit na území dnešního Moravskoslezského kraje v posledních dvaceti letech totality. Přestože se ve většině případů jedná o chartisty, příslušnost k této iniciativě nebyla zamýšleným kritériem pro rozhovor. Výběr respondentů se odvíjel od prvních dvou schůzek, z nichž první byla s chartistou Jaromírem Piskořem a druhá s „ne chartistou“ novinářem Ladislavem Vrchovským. Na základě jejich doporučení byly osloveny osobnosti, které se podílely na nejrůznějších nezávislých aktivitách na území Moravskoslezského kraje a tito lidé pak zase podle svých vzpomínek poskytlí tipy na další možné respondenty. Relevantnost finálního výběru byla zhodnocena v rámci možností pomocí porovnání s literaturou, která

se tématu věnuje, zejména tedy s článkem Jiřího Fiedora v časopise Dějiny a současnost (Fiedor, 2007: 40 - 43), tématickými novinovými články (v denících MF Dnes, Lidové noviny a čtrnáctideníku Region), Infochy a místními samizdatovými časopisy. Rozhovory jsou v některých případech kombinovány i s tématickými poznatky z jiných dostupných zdrojů.

Převážně z písemných materiálů je sestavena následující kapitola o chartistovi Jaromíru Šavrdovi. Jde o nejznámějšího disidenta, se kterým už není možné vést rozhovor, protože nežije; zároveň ho však nelze nezmínit. Cenné informace o něm i o svém životě po jeho smrti poskytla v rozhovoru jeho manželka Dolores Šavrdová, rovněž významná osobnost ostravského disentu. O osudu chartisty na maloměstě v Lipníku nad Bečvou, svých individuálních aktivitách konce osmdesátých let i o situaci na Ostravsku v revolučních dnech roku 1989 vypráví v dalším rozhovoru mluvčí Charty 77 v Severomoravském kraji Tomáš Hradílek. Svůj život a aktivity na Opavsku a Ostravsku v posledních deseti letech totality, nové občanské iniciativy, na nichž se společně podíleli i svůj vztah k sousednímu Polsku, popisují v dalších rozhovorech dva chartisté mladší generace Ivo Mluděk a Jaromír Piskoř. Pohled na polskou menšinu žijící za totality ve Slezsku pak zase nabízí rozhovor s prvním předsedou Kongresu Poláků a organizátorem mnoha nonkonformních aktivit Tadeuszem Wantulou z Třince. Své vzpomínky vyprávějí dále dvě významné osobnosti ostravské revoluce: zakladatel a mluvčí Občanského fóra Lubomír Zaorálek a zakladatel stávkových výborů v Ostravsko – karvinských dolech Ladislav Vrchovský. Mimo jiné i pohled do kulturního prostředí v oblasti Severomoravského nakonec poskytuje chartista z Havířova a zároveň autor zatím jediného celistvějšího textu o problematice disentu v Severomoravském kraji Jiří Fiedor.

4.1 Disident Jaromír Šavřda - oběť ostravských estébáků

Osamělý bojovník proti totalitnímu režimu, jenž se za žádnou cenu nechtěl vzdát svého života v pravdě. To byl nejznámější ostravský disident, právník, novinář, spisovatel a básník Jaromír Šavřda. Přestože se jeho jméno příliš neobjevuje v televizních dokumentech, publikacích ani v celostátních člancích, nebyl o nic menší osobností než pražští či brněnští chartisté. Mluví – li J. Fiedor ve svém článku o osamělosti chartistů na severní Moravě v sedmdesátých letech a tvrdých perzekucích, kterým byli vystaveni, osud Jaromíra Šavřdy je přesně tím případem. Přestože zmocněnci totalitního režimu dělali jemu i ženě Dolores ze

života peklo, nic pro něj nebylo důležitější než boj za svobodu. Ani zdraví a ani vlastní život, o který v zápase s mocí nakonec přišel.

Jaromír Šavřda se narodil 25. května 1933 v Ostravě, vyrůstal střídavě v Třinci a v Prostějově. Po maturitě na gymnáziu v Českém Těšíně v roce 1951 byl přijat do Prahy na Karlovu Univerzitu na bohemistiku - obor česká literatura. Po promoci se v roce 1957 přestěhoval do Ostravy, kde pracoval postupně jako vojenský knihovník, středoškolský profesor a pomocný dělník v zoologické zahradě. (Urbanec, s.d.). V té době už však zkoušel psát poezii i prózu (publikoval od roku 1949) a od druhé poloviny šedesátých let se začal živit jako spisovatel. K tomu navíc začal ještě dálkově studovat na Karlově univerzitě práva.

Literární tvorbou Jaromíra Šavřdy se v jednom ze svých textů zabývá vedoucí katedry bohemistiky Slezské univerzity v Opavě Jiří Urbanec. (Urbanec, s.d.) *„Byl to poměrně nadaný a plodný autor poezie i prózy, jenž nejprve se zcela ztotožnil s přímočarou oslavou budování „světých zítřků“. Tak vyznívala knížka Pionýrská říkadla z roku 1949, kterou vydal jako student šestnáctiletý, nebo sbírka Struny míru, vydaná v roce Stalinovy a Gottwaldovy smrti. Je poplatná období tzv. velkých staveb komunismu, ale jsou tu i zjemnělé odstíny krajinných nálad a motivy mladé lásky. V dalším období se věnoval především próze, hlavně detektivního a utopického zaměření a v roce 1962 dokonce patřil mezi vítěze československého kola mezinárodní soutěže o nejlepší vědeckofantastickou povídku.“* (Urbanec, s.d.)

Na invazi vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 reagoval Jaromír Šavřda nástupem do krajského deníku Nová svoboda. *„Na jeho stránkách i svými příspěvky do rozhlasu se bil v Ostravě, v této baště stalinismu, za reformní politiku KSČ. Po vpádu vojsk burcoval svědomí čtenářů proti rezignaci a malověrnosti.“* (Infoch 11/10, 1988: 13) Ve stejném roce podle slov jeho ženy Dolores také uposlechl výzvu Pavla Kohouta, „aby všichni slušní lidé vstoupili do KSČ.“ Podobně jako mnoho dalších byl přesvědčen, že se tato strana transformuje do nové podoby. K dalším událostem ve straně se však postavil kriticky, což dával otevřeně najevo. Jako první proto dostal výpověď z redakce novin a následující rok byl vyloučen i z KSČ. Na krátko tedy přešel na místo redaktora týdeníku Moravskoslezský týden a po jeho zastavení v říjnu 1969 zakotvil na místě vedoucího právního a personálního oddělení v ostravském mládežnickém nakladatelství PULS. Podle Dolores Šavřdové končili v jeho redakci téměř všichni novináři s nějakým „škraloupem“.

Když bylo Pražské jaro poraženo, s nastupující normalizací přišly první represe pro jeho podporovatele. Jaromír Šavřda byl za svou novinářskou a publicistickou činnost vyloučen ze čtvrtého ročníku práv těsně před promocí. Nedlouho poté bylo zrušeno i

vydavatelství PULS a on se ocitl bez práce. Zaměstnání nemohl najít dlouho a teprve v roce 1972 se uchýlil jako skladník v podniku Geologický průzkum, kde pracoval v nádvoří četě i jako dělník na vrtech. Zanedlouho byl však i odtud propuštěn s odůvodněním „nedostatečné kvalifikace“. Tehdy už však trpěl tuberkulózou ledvin a od roku 1975 přešel do plného invalidního důchodu.

V roce 1971 vychází Šavrdova poslední kniha vydaná veřejným nakladatelstvím - *Knih kralovrahů*. „*Jde o velký román širšího společenského zaměření, se zastřeným protitotalitním pozadím. Na podkladě detektivního žánru, kdy se vyšetřuje dokonaná vražda na králi fiktivního státu Erian, Šavrdova vyslovuje svůj názor na mocné tohoto světa, kteří jsou schopni likvidovat kohokoli bez zábran. Ačkoliv poměry v této zemi na první pohled působí normálně, každý, kdo stojí v cestě vedoucí politické síle, je likvidován, aniž se ví, kdo zabije. Na čtenáře padá děs z všemocné tajné policie, vždyť i advokát Steiner, který posléze pozná, kdo je vrahem krále, v závěru příběhu zahyne. Kniha je náročným pokusem o originální společensko – kritický román, blízký orwellovskému světu s bezmocným občanem a vševládnoucí mocí, ale v podstatě se již nedostala ke čtenářům, protože větší část výtisků nepřišla do distribuce.*“ (Urbanec, s.d.)

Poté se Jaromír Šavrdova ocitá na seznamu zakázaných autorů, jejichž knihy se nesměly objevit na veřejnosti. Nedokázal však jen přihlížet, jak státní aparát pošlapává tu nejvzácnější neboť otevřenou literární tvorbu. „*Vždycky říkal, že spisovatel je svědomím národa a svědomí že nejde umlčet,*“ vzpomíná v rozhovoru na jeho životní přesvědčení manželka Dolores Šavrdová. „*Strašně se chtěl stát členem nějaké iniciativy nebo organizace, která by se věnovala nějaké protirežimní činnosti, jenže v té době nic takového nebylo.*“ J. Šavrdova se tedy rozhodl proti degradaci československé literatury bojovat sám. Vytvořil vlastní edici Libri Prohibiti, v níž vydával jak své vlastní texty tak i tvorbu českých i světových zapovězených autorů. Teprve později se setkává s Albertem Černým, který ho přivádí k dobrovolné práci pro brněnskou odnož edice Petlice (nejstarší samizdatové opisové řady samo vydavatelsky zveřejněných rukopisů českých a slovenských autorů, kteří ztratili na počátku sedmdesátých let možnost zveřejnit své texty nebo ji nikdy neměli. V roce 1972 ji založil v Praze Ludvík Vaculík a do roku 1989 v ní vyšlo více než 391 titulů ve více vydáních (Prečan, 2007) - pozn. aut.) „*Pořád měl pocit, že musí něco dělat a tak celé noci seděl u psacího stroje a opisoval. Každé číslo nejméně patnáctkrát,*“ vypráví Dolores Šavrdová. Její manžel tak za nedlouhou dobu opsal v mnoha kopiích více než čtrnáct knih.

Ve vlastní edici Libri Prohibiti J. Šavrdova opsal mimo jiné i Solženicynovo *Souostroví Gulag*. A právě toto dílo se stalo hlavním bodem obžaloby v září 1978, kdy byl za svou

činnost poprvé zatčen a vzat do vazby. „*Tu knihu opsal dvakrát a byly toho plné dva prádelní koše,*“ vzpomíná jeho žena. „*Zabavili je při domovní prohlídce.*“ A nejen je. Byly mu zabaveny všechny rukopisy, strojopisy a nedokončené opisy některých děl plus tři psací stroje. (Infoch 1/12, 1978: 7) Za čtrnáct kompletních opisů titulů zakázaných autorů byl poté obviněn z trestného činu pobuřování. „*V té době to byl ale přesně ten počet, který jste mohli beztrestně vlastnit,*“ poukazuje na protiprávnost zatčení D. Šavrdová. Zřejmě ve snaze zakrýt okatost rozporu se zákonem, přidal žalobce k pobuřování ještě obvinění z nedovoleného podnikání. Jaromír Šavřda jako ve své podstatě vystudovaný právník totiž vystupoval také jako lidový obhájce nonkonformních lidí. „*Byl to takový advokát chudých. Hájil obyčejné lidi, kteří se měli nějaké opletačky se soudy nebo jim nějak škodili komunisti a přidělený advokát by jim moc nepomohl,*“ vypráví jeho manželka. „*Občas za to dostal třeba flašku nebo kafe, nebo třeba jen stovku na benzín, ale oni mu to všechno spočítali a přišli jako nedovolené podnikání.*“ I podle tehdejších zákonů bylo Šavřdovo zatčení sporné, ale na právní řád se nemohl příliš spoléhat nikdy. Nerespektoval jej ani jeho vyšetřovatel major Šebesta. „*Přestože vazba mohla tehdy trvat maximálně tři měsíce, on ji Jaromírovi neustále prodlužoval, až z toho byl nakonec rok. Neoblomil ho ani fakt, že to byl těžce nemocný člověk,*“ smutně vypráví paní Dolores. V procesu v srpnu 1979 byl její manžel nakonec odsouzen ke třiceti měsícům nepodmíněného odnětí svobody ve věznici v Ostrově nad Ohří a k pokutě pěti tisíc korun.

Šavřdovo uvěznění je důkazem toho, že Ostravsko bylo samostatnou územní jednotkou, jejíž stranické vedení a policejní aparát si vytvořily vlastní pravidla a metody boje s „protistátními živly“. „*O tom, jaké absurdní poměry v Ostravě v době tzv. normalizace panovaly, nechť svědčí výňatek z jedné věty soudního rozsudku z 9. srpna 1979: Vaculíkova edice Petlice, za niž její vydavatel nebyl nikdy soudně postihován, v Ostravě je k tíži Šavřdově, protože rozšiřoval její písemnosti, charakterizována slovy „protistátní organizace Petlice“.*“ (Urbanec, s.d.) Jinak tento nepoměr vystihuje Dolores Šavřdová jednoduše slovy: „*Vaculík nosil v Praze knížky za bílého dne v tašce k vazači a vůbec nic se mu nestalo. Jaromíra zavřeli za to, že měl pár těchto knížek doma opsaných na stroji.*“ Sama se také snažila na nespravedlivé zatčení upozornit.

V listopadu 1978 otiskl časopis Infoch dopis, v němž žádá nejen chartisty o pomoc pro svého těžce nemocného manžela. Píše, že svého muže už dva měsíce neviděla, nemá o něm téměř žádné informace a velice se obává o jeho zdravotní stav. Na závěr cituje úryvek z dopisu, který jí poslal: „*Minulou sobotu jsem dostal chřipku, v noci jsem měl horečku (a ovšem v té souvislosti i srdeční záchvat), ale v sobotu a v neděli se tu člověk nikoho*

nedovolá. Nahlásil jsem se v pondělí k lékaři, v úterý mě tím pádem přijala sestra a předepsala mi – aspirin. Ale už je to v pořádku, i když takový acylpyrin bez horkého čaje a postele téměř k ničemu není. Jinak mě začíná pobolívat občas levá ledvina. Léky někdy mám a někdy ne, jak kdy. Ale neboj se nic, přežiji to, lidi dokázali přestát horší věci...“ (Infoch 1/15, 1978: 22)

I později dokázala D. Šavrdová využít každé možnosti, aby se o tíživé situaci jejího manžela dozvědělo co nejvíce významným lidí. Podle zkušeností pražských disidentů usuzovala, že čím širší veřejnost se o bezpráví na něm páchaném dozví, tím lépe bude chráněn před příliš drastickým postupem represivních orgánů. V Ostravě – baště komunismu však bylo nutné zničit jakýkoliv intelektuální protest za každou cenu. Pár měsíců po Šavrdově zatčení se o něj začali zajímat členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a vyslali pozdějšího mluvčího Charty 77 Tomáše Hradílka, aby se s jeho příběhem seznámil a pravidelně o něm informoval. Díky jeho aktivitě a úsilí manželky vězněného spisovatele byl J. Šavrda v roce 1980 přijat Amnesty International za „vězně svědomí“ s výzvou, aby lékaři, spisovatelé a žurnalisté z celého světa požádali o jeho propuštění československé vedoucí představitele i náčelníka věznice v Ostrově nad Ohří. Přesto vyšel Jaromír Šavrda z vězení až v březnu 1981 - po uplynutí celé doby trestu.

Dvou a půlleté strádání ve vězení ani horšící se zdravotní stav nedonutily Jaromíra Šavrdu upustit od svého přesvědčení. Ještě cestou domů z Ostrova nad Ohří signoval prohlášení Charty 77 a po svém návratu se dál věnoval vydávání samizdatu. Sám o tom píše v odpovědi na dopis šéfredaktora časopisu Index on Censorship: „...*samizdatem, ať to stojí co to stojí, drzostí, s níž s Damoklovým mečem nad hlavou rozšiřuji myšlenky své i cizí, ale naprosto svobodné.*“ (Šavrda, 1987) A nejen to, Šavrda se veřejně zastával perzekuovaných umělců a snažil se, pokud mu v tom Státní bezpečnost nezabránila, jezdit jako podpora k jejich procesům. V té době už naštěstí nebyl zcela sám. Přátelství navázal zejména se dvěma chartisty - spisovatelem Vladimírem Liberdou a novinářem - fejetonistou Karlem Biňovcem. Za svého čestného člena ho také přijal finský PEN klub. „*Zasloužil se o to profesor Janouch, se kterým jsme si psali. Jaromírovy básně vycházely potom v Mnichově pod názvem Poezie mimo domov,*“ uvedla D. Šavrdová.

Dvacátého čtvrtého září 1982 byl však, po necelých dvou letech doma, Jaromír Šavrda opět zatčen. Zadrželi ho příslušníci StB po dvouhodinové domovní prohlídce v jeho bytě, při níž byly zabaveny dva psací stroje, materiály Charty 77, některé knihy a část osobní korespondence. „*Celou akci údajně řídil major Šebesta z krajského oddělení StB v Ostravě.*“ (Infoch 5/9, 1982: 9) Následujícího dne provedla StB také prohlídku na chalupě

u Kroměříže, kde právě se zdržovala Dolores Šavrdová. Té sice o zatčení manžela pověděli, ale ještě několik dnů po návratu nevěděla, že proti němu bylo zahájeno trestní stíhání a že je ve vazbě.

„Marně paní Šavrdová psala v listopadu 1982 spolkovému kancléři Rakouské republiky Bruno Kreiskému, aby se přimluvil za manželovo propuštění. Třetího března 1983 ho ostravský soud poslal do vězení spolu s Vladimírem Liberdou, který se podílel na Šavrdově samizdatové činnosti.“ . (Urbanec, s.d. a Infoch 5/11, 1982: 4) Za trestný čin pobuřování, kterého se měli dopustit šířením textů s „protisocialistickým obsahem“, dostali Jaromír Šavrd a dvacet pět a Vladimír Liberda dvacet měsíců odnětí svobody nepodmíněně. Hlavním bodem obžaloby byla tentokrát rozepsaná poéma Tvardovského: *Ťorkin na onom světě*. Soudní znalec tvrdil, že tato kniha v SSSR nikdy oficiálně nevyšla a že tedy buď vyšla v samizdatu, nebo jde o literární podvrh. Nebyla to pravda, sbírka byla uvedena i v oficiálním Slovníku sovětských spisovatelů a byla běžně k dostání v některých knihovnách. Během procesu dostala Dolores Šavrdová tip, že ji mají i v knihovně městské. *„Hned o pauze jsem se pro ni rozběhla. Vlítla jsem tam, ani nevím, jestli jsem jim dala nějakou kauci a „unesla“ jsem tu knihu k soudu,“* vzpomíná. Nebylo to však nic platné. I přes tento důkaz, pozitivní výpovědi svědků a zdravotní stav J. Šavrdy bylo obvinění potvrzeno a on odsouzen. (Infoch 6/3, 1983: 3/4)

Stav Jaromíra Šavrdy byl v té době už opravdu vážný, trpěl pokročilou arteriosklerózou, tuberkulózou ledvin a celkovou srdeční slabostí. Proti jeho věznění byla sepsána petice, kterou podepsalo více než dvě stě padesát chartistů a přátel jeho i dalších dvou odsouzených chartistů Rudolfa Battěka a Ladislava Lise. (Infoch 6/3, 1983: 4/5) Marně. Nepomohl ani dopis Charty 77 prezidentovi G. Husákovi (Infoch 6/6, 1983: 7) či prokurátorovi procesu (Infoch 6/9, 1983: 1). Také sám Jaromír Šavrd napsal v červenci 1984 žádost o prominutí zbytku trestu z vážných zdravotních důvodů. Jeho stav se totiž ve vězení prudce zhoršil a bezprostředně mu hrozila amputace nohou. V žádosti vyjadřuje dokonce obavy o svůj život. V odpovědi sice soud charakterizoval jeho nemoc jako vážnou a nevléčitelnou a uznal, že ve výkonu trestu nelze účinné léčby dosáhnout, přesto však žádost zamítl a Jaromír Šavrd se dostal opět na svobodu až po uplynutí celého trestu v říjnu 1984. *„V lágru Jaromírovi vyhrožovali, že ho odnaučí psát,“* říká Dolores Šavrdová. Přesto napsal ve vězení tajně několik knih. První z nich je sbírka *Cestovní deník* psaná ve vězeňské nemocnici v roce 1979. Ven na veřejnost ji vynesl Šavrdův advokát (podle sdělení D. Šavrdové) a vyšla v roce 1984 v mnichovské edici *Poezie mimo domov*. *„Jeho tvorba – vzhledem k nemožnosti psát ve vězení rozsáhlejší prózy – se soustředila na poezii, nyní*

naprosto vzdálenou od jednoduché deklarativnosti mladistvých let, a cokoliv psal ve verších, všude ve větší nebo menší míře, i když jde o náměty zdánlivě neosobní, proniká úzkost a ponížení člověka, který je proti hrubé síle bez moci. Ale přesto se básník nevzdává a nerezignuje, za jistého pocitu profétismu věří v dobro v člověku a smysl lidské oběti.“ (Urbanec, s.d.)

Při výkonu druhého trestu vznikly vězeňské paměti na ostravskou vazební věznici, vězení v Ostrově nad Ohří i na Pankráci pod souhrnným názvem Přejížděná adresa (kniha veřejně vyšla až v roce 1992). Šavřda v nich popisuje strastiplný pobyt ve vězení, které obrazně nazývá „koncentrák“. *„Příznačné pro tuto knihu jsou dva citáty, jež nyní uvedu. Vzpomíná na to, jak po válce kdysi četl o hrůzách koncentráků: A zajisté jsem si tenkrát nepředstavoval, že sám jednou takovou knížku budu psát: tenkrát jsem zpíval o mladé lásce, o krásách života, který leží před člověkem jako čistě zasněžená, dosud neprošlapaná pláň: tenkrát jsem zpíval o nadějích staveb komunismu, dnes vyprávím o jejich výsledcích.“* A vlastní charakteristiku intelektuála ve vězení vypsali takto: *„V dosavadním životě jsem byl citlivým básníkem, skleníkovou rostlinkou, citlivě otáčející své listy ke světlu a k teplu. Přestal jsem být solitérou a stal se obyčejným býlím, pyrem, jenž se uchytí všude, třeba za kusem oddrovené omítky, nebo v maltou zamáznuté spáře mezi dvěma cihlami, plevelem, jemuž je jedno, kde roste a jak, a dokonce mu nezáleží ani na tom, sežere-li ho kráva.“* (Urbanec, s.d.) Úryvek z těchto vězeňských pamětí, blízkých knize Přítelkyně z domu smutku Evy Kantůrkové, protože i Šavřda zde uvádí portréty některých spoluvězňů, vyšel pod názvem Ostrov v souostroví roku 1987 v Praze v samizdatovém sborníku Charty 77 O československém vězeňství.

V ostravské věznici v roce 1983 vznikla ještě Šavřdova sbírka Česká kalvárie. *„Vše je psáno v pravidelných strofách o devíti rýmovaných střídavě osmi a devítislabičných verších, plynule působících jako lidová píseň, s paralelním sledem obrazů Ježíšovy kalvarské cesty a utrpení na Golgotě a přemítáním, rozhodnutím a obětí Jana Palacha.“* (Urbanec, s.d.) O rok později napsal už ve věznici v Ostrově nad Ohří vlasteneckou básnickou skladbu Má vlast. *„Vše míří zároveň k běžné současnosti... Oddíl Tábor vyznívá prosbou, aby svět byl zbaven Satana, a závěrečný Blaník odmítá pasivní čekání na rytíře osvoboditele: „Blaník / to jsme my sami / ženy a muži / předkové / potomci / od věků do věků svou kůži / na trh nesoucí“.* (Urbanec, s.d.) Sbíрку věnoval J. Šavřda své ženě Dolores. V květnu 1984 vzniká ještě ve vězení básnický cyklus Plachetnice Santa Maria. *„Šavřda se vžívá do myšlení a jednání Kolumbova, který byl ve své vizi osamocen, ale šel za ní stále přes hory překážek i pochybovačnost a rezignaci některých svých druhů. I básník Šavřda musí*

přemáhat vlastní pocity beznaděje za pobytu ve vězení...Drama Kolumbovo nepřimo stále konfrontuje s vlastním osudem i s vlastní odvahou vydržet: „Nevede k cíli / zkroušená nevíra / Nevede k cíli strach“. (Urbanec, s.d.) O smutku z osamocení a náznacích rezignace střídající se s přetrvávajícím optimismem pak pojednává jiná sbírka vězeňské poezie *Hodina v úzkých* (1984). Ve stejné době napsal J. Šavrdra pokračování Cestovního deníku pod názvem *Druhý sešit deníku*. *„Některé básně jsou zde převzaty z Cestovního deníku, nicméně jsou tu i nové verše cyklu Testament. Hlavním motivem tohoto cyklu je až františkánský pocit oproštění ode všeho: „Nevlastním vůbec nic / (dokonce ani sklenku z níž bych se napil čaje) / a přece jsem až hrůza bohatý / dramatickým světem // Nevlastním vůbec nic / A přece v každém okamžiku / mám všem co odkázat.“* (Urbanec,s.d.) Podle informací Šavrdovy manželky Dolores, napsal její manžel ve vězení ještě knihu s názvem *Tunel U*, ta ovšem nikdy nevyšla, protože mu ji při výkonu trestu údajně zabavili.

Druhé věznění definitivně podlomilo Jaromíru Šavrdovi zdraví a jeho stav se od té doby už jen zhoršoval. Nic však nemohlo oslabit jeho angažovanost ve sféře neoficiálních aktivit. Naopak, po příchodu z vězení se u něj v bytě odehrávaly semináře, na které přicházelo čím dál tím více mladých lidí. Dolores Šavrdová vzpomíná, že jednou u nich bylo najednou asi čtyřicet lidí. *„Věděli jsme ale, že máme bytě odposlech, našli jsme ho v obývacím pokoji,“* vypráví D. Šavrdová. *„Proto jsme všechny veledůležité věci řešili v kuchyni.“* Jaké však bylo její překvapení, když přišli technici po revoluci odposlech odstranit a hrnuli se právě do kuchyně. *„Byli to ti stejní, co ho montovali. Jednomu z nich uklouzlo – Jé, vy máte pořád stejného kocoura!“,* vzpomíná a už se jen shovívavě usmívá. *„Naštěstí ty opravdu nejdůležitější informace jsme si raději psali na papírky.“* Ani tak ovšem na StB nevyzráli. *„Vím jistě, že mezi lidmi, kteří sem chodili byli někdy i estébáci,“* říká D. Šavrdová. *„Většinou jsme je ale po krátké chvíli odhalili. Tedy Jaromír ne, ten nebyl dost opatrný a na každém viděl jen to dobré.“* Ani ostatní však neprokoukli jednoho z pravidelných návštěvníků bytových seminářů. Rodinného přítele, chartistu a zároveň spolupracovníka StB Jaromíra Glace. (viz.kapitola 4.6.3)

Kromě besed a práce na šíření samizdatu, stál v roce 1987 – 1988 Jaromír Šavrdra u zrodu nezávislé iniciativy s názvem Společnost přátel USA (dále v textu jen jako SPUSA). V prohlášení této neoficiální iniciativy se píše, že posláním SPUSA je účinně přispívat k rozvíjení přátelství mezi ČSSR a USA a tím napomáhat upevňování vzájemné důvěry. Kromě toho její členové připravovali a podepisovali petice za propuštění politických vězňů zejména A. Navrátila či P. Cibulky. Přestože hlavní „centrála“ nového sdružení byla ve Zlíně, stal se J. Šavrdra dokonce šéfredaktorem jejího oficiálního časopisu - *Magazínu*

SPUSA. Pod jeho jménem však vyšlo jen jediné číslo. 2. května 1988 pár dní před pětapadesátými narozeninami Jaromír Šavrdra zemřel. Předčasná smrt byla nutným následkem útrap, které tomuto nemocnému muži celý život připravovali příslušníci StB. Až do poslední chvíle se však nevzdal, zůstal věrný svému přesvědčení, hlásil se ke všem aktivitám Charty 77 i SPUSA a ještě v březnu se připojil k řetězové hladovce za propuštění politických vězňů. (Infoch 11/8, 1988: 18) Tehdy už však zřejmě cítil, že se blíží jeho konec. K Novému roku 1988 napsal toto P.F.: „*Ač vím, že z toho budou vztekli/ hlásím všem složkám StB;/ za to, co let jsem prožil v pekle,/ přijdu už brzy do nebe.*“ (z materiálů D. Šavrdové)

Autor tím zřejmě nemá na mysli jen léta strávená v kriminále, ale více než dvacetiletou soustavnou šikanu, kterou prováděly represivní orgány na něm, jeho rodině i na některých známých. Útrapy, které zažíval i mimo vězení, popisuje zkráceně v prosinci 1987 v odpovědi na dotazník britského časopisu Index on Censorship. Měl se v něm vyjádřit ke své osobní zkušenosti s cenzurou a perzekucemi. O cenzuře tedy píše: „*Je to situace svým způsobem bezvýchodná...Jsem přesvědčen, že ani kdybych napsal dílo charakteru Komunistického manifestu (což nehodlám), nesmělo by být uveřejněno, a to snad ani pod pseudonymem. Před několika lety otiskl jeden odborný chovatelský časopis listinu vítězů výstavy koček, kde shodou okolností byla mezi vítězi dvě moje zvířata. Tím se mé jméno dostalo do tisku. Výsledek byl ten, že rozšiřování tohoto čísla časopisu bylo v rámci okresu Ostrava zakázáno a ani stálí předplatitelé je nedostali.*“ Následující popis je vlastně Šavrdovou odpovědí na to, „*jak chutná žít v podmínkách přísné cenzury a persekuce a navzdory tomu pokračovat v tvorbě*“ - nepřímou otázku z průvodního dopisu k dotazníku:

„*Jistě tu své dělá aparát komunistické strany, jeho expozitura nazývaná vláda – ale největší tlak vyvíjí nejvyšší pán naší společnosti – tajná státní policie, nazývaná v naší diktatuře StB. A k charakteru těchto tlaků nelze nepoznamenat, že jejich smyslem je nás připravit nejen o svobodu projevu, ale o svobodu bytí vůbec. Jsou dny, kdy policie hlídá před vchodem domu a vůbec nás nepustí ven. Jsou případy, kdy nám předem – a v rozporu s právním řádem nařizuje či zakazuje, co smíme a co nesmíme zítra dělat. Pokaždé, kdykoli se koná v naší vlasti nezákonný divadelní proces s některým vlastní hlavou myslícím člověkem, najdu ráno u svého vozu, který je pro mne jako pro nemocného člověka nezbytným životním prostředkem, několik propíchaných pneumatik. Totéž se stávalo, když jsem se ještě účastnil výstav ušlechtilých koček; i to zalézalo tajné státní policii za nehty, zejména když výstava byla mezinárodní. Také dnes, v Mezinárodní den lidských práv, stojí moje staré auto na parkovišti před domem na ráfkách. Když jsem se jednou (za cenu velkého osobního*

sebezapření) pokusil odcestovat vlakem, byl jsem odvečen z nádraží a zadržován tak dlouho, až mi ujel vlak. Aby bylo možno prohlásit tento zákrok vůči mně za „oprávněný“, poškodili mi, mezitím, co jsem čekal, můj občanský průkaz. Pak se nestyděli vybrat poplatek 50 korun za vystavení nového.“ Šavrda se pozastavuje také nad tím, že ani v době, kdy v SSSR panuje období Glasnosti, nelze v jeho situaci na jakýkoliv veřejný svobodný projev ani pomyslet. Zároveň se kriticky dívá na politiky západních demokratických států a vyčítá jim, že buď jen přihlížejí tlakům „zkracujícím nejen českou, ale i světovou kulturu (kulturu nejen umění, ale i života, který je koneckonců primární,“ nebo se na nich nepřímou podílejí. „S bolestí v duši konstatuji, že vyspělá technika, skrze niž jsme vystaveni neustálému špehování a duchovnímu šikanování, je k nám dodávána z Japonska a jiných technicky vyspělých demokracií.“ (Šavrda, 1987)

Pohřeb Jaromíra Šavrdy se konal 11. května 1988 v kostele sv. Petra a Pavla v Ostravě – Vítkovicích. „Hlavní projev měl signatář ing. Tomáš Hradílek, který poukázal na odpovědnost našeho režimu za zkrácení života zesnulého, kterého dvakrát odsoudil za činnost, která dnes probíhá zcela otevřeně – za odhalování Stalinových zločinů. Jeho projev strhl asi 400 účastníků pohřbu dvakrát k bouřlivému potlesku – v kostele věc u nás donedávna nevídaná“. (Infoch 11/10, 1988: 14) „Pro charakteristiku dobových poměrů nutno uvést, že žádná tiskárna v tehdejší Severomoravském kraji nesměla vytisknout poděkování za soustrast s úryvkem Šavrdových veršů, jež napsal v lágru v Ostrově nad Ohří, až jistým podfukem se podařilo tisk provést v Brně.“ (Urbanec, s.d.)

V životě Jaromíra Šavrdy jakoby se odrážela filozofie a osud Jana Patočky, neboť stejně jako věřil, že za některé věci má smysl bojovat až do konce. Pět let věznění a dvacet let tvrdé šikany by měl potížit zvládnout i zdravý člověk natož někdo tak nemocný jako Šavrda. Přesto stejně jako Patočka statečně nepřestal bojovat za lidská práva. Bránil a rozvíjel svobodnou samizdatovou tvorbu, hájil protiprávně obviněné odsouzené u soudu a podporoval ostatní politické vězně buď přítomností u jejich procesů, podpisem petic či i přes svou nemoc dokonce hladovkami. Podle jeho ženy Dolores nemělo pro jejího muže nic takovou cenu jako svoboda. V tom v mnohém naplňoval i filozofii Václava Havla, tak jak o ní píše ve svých eseích. Podle Dolores Šavrdové byl Havel pro jejího muže vzorem a osobností, jež v mnohém přechýlila ostatní. Nelze se tedy asi divit, že kroky prezidenta Havla při první návštěvě Ostravska po 17. listopadu 1989 vedly také na hřbitov, kde je Jaromír Šavrda pochován. V roce 1998 mu pak in memoriam udělil Řád Tomáše Garrigue Masaryka IV. třídy.

„Jaromír Šavřda byl osamocen v Ostravě jako disident vědomý si svého nepodplatného lidského a básnického poslání. Ale je také dodnes osamocen z hlediska známosti díla, psaného za krutých podmínek s vírou v konečné vítězství dobra (není například vůbec uveden ve Slovníku zakázaných autorů z roku 1991 – pozn. aut.). Uvěznění básníci starší generace, Jan Zahradníček nebo Václav Renč, měli v té době za sebou už známé a rozsáhlé dílo a jejich vězeňským veršům se již dostalo přiměřené pozornosti. Vrchol tvůrčího vývoje Jaromíra Šavřdy patří až do let strávených ve vězení a co to je pouhých patnáct výtisků samizdatové sbírky pro jeho širší autorský ohlas? Jsme nesporně dlužni tomuto člověku mnohé, skutečné ocenění jeho lidské statečnosti i hlubší zhodnocení díla psaného v podmínkách kruté beznaděje.“ (Urbanec, s.d.)

4.1.1 Dolores Šavřdová

Dolores Šavřdová byla svému manželovi celý život oporou a sdílela s ním jeho těžký osud. Daleko od něj dostávala zprávy jen občas a dočítala se v nich zejména o jeho neustále se zhoršujícím zdravotním stavu. Téměř bez možnosti svého muže navštívit, ocitala se sama často v zoufalé situaci. *„Návštěvy v Ostrově nad Ohří byly povoleny asi tak jednou za čtyři měsíce. Často se ale stávalo, právě že když se blížila návštěva, vymysleli si, že Jaromír něco provedl a strčili ho schválně do „díry“. Někdy jsem tak cestovala přes celou republiku několik hodin úplně zbytečně,“* vzpomíná paní Šavřdová. Z nouze pro svého těžce nemocného manžela vydobyla alespoň potvrzení od lékaře, ve kterém stálo, že může svému muži posílat pravidelně vitaminové balíčky. *„Psal, že nedostává potřebné léky na svou nemoc. Ani ho nevyšetřil pořádný odborník, jen vězeňský doktor. Chtěla jsem tedy udělat aspoň něco, ale balíček mu povolili stejně jenom občas,“* vypráví smutně. Ani ona na tom v té době nebyla zdravotně dobře a trápily ji i existenční potíže. *„Jaromír byl vášnivý kočkař, měli jsme doma tři výstavní kočky a jedna z nich měla zrovna kořata. Měla jsem hrozně málo peněz a starosti s tím, jak je užívím. Kořata musela trochu povyrůst, abych je mohla prodat - navíc strašně pod cenou,“* říká Dolores Šavřdová, která však i přes finanční potíže kvůli svému manželovi dospělé kočky nikdy neprodala. I této Šavřdovy zcela nepolitické vášně však nakonec dokázala využít Státní bezpečnost k šikaně jeho i manželky Dolores.

Nejtěžší chvíle však pro paní Dolores přišla, když byl Jaromír Šavřda zatčen podruhé. *„V době, kdy jsem vůbec nevěděla, co se s mým manželem děje a u výslechu jsem je prosila, ať ho pustí, že je to nemocný člověk, tak v takové chvíli mi nabídli spolupráci,“*

vzpomíná na krutost vyšetřovatelů ostravské StB. „*Snázili se mně zatlačit do kouta, ale já jsem se na ně rozkřičela, co si to dovolují. Bylo to opravdu nehorázné!*“ Namísto spolupráce následovala svého manžela a v roce 1987 podepsala Chartu 77. „*V těžkých chvílích nás oba posilovalo vědomí, že jsme součástí jakéhosi ghetta chartistů, kde jsme jeden o druhém věděli, vzájemně jsme si pomáhali a to i finančně,*“ vypráví.

Dolores Šavrdová nebyla jen hrdou manželkou, díky které se o příběhu jejího muže dozvěděla širší veřejnost a která nikdy nepřestala hledat prostředky, jež by vedly k jeho propuštění nebo mu alespoň usnadnily život ve vězení. Sdílela se svým manželem i přesvědčení, které naplňovala o to víc po jeho smrti. Koncem osmdesátých let byla jednou z nejvýznamnějších osobností severomoravského disentu, v němž sehrála nezastupitelnou roli. „*Její byt se stal jakýmsi zdejší disidentským „salonem“, místem setkání „zkušených opozičníků“ s mladými rebely. Mnozí z těch, kteří chtěli podepsat nějakou petici, půjčit si samizdat, dozvědět se embargované politické novinky a seznámit se s podobně smýšlejícími, si do něj našli cestu nejen z Ostravy, ale i z Havířova, Opavy, Nového Jičína, Olomouce a dalších koutů severní Moravy,*“ vzpomíná ve svém článku právě jeden z „mladých rebelů“ Jiří Fiedor. „*Zde býval častým hostem Tomáš Hradílek s informacemi od kolektivu mluvčích Charty. Sem jsme chodili poslouchat názory starších přátel Karla Biňovce, Vladimíra Liberdy nebo Bohumíra Kuby, kteří s námi trpělivě diskutovali a brali nás vážně.*“ (Fiedor, 2007: 41) Právě tady se také počátkem roku 1989 zrodila i jedna z petic za propuštění Václava Havla, pod kterou pak Dolores Šavrdová spolu s Jiřím Fiedorem aktivně sbírali podpisy.

Ani smrt Jaromíra Šavrdy však neukončila výpady ze strany StB. Tentokrát už sama musela Dolores Šavrdová čelit šikaně zejména psychické, která na sebe mnohdy brala podobu morbidních vtipů. „*Třeba mi v noci zavolali a představili se jako Jaromír. Jindy volali, aby se zeptali, jestli už mám připravené pantofle, prý že jimi brzy zatřepu,*“ popisuje hrůzné telefonáty Dolores Šavrdová, která kvůli estébákům slyší špatně na pravé ucho. „*Když zas jednou v noci zvonil telefon a já jsem ho zvedla, někdo na druhé straně vystřelil z pistole.*“

Stejně jako když byl její muž naživu, byla Dolores Šavrdová pod neustálým dohledem složek Státní bezpečnosti. „*28. října 1989 měla být k výročí vzniku republiky demonstrace v ostravském kostele, kam mě dovezl syn autem. Sotva jsem z něj ale vystoupila, po pár krocích mě sbalili estébáci a drželi mě u výslechu celé odpoledne,*“ vypráví a vzpomíná, že jí při té příležitosti poprvé nabídli emigraci. „*Ptali se, kam bych chtěla, tak jsem řekla, že buď do Polska nebo do Rumunska. Když na mě vyjeveně koukali,*

vysvětlila jsem jim, že to proto, že Ceaucescu si dělá, co chce, a v Polsku jsou slušní,“ popisuje, jak si už vyšetřovatele odvážně dobírala. Přesto její pronásledování trvalo ještě po listopadové revoluci. „Na náměstí jsem se tehdy vůbec nedostala. Hned jak mě viděli, už si pro mě šli. Tak jim říkám: Neměli byste si spíš hledat práci? Vždyť už to brzy skončí! A oni na to: Až to skončí, dáme vám vědět.“ Místo toho už přišli jen technici, aby odstranili odposlech z jejího bytu. V něm žije dodnes a občas se u ní schází i její přátelé z bývalého severomoravského disentu.

4. 2 Tomáš Hradílek – mluvčí Charty 77 na severní Moravě – část I. (Cesta k Chartě)

Vůdčím chartistou a zároveň jednou z nejvýznamnějších osobností, které ovlivnily vývoj na severní Moravě, byl Tomáš Hradílek. Chartu 77 podepsal hned první rok a v revolučním roce 1989 byl jejím mluvčím. Přestože do té doby byl podle svých slov spjat svým působením spíše s Olomoucí, stal se tento chartista z Lipníku nad Bečvou „hlavní osobou sametové revoluce v Ostravě, morální autoritou a vůdcem pro celý kraj.“ (asi, 2006)

O veřejný život se zajímal už od svých patnácti let, a proto rozhovor o cestě k Chartě 77 začíná už v této době. „Zpočátku byl můj přístup k tehdejšímu politickému zřízení naprosto pozitivní, ale to bylo dáno prostředím, ve kterém jsem vyrůstal. Mí rodiče byli totiž po válce členy Komunistické strany,“ začíná složitý příběh o tom, jak se stal chartistou. „První pochybnosti jsem měl už v době kolektivizace. Velmi na mně však zapůsobilo, když jsem slyšel, jak můj dědeček – bohatý sedlák, přesvědčuje svého syna stejné profese, aby se nebránil vstupu do zemědělského družstva. Tento velmi schopný člověk viděl v družstevnictví lepší možnosti kolektivu eliminovat pohromy a ztráty, které mohou v zemědělství jednoho člověka zničit.“ I přes určité pochybnosti tedy Tomáš Hradílek uvěřil tomu, že program kolektivizace je v podstatě v pořádku a v roce 1964 se jako devatenáctiletý student Vysoké školy zemědělské v Brně rozhodl vstoupit do KSČ.

Tento krok hodnotí s odstupem času jako chybný. „Tehdy jsem sice už vnímal nějaké hlubší rozpory, ale nebyl jsem o nich dostatečně informován,“ vysvětluje. „První lekcí“ pro něj byly události v době Karibské krize. „Hluboce na mně zapůsobil rozpor mezi tím, co hlásala oficiální propaganda, se kterou jsem se svého času ztotožnil a realitou, když jsem viděl, že Sověti stahují rakety,“ popisuje. Na druhé straně Hradílek

vstupu do komunistické strany z několika důvodů tolik nelituje. „*V té době se začal blížit obrodný proces a na akademické půdě to skutečně vařilo,*“ vysvětluje. On byl jedním z těch, kdo prosazovali reformní změny. „*Ve vnitrostranické základně probíhaly bouřlivé diskuse, do nichž jsem se aktivně zapojoval a myslím, že právě zde jsem již natrvalo získal přesvědčení, že je nutné angažovat se za věci veřejné. To mně pak také provázelo i po celý můj dosavadní život.*“ Konflikty, do kterých se na stranických schůzích pouštěl, byly dost razantní. Jeden takový projev přednesl i na sjezdu vysokoškoláků v roce 1965 a tak mu brzy začalo hrozit vyloučení ze školy. „*Na významných místech ale v té době již byli lidé, kteří nade mnou v jistém smyslu drželi ochranou ruku,*“ vypráví o jevu, který už naznačoval příchod „Pražského jara“.

Rok 1968 strávil T. Hradílek na vojně. „*I tam jsem se účastnil na stranické půdě útvarové jednotky ostrých střetů, kde se řešila například manifestace vysokoškoláků z roku 1967 nebo události sjezdu spisovatelů,*“ vypráví o svém dalším působení. Obrodný proces Tomáše Hradílka podle jeho slov zcela pohltil. Na stranických schůzích se jako progresivista ostře střetával s konzervativci, mezi nimiž bylo mnoho skalních stalinistů a prosazoval myšlenky socialismu s lidskou tváří v duchu pražského jara. „*Měl jsem štěstí, že jsem se tomu díky pobytu v armádě mohl naplno věnovat, i když jsem v té době byl již ženatý a měl jsem první dítě,*“ říká.

Po vojně nastoupil T. Hradílek na místo zootechnika na státním statku ve svém rodišti Lipníku nad Bečvou a ve své reformní činnosti pokračoval i v místní stranické organizaci. „*Je zvláštní, že přestože bylo jasné, že se stále víc dostávám do střetu s nadcházející normalizací, ještě v lednu 1969 jsem byl navržen na předsedu stranické organizace ředitelem statku,*“ vypráví. S odstoupením Dubčeka však nastalo období normalizace a po něm přišel červnový aktiv stranické organizace, kterého se zúčastnili všichni významní funkcionáři z okresu i předsedové základních organizací. „*Všude už byl cítit strach a bylo vidět, že lidé už si na nic netroufají. Já jsem ale přesto vystoupil s provokativními dotazy a narušil jsem tak průběh celého aktivu. Pozastavoval jsem se ve své řeči nad tím, jakým způsobem jsou odstavováni reformisté z vedení Komunistické strany,*“ vzpomíná T. Hradílek na poslední aktivitu, která odstartovala pád jeho stranické i pracovní kariéry. „*Už příští den za mnou přišel ředitel, který mě navrhoval na místo předsedy stranické organizace a sdělil mi, že po odborné stránce proti mně nemá námitky, ale jinak že má eminentní zájem na tom, abych ze statku odešel,*“ popisuje události příštích dnů. Okresními funkcionáři KSČ mu navíc bylo sděleno, že pokud do stranická organizace opět zvolí, bude rozpuštěna. „*Nechtěl jsem těm lidem komplikovat život a tak jsem se této*

funkce dobrovolně vzdal,“ říká Tomáš Hradílek a vypráví o tom, co následovalo. Sehnal si novou práci a počátkem roku 1970 nastoupil v blízkém JZD. Ještě předtím však vystoupil z komunistické strany. *„V létě 1969 nové vedení prosadilo zrušení usnesení z 21. srpna 1968 o odsouzení vstupu vojsk Varšavské smlouvy. To byla pro mě hranice a požádal jsem o zrušení členství vyškrtnutím. „Vyškrtnutí“ však v té době neexistovalo a tak jsem byl v září roku 1969 z komunistické strany exemplárně vyloučen,*“ popisuje své důvody a okolnosti konce působení ve straně.

Normalizace se podle T. Hradílka projevovala s určitým zpožděním a zasáhla nejprve státní instituce. V družstevnictví byl tedy zpočátku relativní klid. *„Mohl jsem se tedy věnovat své práci i přesto, že jsem dával najevo své postoje,*“ říká. Jako zemědělský inženýr měl výborné výsledky a navzdory vyloučení ze strany se stal v družstvu významným funkcionářem – hlavním zootechnikem ve spojených zemědělských družstvech. *„Tehdy však techničtí funkcionáři procházeli prověrkami stranické organizace a tak po dvou letech mého působení byla znovu projednávána má činnost a bylo zjištěno, že i nadále zastávám protisovětské názory. Kvůli těmto názorům (nikoliv akcím, ty jsem nemohl ani na tak malém městě sám provádět), bylo v roce 1974 rozhodnuto, že dále nesmím zastávat svou funkci,*“ říká T. Hradílek o svém dalším pracovním „neúspěchu“. Po domluvě s předsedou však naštěstí neztratil práci v JZD úplně, ale získal jiný (nižší) post.

„Roky běžely a mně velmi znepokojoval fakt, že se s normalizací všichni smířili a že se prostě nic neděje. Velmi jsem se chtěl zapojit do nějaké aktivity, která by normalizační poměry v zemi narušila,“ vypráví o svých myšlenkách, které vyústily v silné protirežimní gesto. *„V roce 1976 probíhaly takzvané volby a my jsme se s manželkou rozhodli, že už volit nepůjdeme. To byla na malém městě u bývalého vedoucího pracovníka opravdu velká nepřístojnost.“* Důsledky odvážného činu manželů Hradílkových se však nedostavily hned, teprve ale až po vzniku Charty 77.

„Na Chartu jsem byl vyloženě nažhavený. O jejím vzniku jsem se dozvěděl ze zahraničního vysílání a po dohodě s manželkou, která mně vždy v těchto aktivitách podporovala, jsem se bezprostředně po jejím vzniku stal signatářem. Zajel jsem do Prahy hned z kraje ledna 1977 a v bytě doktora Františka Kriegla jsem ji podepsal,“ vypráví T. Hradílek o svých prvních okamžicích spojených s Chartou 77. *„Když jsem se vrátil domů, byly už noviny plné Anticharty a odsuzujících rezolucí. Já jsem napsal do místního plátku – Nové Přerovsko, že je to právě naopak a že jsem se stal signatářem. No a pak už to jelo..,*“ vzpomíná T. Hradílek na to, co předcházelo perzekucím, které ho v následujících letech pronásledovaly. Kromě výslechu Státní bezpečnosti byl v polovině roku 1977 vytlačen

z družstva, čímž se jako otec tří dětí a s manželkou v domácnosti rázem ocitl ve velmi tíživé situaci. Nakonec se tento vysokoškolsky vzdělaný člověk a odborník ve svém oboru uplatnil jako dělník na pile, kde manuálně pracoval dalších téměř třináct let.

Tomáš Hradílek byl zpočátku jediným signatářem v okolí. Pár set kilometrů od Prahy však netrpěl pocitem izolovanosti. *„Já jsem nebyl ten typ člověka, co složí ruce do klína a čeká, co se bude dít. Když jsem se chtěl něco dozvědět, nebo si něco ujasnit, tak jsem se prostě rozjel do Prahy,“* vysvětluje, jak se vyrovnával se vzdáleností od centra dění a dodává, že mu občas někteří signatáři návštěvu v Lipníku n. B. oplatili (v létě roku 1977 například zpěvák Jaroslav Hutka). Tomáš Hradílek byl od počátku u mnoha významných akcí Charty 77 a za svou aktivitu byl režimem tvrdě perzekuován. S odstupem času na to vzpomíná jen nerad. *„Bohudíky jsem nikdy nebyl uvězněn na delší dobu, ale strávil jsem mnoho dní ve vězení po osmačtyřiceti nebo dvakrát osmačtyřiceti hodinách. Jednou jsem se ocitl ve vyšetřovací vazbě,“* shrnul. Život jemu a jeho rodině však kromě toho znepríjemňovalo neustálé sledování Státní bezpečností, domovní prohlídky či odposlechy v bytě. Na malém městě však přesto cítil, že mu mnoho místních fandí, ačkoli existovalo i mnoho takových, kteří ho nenáviděli a byli ochotni účastnit se některých zvráceností režimu. *„Jednou z takových akcí, která byla skutečně možná jen na malém městě, byl veřejný aktiv, kde nechyběl nikdo z místních významných osob a kde mě mí spoluobčané veřejně hanobili. Samozřejmě se před tím postarali o to, abych u toho nemohl být přítomen,“* vzpomíná s hořkostí Tomáš Hradílek.

Počet signatářů na severní Moravě byl podle Tomáše Hradílka velmi nízký a to zvláště v prvních letech. *„Přímo na Ostravsku byli někteří lidé, dá se říct vyštvaní, aby emigrovali,“* říká Hradílek, ale na jména si dnes už nevzpomíná. *„Zůstal tady jako vzácný případ jen Jaromír Šavřda,“* vzpomíná na ostravského spisovatele a chartistu, kterého pokládá za největší osobnost boje s komunismem na severní Moravě. Setkal se s ním však poprvé až v roce 1978, kdy byl J.Šavřda poprvé uvězněn. *„Od toho roku začal paralelně s Chartou působit Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, který se zajímal o konkrétní případy perzekuovaných lidí. Členové se tehdy dozvěděli také o zatčení Jaromíra Šavřdy a obrátili se na mně, abych zjistil bližší okolnosti jeho případu,“* líčí Tomáš Hradílek, co předcházelo setkání s tímto významným ostravským spisovatelem. V době, kdy byl J.Šavřda ve vězení, navštěvoval T. Hradílek jeho manželku Dolores Šavřdovou a navázali přátelství, které trvá dodnes. *„Díky tomu jsem se seznámil s dílem, myšlenkami Jaromíra Šavřdy a nakonec i s ním osobně,“* vypráví. Z této doby vzpomíná Tomáš Hradílek ještě na dvě významné osobnosti Ostravska, které však podepsaly Chartu 77 až na konci

osmdesátých let: novinář Karel Biňovec a spisovatel Vladimír Liberda. Oba muži byli také přátelé Jaromíra Šavrdy a jsou pokládáni za významné osobnosti disentu na severní Moravě.

Pozn aut.: Příběhy chartistů Karla Biňovce a Vladimíra Liberdy otiskl deník MF Dnes v souvislosti s výročím sametové revoluce v Ostravě, na které se oba aktivně podíleli (Sasínová, 2006: C3):

O Karlu Biňovcovi se zde píše jako o velmi statečném člověku, který se nikdy nebál kritizovat komunistický režim. „Od podpisu Charty 77 nesměl publikovat, musel odejít z Československého rozhlasu, kde byl redaktorem. Jeho básně vydával jeho přítel Jaromír Šavrdá v samizdatu, fejetony vysílala Svobodná Evropa, psal do samizdatových časopisů.“ (Sasínová, 2006: C3) Během revoluce patřil k zakladatelům Občanského fóra. O rok později spoluzakládal deník Moravskoslezský den, kde publikoval své fejetony. Zemřel v roce 1991.

Spisovatel Vladimír Liberda byl původně středoškolský profesor. Patřil k vytrvalým bojovníkům proti komunismu a byl za své postoje tvrdě pronásledován. „Společně s Jaromírem Šavrdou byl například roku 1982 zatčen za opisování a šíření literárních textů.“ (Sasínová, 2006: C3) O rok později byl stejně jako jeho přítel odsouzen k dvaceti měsícům vězení za pobuřování. O době strávené ve vězení na Borech a příbězích spoluvězňů vypráví kniha Příběh orwellovských let. Tento významný chartista zemřel před několika lety.

4.3 Zlom ve vývoji opozičních skupin

Situace v Československu se začala měnit už od roku 1985 a to v návaznosti na události v SSSR, kdy post generálního tajemníka Komunistické strany nastoupil Michail Gorbačov. „Každý dosavadní pokus o reformy totalitního systému v tomto bloku byl potlačen buď přímou sovětskou intervencí (Maďarsko, Československo), nebo prostřednictvím komunistických stran a jejich mocenského aparátu (Polsko).“ (Otáhal, 1994: 49)

„S Gorbačovem jsou spojeny především pojmy "perestrojka" a "glasnost". Začal veřejně říkat pravdu o špatném hospodářském stavu země. Velmi často vystupoval na veřejnosti a často se pouštěl do rozhovorů s obyčejnými lidmi na ulici, v továrnách i v úřadech. Z jeho slovníku zmizela slova běžná v minulosti, nahradil je pojmy demokracie či demokratizace. (Růžička (b), s.d.) Perestrojkou se nazývá systém reform, kterými se Gorbačov od roku 1985 snažil o restrukturalizaci ekonomiky Sovětského svazu, jež byla vyčerpaná soupeřením ve zbrojení se Spojenými státy z počátku osmdesátých let. V rámci ní se podařilo například decentralizovat a osamostatnit podniky a vyhradit jim také určité právo na soukromé vlastnictví. Bez změny však zůstaly jiné znaky centrálně řízeného komunistického hospodářství jako kontrola cen a státní dozor nad ekonomikou. (Otáhal, 1994: 49n a Růžička (b), s.d.)

Spolu s perestrojkou prosadil Gorbačov zavedení politiky glasnosti, jež dala lidem větší svobodu slova. Výrazně se snížila cenzura tisku a v novinách se dokonce začaly objevovat články o zločinech stalinského režimu. Objevily se také dříve nemyslitelné formy protestu – shromáždění, demonstrace, pochody a stávky a zároveň bylo propuštěno mnoho politických vězňů. (Skilling, 1991: 11 – 13)

V mezinárodní oblasti usiloval Gorbačov o zlepšení vztahů a obchod se Západem, a proto navázal důvěrné vztahy s významnými západními politiky. Právě vůdčí osobnosti západu sehrály v procesu demokratizace východní Evropy podle chartisty Tomáše Hradílka důležitou roli. „*Konstelace: Gorbačov, britská premiérka Thatcherová, prezident USA Reagan a duchovní otec Jan Pavel II. byla velmi šťastnou a přispěla ke zhroucení režimu,*“ říká o tom. „*Spojené státy poukázaly na Sovětský svaz jako na „říši zla“, kterou se Regan rozhodl „uzbrojit“,“ oceňuje taktiku amerického prezidenta. V říjnu 1986 se Gorbačov a Reagan setkali v islandském Reykjavíku, aby otázku zbrojení projednali a tato diskuse nakonec vyústila v podepsání Smlouvy o likvidaci raket kratšího a středního doletu roce 1987. O rok později Gorbačov přispěl k lepším vztahům rozhodnutím o stažení sovětských vojsk z Afghánistánu.*

Ani perestrojka nepomohla ruské ekonomice, která pracovala mnoho let na neefektivních principech, jež byly v posledních letech reformovány jen velmi málo. V rámci „otevlování“ mezinárodních vztahů a také pod hrozbou ekonomických sankcí se Gorbačov v roce 1988 distancoval od kroků svého předchůdce Brežněva a přislíbil nepoužít proti případnému reformnímu procesu v zemích východního bloku násilí. Zrušil tak Brežněvovu doktrínu, která zajišťovala mimo jiné i právo SSSR a jiných socialistických zemí na vojenský zásah v případě ohrožení socialismu. (Růžička (b), s.d.)

Distancoval se tím pádem od událostí v jednotlivých zemích východního bloku. Toto gesto spolu s politikou glasnosti vedlo k propuknutí revolučního dění v jednotlivých státech. Vedle politických převratů se objevovaly nacionální a protiruské tendence, nejprve v pobaltských státech, později na Ukrajině, v Gruzii, Arménii a Ázerbajdžánu. (Skilling, 1991: 11 – 13)

Jak píše Otáhal, Husákovo vedení ztratilo s pádem Brežněvovy doktríny svou hlavní oporu a ocitlo se v mezinárodní izolaci. K destabilizaci systému v Československu však podle něj přispěla i špatná vnitřní politika. *„Jednou z příčin byla i hospodářská a sociální situace, která sice nebyla tak hrozivá jako v Polsku, ale od počátku 80. let se opět začaly zřetelněji projevovat základní a trvalé neduhy československé ekonomiky, vyplývající z orientace na těžký průmysl a z centrálního plánování, což se nepříznivě odrazilo i na životní úrovni.“* (Otáhal, 1994: 50 - 51) Celkem dobře na tom byli podle Otáhala privilegovaní, ale většina obyčejných lidí se dostávala do stále obtížnější ekonomické situace. Na trhu chyběly i základní výrobky, rozvíjela se „černá ekonomika“ a rostla korupce. Hospodářství už nebylo schopno uspokojit materiální a sociální potřeby a tím podle Otáhala přestal „normalizační režim plnit základní podmínku „společenské smlouvy“. Většina obyvatel ztratila zájem participovat na jeho udržení a žádala změnu. Důvody však podle Otáhala nebyly jen ekonomické, ale vyplývaly také z politické situace v Sovětské svazu a ve větší informovanosti lidí o životě v Západní Evropě. *„V druhé polovině osmdesátých let začala tedy česká společnost dávat stále zřetelněji najevo svůj negativní vztah k vládnoucí skupině a její straně...Nespokojenost a požadavky začali projevovat veřejně a stávali se tak důležitou součástí opozičního hnutí, které v té době představoval disent.“* (Otáhal, 1994: 56)

4.4 Tomáš Hradílek – mluvčí Charty 77 na severní Moravě – část II. (Výzva k občanské kuráži)

Chartisté po celé republice se pod vlivem nových událostí v Sovětském svazu snažili inspirovat lid k nějaké veřejné aktivitě. Tomáš Hradílek spolu se svým kamarádem Rudolfem Berezou zorganizovali v tomto duchu celkem tři významné akce. *„V době, kdy už byl v Sovětském svazu u moci Gorbačov a probíhala tam Perestrojka a Glasnost, jsme si spolu s kamarádem Rudou říkali, že je třeba tu narušit situaci u nás, kdy je u nás Charta neustále v jakémsi ghettu a neoslovuje široké vrstvy obyvatelstva,“* začíná vyprávět T.

Hradílek. V té době vydala Charta 77 i dokument v tomto duchu s názvem Slovo ke spoluobčanům, v němž bylo naznačeno, že bez aktivní účasti veřejnosti nikdy nedojde v Československu ke změnám. Tomáše Hradílka však zejména zaujala úvaha, kterou v tom roce napsal Václav Havel. „*Psal jsem v ní o tom, že v situaci, která nám nahrává, ke změnám možná stačí i akce srovnatelná se sněhovou kuličkou. Na tu se postupně nabaluje sních, až se z ní nakonec postupně stane lavina,*“ shrnul její obsah. „*S kamarádem Rudolfem Berezou jsme tedy přemýšleli, co by mohlo zapůsobit na široké vrstvy a sloužit jako projev kuráže a zároveň důkaz toho, že už je doba zralá. Chtěli jsme zbavit lidi strachu, i když vždycky jsme do podobných akcí šli s rizikem, že budeme uvězněni,*“ říká o své motivaci.

První akci podnikli jaře roku 1977. „*Dali jsme dohromady skupinu pěti dělníků z Moravy a velice slušným a kultivovaným způsobem jsme požádali prezidenta republiky Husáka, aby odstoupil,*“ popisuje první úsměvnou a přitom velmi odvážnou akci Tomáš Hradílek. Tím však ještě nic neskončilo. Hned v návaznosti na to se rozhodli oslovit veřejnost nečekaným způsobem. Na jednom z nejvýznamnějších okamžiků pro komunistickou stranu - na prvomájové manifestaci, v centru Olomouce jen malý kousek od tribuny rozvinuli transparent, na kterém bylo napsáno: „*Charta 77 vybízí k občanské kuráži*“.“ Tento čin byl podle Hradílka v té době „bomba“, ale vzpomíná si, že se jim podařilo udržet transparent více než dvacet minut. „*Pak nás samozřejmě sebrali a po osmačtyřiceti hodinách na nás byla uvalena vyšetřovací vazba a vypadalo to, že budeme odsouzeni natvrdo,*“ popisuje následující události. Zatčení odstartovalo domovní prohlídky a další nepříjemnosti ze strany státní bezpečnosti.

O každé podobné protirežimní akci už v té době referovala zahraniční média, což byl podle T. Hradílka hlavní důvod toho, proč byli aktéři prvomájové akce po šesti týdnech propuštěni z vazby. „*Těm soudným nahoře prostě došlo, že čím déle budeme zavření, tím více se o celé záležitosti bude psát a to i v návaznosti na ten dopis prezidentovi, protože mezi ním a transparentem byl jen měsíc,*“ vysvětluje. Nakonec byl jeho původně trestný čin pobuřování překvalifikován na přešůpek a Hradílek a jeho kamarád R. Bereza byli odsouzeni k pokutě dvou tisíc korun.

Poslední pokus o „sněhovou kuličku“, jak své akce Tomáš Hradílek nazývá, se uskutečnil o rok později k dvacátému výročí okupace vojsky Varšavské smlouvy. „*To jsme (opět s mým kamarádem Rudolfem Berezou) poslali trestní oznámení na Vasila Biláka jako na hlavního představitele normalizace, že se dopustil v roce 1968 trestného činu vlastizrady,*“ vypráví. Tato provokace se obešla bez jakýchkoliv následků, což bylo podle

Hradílka důkazem toho, že se situace už opravdu začínala měnit. „*O každé protirežimní akci byla informována veřejnost v zahraničních médiích a ta poslouchalo stále více a více lidí,*“ vzpomíná. Svým odvážným protirežimním chováním chtěli chartisté zbavit ostatní obyvatele strachu a přimět je k aktivitě. Tomáš Hradílek se domnívá, že v tomto směru pomohla i aktivita jeho a jeho přátel. „*Myslím si, že jistým způsobem jsme těmito třemi akcemi přispěli k tomu, že se časem začali lidé shromažďovat na různých manifestacích a protestních akcích. Začalo to shodou okolností právě tím dvacátým výročím vstupu vojsk v Praze na Václaváku,*“ říká. O této masové demonstraci 21. srpna 1988 píše ve své knize i Otáhal jako o mezníku, který představoval přechod od pasivity občanů k veřejným projevům nespokojenosti. (Otáhal, 1994: 57)

V roce 1988 se také celorepublikově začal zvyšovat počet signatářů Charty 77 a ne jinak tomu bylo i v Severomoravském kraji. „*Projevilo se to také tím, že se mnou, Karlem Biňovcem a Šavrdovými navázalo kontakt několik mladých hochů z Ostravska a začali jsme se všichni pravidelně setkávat u Šavrdů v bytě,*“ vypráví Tomáš Hradílek svoji zkušenost. Odhaduje, že počátkem roku 1989 už bylo na Ostravsku kolem dvaceti až třiceti signatářů Charty 77. Že aktivních lidí přibývá, pocítil i na vlastní kůži. Počátkem roku 1989 napsal několik dopisů vedoucím představitelům režimu a mimo jiné také dopis M. Jakešovi. „*Nepamatuji se, co v něm přesně bylo, ale každopádně jsem měl kvůli tomu soud, kam mě tehdy doprovázelo opravdu mnoho lidí,*“ vzpomíná na proces, ve kterém dostal nakonec třináctiměsíční trest s podmíněčným odkladem na dva roky. Proti němu se však odvolal a později byl plně rehabilitován. „*To už byla divoká doba. Pukaly ledy a jenom lidi, kteří byli příliš ustrašení, to nevnímali a mysleli si, že režim je tady natrvalo,*“ snaží se vystihnout atmosféru konce osmdesátých let T. Hradílek, kdy už bylo podle něj jasné, že režim je ztrouchnivělý a že ke společenské změně dojde. „*Hlavy režimu – Husák a Štrougal byly odstaveny a stranický aparát už neměl šanci to udržet,*“ tvrdí. „*Také jsem už běžně volal do Svobodné Evropy a mohl jsem říct, co jsem chtěl, což už dělalo v té době také mnoho dalších lidí,*“ popisuje uvolnění v systému šíření informací Tomáš Hradílek. Stejně kontakty fungovaly podle něj i s Hlasem Ameriky a BBC. „*Režim už to jenom monitoroval,*“ dodává.

4.5 Nejvýznamnější celorepublikové nezávislé iniciativy konce 80. let

Jako první reagovalo na změnu společenských poměrů nezávislé sdružení Demokratická iniciativa (dále v textu jako DI), jejímž základem byla realistická skupina kolem E. Mandlera. Sama sebe stále ještě nepokládala za politickou opozici a nechtěla se dostat do střetu s politickou mocí. Přihlásila se však k demokratickým tradicím a hodnotám první republiky a usilovala o nastolení diskuse ve společnosti na aktuální témata. Jejím prvním veřejným projevem byl dopis z roku 1987 Federálnímu shromáždění, v němž se signatáři obraceli na poslance s výzvou k demokratizaci společnosti a v němž *„požadují m.j. zrušení kádrového zřízení, vytvoření objektivní informační soustavy a možnost vzniku nových organizací se samosprávnými prvky. Vyslovují se také k ochraně životního prostředí, žádají zrovnoprávnění diskriminovaných občanů a amnestii pro politické vězně.“* (Gruntorád, 1989: 9) K prvním signatářům patřili M. Štengl, J. Štern a K. Kšindl ale i někteří disidenti a chartisté jako V. Havel, P. Pithart nebo R. Battěk. Příslušníci DI vycházeli z přesvědčení, že krize společnosti je zároveň krizí národa, jehož příčinou je jeho dezintegrace v masu pracujících. (Otáhal, 1994: 64) Stabilitu normalizačního režimu pak spatřovali zejména ve společenské smlouvě a svým příkladem se snažili upozornit na fakt, že jsou důležitější věci než hmotný prospěch. Cílem DI nebylo odstranění normalizačního režimu, ale jeho postupná demokratizace. Kladli také zejména důraz na vznik pluralitní společnosti, přestože zároveň uznávali mocenský monopol KSČ. Podle Otáhala při tom autoři zřejmě vycházeli ze zkušeností Polska, kde se tento stav podařilo vytvořit. V Československu však k prosazení těchto požadavků chybělo masové protirežimní hnutí, které v Polsku představovala Solidarita. Nejdůležitějším požadavkem DI byl tak nakonec požadavek svobodných voleb, který uplatnila při předávání moci v roce 1989.

Pravděpodobně nejdůležitější občanskou iniciativou konce osmdesátých let, která sehrála velkou roli v období politických změn, bylo Hnutí za občanskou svobodu (HOS). Tato celostátní opoziční iniciativa vznikla patnáctého října 1988 a její začátek je spojen s manifestem Demokracie pro všechny, ve němž se konstatuje, *„že čas dožrál pro politickou práci“*. (Gruntorád, 1989: 19) Jedním ze zakládajících členů byl také bývalý mluvčí Charty 77 Tomáš Hradílek, který tvrdí a sám je důkazem toho, že v HOSu stejně jako ve většině iniciativ 80.let byli členy zpočátku stejní lidé jako v Chartě 77. *„Politické hnutí HOS počítalo s faktem, že v Československu dojde k přechodu k demokracii a je tedy třeba se na to připravit. Mimo jiné se zde tedy formulovaly první představy o tom, jak by*

měla vypadat politická struktura,“ uvádí T. Hradílek. V manifestu vyhlásují členové hnutí několik společných principů, základních myšlenek a cílů: Členové usilují o demokracii pro všechny, která je postavená na politickém pluralismu a radikálně se staví proti vedoucí úloze KSČ, jejím cílem je nová demokratická ústava, která zaručuje všechna občanská práva, obnova právního řádu a jeho soulad s mezinárodními závazky. Jako další závazky si členové vytyčili záchranu životního prostředí, obnovu soukromého podnikání, přebudování průmyslu a mnoho dalších cílů, které souvisí s přechodem politického systému k plné demokracii.

Podle Tomáše Hradílka existoval v HOS proud křesťanský, liberální a sociálně demokratický, který sám reprezentoval. *„Už jako mluvčí Charty 77 jsem byl spíše představitelem lidí s komunistickou minulostí, kteří byli ze strany vyloučeni – tedy k takzvaným osmašedesátníkům,*“ upřesňuje svou politickou orientaci. *„HOS vydal několik prohlášení, podílel se na přípravě nezávislé manifestace k 10. prosinci 1988 na Kroupově náměstí v Praze, kde promluvil člen HOS Rudolf Battěk,*“ píše se v knize O nezávislých iniciativách v Československu Jiřího Gruntoráda (Gruntorád, 1989: 20). Hnutí za občanskou svobodu lze podle této knihy i podle tvrzení jejího člena Tomáše Hradílka pokládat za první iniciativu, která po roce 1970 formulovala ucelený politický program.

Otáhal ve své knize Opozice, moc a společnost uvádí ještě další významné skupiny, které se snažily ovlivnit průběh dalších událostí. Řadí k nim také iniciativu s názvem Obroda, která sdružovala reformní komunisty. Ta se ve svém programu snažila vytvořit program pro přestavbu socialismu v Československu, prosadit demokratizaci a reformy a nastavit humánní socialismus. Ve svém prohlášení čerpali její členové i z programů jiných nezávislých iniciativ, jejichž kroky podporovali, ale zároveň usilovali i o komunikaci se současným vedením KSČ. Podle Otáhal se však stranické orgány obávaly, že Obroda svým programem ovlivní velkou část obyvatelstva a považovaly ji nakonec za svého „největšího konkurenta“. (Otáhal, 1994: 68)

Další tři významné iniciativy vznikly v roce 1988 a jejich příznivci byli zejména z řad mladší generace, která již nebyla zatížena událostmi z roku 1968 a ve svém smýšlení a záměrech se ubírala zcela jinou cestou. První z těchto iniciativ se nazývá Nezávislé mírové sdružení (dále v textu jen NMS), jejíž stoupenci považovali život v míru za základní právo každého člověka a vyzývali ke stažení sovětských vojsk z ČSSR. *„Odstranění zbraní však skutečný mír nezajistí, ani nezaručí jeho trvalost. Je úkolem každého národa vytvářet vnitřní předpoklady pro to, aby mohl stav bez zbraní zvládnout, a na tomto úkolu musí spolupracovat všichni občané.*“ (Gruntorád, 1989: 11) Sdružení

vyzývalo k občanské angažovanosti a k výzvě po otevřené diskusi ke všem tématům. Jedním z významných bodů byl požadavek zkrácení povinné vojenské služby, možnosti odmítnout vojenskou službu a vytvoření náhradní civilní služby pro ty, kdo nechtějí z důvodů svědomí vojenskou službu vykonávat. Podobné cíle si kladl i Mírový klub Johna Lennona – další neoficiální iniciativa, která navazovala na odkaz tohoto hudebníka a od roku 1985 se scházela na Malé straně k uctění jeho památky.

Třetí neoficiální iniciativou vyjadřující myšlenky a cíle mladé generace bylo volné duchovní společenství České děti, jehož vznik je spojen s Manifestem z 28. května 1988. Ten však není žádným politickým programem, neboť politický život se jeho signatářům „hnuší“. „*Vyhlašuje se v něm, že české království trvá a nejvyšším cílem je příchod nového krále.*“ (Gruntorád, 1989: 17) Král přeneseně znamená zákon, před kterým jsou si všichni rovni. Signatáři dále vyzývají k navrácení majetku církvím, ochraně životního prostředí a k přestavbě ekonomické základny země. Manifest podepsalo 28 signatářů mezi nimi významné osobnosti undergroundu jako například Ivan Jirous nebo Jáchym Topol. „*I když jejich představy byly odtaziť od reálné problematiky, nevyhýbaly se České děti účasti na akcích disentu, naopak iniciovaly a organizovaly demonstraci 21. srpna 1988 a také v dalším období se aktivně angažovaly v boji proti režimu.*“ (Otáhal, 1994: 70)

Rok 1988 byl pro vznik různých neoficiálních aktivit přelomový. „*Zatímco Federální úřad pro tisk a informace zaznamenal před rokem 1987 pouze pět disidentských skupin, a to Chartu 77, Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných, Česko – polskou solidaritu, Výbor na ochranu práv maďarské menšiny a část Jazzové sekce, v roce 1987 vznikly čtyři, v dalším roce čtrnáct a do srpna 1989 již existovalo 39 iniciativ. Mimo to byly zakládány ad hoc výbory na obranu odsouzených nebo trestně stíhaných disidentů.*“ (Otáhal, 1994: 70)

Mnoho z těchto nových neoficiálních iniciativ mělo podporu na území Moravskoslezského kraje. Svě stoupence zde mělo zejména Hnutí za občanskou společnost, Mírový klub Johna Lennona či Nezávislé mírové sdružení. Vedle těchto celostátně působících skupin, však v druhé polovině osmdesátých let vznikaly místní či regionální neoficiální iniciativy, které vycházely z konkrétních potřeb zdejších obyvatel a lépe se přizpůsobily zvláštním podmínkám v kraji. V událostech, které se v kraji následovaly, proto měly jednoznačně významnější roli. Ve většině případů byli jejich zakladateli mladí lidé, kteří zpočátku nebyli v kontaktu se starší generací chartistů a k širším iniciativám se připojili až později.

4.6 Ivo Mludek a Jaromír Piskoř – chartisté nové generace

Když Tomáš Hradílek zmiňuje, že se mu v druhé polovině osmdesátých let ozvalo několik „mladých hochů“ z Ostravska, má na mysli mezi jinými také Jaromíra Piskoře a Ivo Mludka. Oběma bylo tehdy kolem dvaceti let a společně už se podíleli na některých neoficiálních aktivitách. Později se oba stali významnými osobnostmi revoluce, byť každý v jiném městě. Cesty obou mužů byly velmi podobné. Jejich generace nezažila Pražské jaro a tak impulsy k činnosti, jež tehdejší režim považoval za protistátní, vyplývaly spíše z nenaplněnosti života než z historické zkušenosti.

Ivo Mludek si začal všimnout podivností doby už jako školák. Odmalička ho bavila literatura a když měl v místní knihovně v rodných Ludgeřovicích už skoro všechno přečtené, začal se pít po dalších knihách, o nichž se doslechl. Ty ale kupodivu nebyly nikde k sehnání podobně jako například nahrávky bigbeatových kapel, které si později oblíbil. Logicky se tedy začal ptát, proč. „*V jistém věku jsme – celá naše generace – začali chápat, že o některých věcech se jen říká, že jsou, ale ve skutečnosti nejsou,*“ vypráví o tom, jak postupně začal vnímat pokřivený obraz světa kolem něj. „*Že můžete přijmout verzi dospělých a svět bude normálně fungovat, ale vy se budete muset se vypořádat s tou dichotomií v sobě.*“ Na rozdíl od většiny lidí, kteří se nakonec s oficiální verzí výkladu života kolem nich smířili, a přizpůsobili tomu svůj život, Ivo Mludek skřípající vysvětlení nepřijal a začal se, jak sám říká, „šprajcovat“. Po vojně už měl jasno v tom, co bude dál dělat. I přes ekonomické vzdělání se rozhodl pracovat jako dělník. „*Nechtěl jsem jít do nějaké kanceláře, věděl jsem, že by to nebyl můj svět a že bych tam stejně jednoho dne narazil. To jsem raději šel rovnou dobrovolně do dělnického zaměstnání,*“ vysvětluje své rozhodnutí a dodává, že během dalších let pak v dělnických profesích potkal hodně lidí podobného smýšlení. Na mnoho z nich narazil i při své práci kulisáka Slezského divadla v Opavě, kam nastoupil hned po vojně. V Opavě se také seznámil s Jaromírem Piskořem, který v té době pracoval jako technolog v Galeně – opavské firmě na výrobu léků.

Jaromír Piskoř se s disentem podle svých slov setkal poprvé kolem roku 1982 na vojně v Košicích, kde s několika kamarády pořádal bigbeatové koncerty. Spojení s hudebním prostředím pak J. Piskoř udržoval i v dalších letech. „*Od roku 1985 jsem měl přátelské vazby v pražské komunitě kolem Psích vojáků,*“ říká v rozhovoru pro opavské vydání týdeníku Region, které vyšlo letos v souvislosti s výročí Charty 77 (red, 2007). Byl také při tom, když ještě téhož roku tato kapela koncertovala dokonce v Oldřišově u

Opavy. „Po koncertě pak následovalo zatýkání a velká výslechová mela se všemi účastníky,“ líčí J. Piskoř následky.

J.Piskoř a I. Mludek měli společného přítele Jaromíra Kuchyňu, který před revolucí navštěvoval takzvanou „Létající podzemní univerzitu“ Ladislava Hejdánka v Praze. To, co se tam naučil, pak přednášel na bytových seminářích při svých návštěvách Opavy. „Byly to filozofické přednášky například o totalitarismu, etice, estetice a podobně,“ přibližuje Ivo Mludek. „Kuchyňa nám vždycky z Prahy přivezl nějaké Infochy a důležité materiály, které se v Praze tiskl a my jsme si při tom uvědomili, že tady v okolí nic podobného nevychází. Proto jsme se rozhodli začít něco vydávat sami,“ líčí Ivo Mludek impuls, který vedl k založení samizdatového magazínu s názvem „Protější chodník“. Název je převzat z tabulí, které upozorňující chodce na pozemní nebo stavební práce a nabádají je, aby přešli na protější chodník, jak vysvětluje v článku Dlacego Polska třetí z autorů nového samizdatu Aleš Bartusek. (Bartusek,s.d. citace v textu – vlastní překlad)

Až do vzniku nového časopisu se Piskoř, Mludek a Bartusek věnovali hlavně prepisování a rozmnožování zakázané literatury a materiálů přivezených z Prahy. Protější chodník však obsahuje zejména překlady textů polských. „Snažili jsme se překládat hodně z polštiny hlavně proto, abychom vyvážili ten propagandistický obraz Polska jako země šmelinářů,“ vysvětluje I. Mludek. Zatímco totiž takto nahlížela většina lidí v pohraničí, skupině mladíků revoltujících proti režimu se sousední země jevila zcela fascinující. Jak píše Bartusek, Polsko byl „svět, který voněl svobodou.“ (Bartusek, s.d.)

4.6.1 Fascinace Polskem a prvopočátky přeshraniční spolupráce

O odlišném životě na dvou stranách hranice, o aspektech, které činily Polsko pro mnoho lidí nezávislých iniciativ lákavé i o počátcích vlastní přeshraniční spolupráce, pojednává článek Aleše Bartuska „Dlacego polska“ („Proč Polsko“ – pozn. aut.). (Bartusek,s.d.) Už v úvodu se v něm píše, že i když oběma zemím vládli komunisté, realita na obou březích řeky Olše byla velmi odlišná. „Šlo nejen o rozdíly hospodářské, kulturní, obchodní, o otevření se světu, ale zejména o přítomnost a velikost pokrytectví - a to i v osobním životě - které v Československu nastolila vládnoucí mašinérie pomocí svítících červených hvězd a propagandistických nápisů. Všichni naši noví polští přátelé se nás ptali, proč tomu tak je,“ naráží Bartusek na fakt, že Čechoslováci přijímali hru komunismu mnohem ochotněji než Poláci.

Jiná byla i situace občanské opozice v obou zemích a to „*nejen co se týče jejího počtu, ale také okruhů aktivit a témat diskusí, jež se v nezávislých kruzích vedly.*“ Tyto rozdíly přisuzuje Bartusek částečně okolnostem vzniku nejvýznamnějších iniciativ v Polsku a Československu, tedy v sedmdesátých letech. „*Zatímco KOR (Výbor na obranu dělníků, který vznikl v roce 1976. Vyjadřoval solidaritu intelektuálů s dělníky proti komunistické vládnoucí moci. Má v něm kořeny pozdější hnutí Solidarita - pozn. aut.) v Polsku byl reakcí na obrovské represe proti milionům dělníků, československá Charta 77 byla odpovědí na soudní procesy a uvěznění některých hudebníků undergroundové skupiny The Plastic People of the Universe. Jestliže v Polsku se odpor přetavil do vzniku širokého a masivního hnutí Solidarita, kterou nešlo umlčet, Československo ovládla Husákova normalizace a forma jakési vnitřní emigrace, v níž se přizpůsobivost stala tou nejoceňovanější lidskou vlastností. V těchto podmínkách měla opozice v Československu spíše morální než politický rozměr, hlavně však rezignovala na vznik celospolečenského a masového hnutí odporu,*“ vypočítává rozdíly. „*Polská opozice řešila otázku, jak docílit toho, aby inteligence a dělníci společně s církví přitáhli a probudili ještě více lidí, zatímco česká opozice uvažovala, zda lze najít společnou platformu pro řadu odlišných skupin a jak tyto skupiny ještě více rozmnožovat.*“ (Bartusek, s.d.)

Bartusek dělí českou opozici v podstatě jen na dvě skupiny: lidi širokého politického zaměření, jejichž odpor proti komunismu kořenil z událostí Pražského jara roku 1968, „*s politickým uvažováním od idejí komunismu s lidskou tváří až k antikomunismu*“ a na skupinu kolem undergroundu. Sám sebe řadí k těm druhým, ke kterým se v osmdesátých letech přidal spolu s mnoha dalšími mladými lidmi, kteří stejně jako on „*prožili Pražské jaro jako malé děti a v dospělosti se nemínili smířit se všeobecnou autocenzurou, jež byla v té době v Československu účinnější, než intervence vládnoucí garnitury.*“ Aktivity obou skupin však byly podle Bartuska jen slabým odvarem aktivit polských: „*Dlužno dodat, obě hnutí byla vlažnější než nejvlažnější "pohovková" opozice v Polsku,*“ píše přímo a soudí tak také z obrazu občanské opozice severní Moravy. „*V celém tehdejší Severomoravském kraji působilo ve druhé polovině 80.let desetkrát více funkcionářů Státní bezpečnosti než lidí, kteří aktivně a otevřeně brojili proti režimu. Opozice zde měla samozřejmě i členy mezi věřícími, jednalo se však o velmi dobře utajenou skupinu, která s jinými odbojovými skupinami vůbec nekomunikovala,*“ líčí neutěšenou situaci ještě na konci osmdesátých let. (Bartusek, s.d.) To byl také jeden z důvodů, proč on a jeho přátelé začali hledat nové přátele a náboj za hranicemi.

Zájem o dění v Polsku byl podle Bartuska pro mladé lidi s nonkonformním myšlením přirozený. Lákaly je zejména obrovské kulturní rozdíly, které ve svém článku zkráceně sečítá. „*Gierkovo Polsko bylo víc otevřenější světu než Československo. Nešlo přitom jen o džíny a Coca-colu, které šlo v 70 letech v Polsku koupit, ale také o nabídku televizních pořadů, jež se s tou českou nedala porovnávat. Není divu, že lidé, kteří naladili polský signál, dávali polské televizi často přednost před českou. Polský dabing amerických filmů tak naučil tisíce Čechů pasivní znalosti polštiny. Vůbec přitom nevadilo, že šlo často o filmy malé umělecké kvality, že se na obrazovce objevovali hlasatelé v uniformách, že také polská televize klame, poněvadž produkce České televize v té době byla vždy o stupínek horší - nabízela zahraniční filmy ne druholigové, ale spíše třetiligové provenience a lhala ještě více. A od slavné televizní debaty Wałęsy z Miodowiczem, odkdy v Polsku došlo k publicisticko-informačnímu boomu, se dalo prakticky každý den dívat na neuvěřitelné události a programy, které i Čechy utvrzovaly v naději, že i v jejich zemi se někdy něco konečně změní.*

Zatímco o české a polské televizi lze říci, že byly jiné, srovnávat tehdejší polská a česká rádia nelze vůbec. Druhý, třetí a čtvrtý program Polského rádia totiž hudebně vzdělával tisíce mladých Čechů, kteří měli to štěstí, že si tyto stanice mohli naladit. Lidé typu Piotra Kaczkowskiego jim umožnili nahlédnout do bohatých rejstříků současné i starší hudby, zprostředkovali jim řadu informací, ale také své posluchače učili, jak hudbu poslouchat a přitom o ní dokázali dlouhé hodiny poutavě vyprávět.“ (Bartusek, s.d.)

Přestože československá propaganda hlásala bratrskou spolupráci s Polskem, dělala zároveň vše pro to, aby se společné soužití obou národů a zemí zhoršovalo. „*Zakazovala Čechům do Polska cestovat a živila polsko-českou fobii především stereotypy, které právě v Těšínském Slezsku sklízely ovoce. Polská kultura byla v Čechách prezentována ve stylu seriálu Čtyři z tanku a pes (Cztery pancerni i pies) a Maryly Rodowicz, což těm, kteří se Polákům vysmívali, vyhovovalo,*“ píše Bartusek. (Bartusek, s.d.) Jedním z hlavních nástrojů propagandy byl samozřejmě tisk. V této souvislosti vzpomíná i Ivo Mluděk na jednu z mnoha zpráv v deníku Nová svoboda, o němž se podle jeho slov tvrdívalo, že je „*papežštější než Papež*“. „*Psali tam, že problém nedostatku základního zboží jako cukr nebo záchodový papír, je v kraji proto, že všechno vykoupili Poláci,*“ vzpomíná a vysvětluje, že tím v podstatě režim zabil dvě mouchy jednou ranou: zbavil se své vlastní odpovědnosti a přispěl k dalšímu prohloubení rozporů mezi oběma národy. „*Bylo až neuvěřitelné, jak jim to vycházelo,*“ kroučí I. Mluděk hlavou nad úspěšností této propagandy.

Prorazit lživý mýtus o Polácích se autoři samizdatového časopisu Protějšší chodník (I. Mluděk, J. Piskoř, A. Bartusek) a jejich přátelé snažili velmi intenzivně. Učili se polsky, poslouchali polská média a ve svém časopise otiskovali překlady polských textů a knih. Jedním z prvních silnějších impulsů byl však podle Aleše Bartuska až výlet na velký hudební festival v Jarocinie. *„Jezdilo na něj mnoho Čechů, přestože to nebylo vůbec jednoduché, poněvadž po výjimečném stavu mohli Češi do Polska cestovat jen na osobní pozvání nebo tak, že si koupili organizovaný zájezd.“* Na cestu tehdy vyrazili čtyři - I. Mluděk, A. Bartůšek, C. Navrátil a H. Benešová. *„Jarocin byl samozřejmě fascinujícím zážitkem. Samozřejmě jsme utratili i něco málo zlotůvek v knihkupectvích. Hlavně jsme však během naší cesty autostopem potkali Leszka Matulki ze Sławna, který nás pozval domů a pak nás seznámil a daroval nám mnoho titulů z polských podzemních vydavatelství. Bylo nám líto zanechat tento poklad kvůli strachu z prohlídky na hranicích v Polsku, a proto jsme pohraničnický navedli na jiné zavazadlo, než to, v němž byly knihy a materiály, což se nám podařilo,“* popisuje jednu z prvních „pašovacích akcí“ Bartusek. (Bartusek, s.d.) Následujících několik měsíců pak strávili překlady oněch textů, aby je mohli publikovat v novém magazínu. *„Jednalo se o autory jako Tischner, Bocheński, Brandys nebo Stachura,“* jmenuje Bartusek namátkou jen ty nejdůležitější.

Časem si autoři Protějššího chodníku v Polsku vytvořili několik kontaktů a jejich činnost se ve velké míře začala zaměřovat právě na pašování a překlad polských textů. To se však nedalo dlouho utajit a tak byly brzy Mludkovi a Piskořovi zabaveny pasy. *„Jediným člověkem, který teď mohl do Polska vycestovat, byl Aleš Bartusek, kterého jsme kvůli tomu drželi tak trochu v „ilegalitě“. Nesměl s námi podepisovat žádné dokumenty ani petice, aby na něj nepřišli,“* vypráví o další strategii Ivo Mluděk. Aleš Bartusek tedy absolvoval nejvíce schůzek s polskou opozicí. *„Jako kurýři pak jezdili do Polska Rostislav Fišer a Oldřich Honěk,“* upřesňuje on sám ve svém článku.

Každé číslo časopisu Protějšší chodník mělo něco kolem sto padesáti stran a tvořily ho hlavně překládané texty. *„Časem jsme si však uvědomili, že je to až příliš akademické čtení, že potřebujeme něco kratšího a údernějšího,“* říká I. Mluděk o charakteru jejich prvního samizdatu. *„V té době jsme už měli mnoho přátel i v Ostravě, znali jsme se s Tomášem Hradílkem a chodili jsme na bytové semináře k Šavrdům,“* vzpomíná. *„Většina z nás už také podepsala Chartu, i když to už byl jen takový příjemný formální akt. Od počátku bylo totiž jasné, kam patříme.“* Nové okolnosti způsobily, že Protějšší chodník nechali jeho autoři zaniknout a začali se podílet na tvorbě nového samizdatu. *„Po nastudování mnoha polských nezávislých materiálů jsme se rozhodli, že svůj magazín*

přestaneme vydávat a spojíme síly s lidmi, kteří vydávali časopis Hadr v Havířově, dále s podzemními centry odboje z Ostravy a začneme vydávat publicistický měsíčník "Severomoravská pasivita",“ popisuje ve svém článku Bartusek. (Bartusek, s.d.) Šlo podle něj o na tu dobu a místo o neobvyklý náklad několika set kusů. Podle Mludka však k vysokému počtu přispěl hlavně fakt, že autoři už měli k dispozici tiskařské blány a nebyli tedy odkázáni pouze na psací stroje. Hledání dalších cest česko – polské přeshraniční spolupráce se však Mludek, Piskoř, Bartusek a další nikdy nevzdali. *„Snažili jsme se navázat v Polsku kontakty, které by nám pomohly získat přístup k podzemním vydavatelstvím a poučili nás v otázkách konspirace, vedení nakladatelství a polygrafie,“* píše Aleš Bartusek. (Bartusek, s.d.) Zároveň však přiznává, že se jim to nikdy pořádně nepodařilo, poněvadž byli *„příliš obezřetní a neprůbojní.“*

Přesto bylo Polsko celkově pro lidi s opozičním smýšlením na severní Moravě čímsi „povzbudivým“. *„Než mi sebrali pas, snažil jsem se jezdit do Polska co nejčastěji a vždycky jsem se vracel nabitý energií a optimismem, přestože k tomu opticky nebyl vlastně žádný důvod. Ta svobodomyšlnost tam byla cítit ve vzduchu,“* vzpomíná I. Mludek. Praha se svou hlavní buňkou Charty 77, která *„žila velkou politikou“*, kde se tiskly různé dokumenty a občas se i řešily zásadní spory, byla podle něj mnohem dál.

4.6.2 Vývoj po podpisu Charty 77

„Charta nebyla žádná doktrína, každý si mohl dělat, co chtěl. No a my jsme tady spíš řešili, jak přežít do dalšího dne a při tom se moci věnovat každý té své činnosti,“ vysvětluje I. Mludek s tím, že v takové atmosféře nikdy mezi signatáři nevznikaly nějaké vážnější hádky. Jaromír Piskoř popisuje signatáře z roku 1988 na severní Moravě jako semknutou partu podobně smýšlejících lidí bydlících v pásu počínajícím Českým Těšínem a Krnovem konče, která se pravidelně scházela v hospůdce v Jilešovicích u Ostravy. *„Byl to záchytný bod pro lidi našeho myšlení, kde se daly domlouvat všechny možné aktivity, od koncertů, výstav či podpisových akcí po ekologické demonstrace. Jednou přijelo do Jilešovic dvacet aut estébáků z celého Severomoravského kraje a rozvezli si nás do okresních služeben, dle místa bydliště. Tuto partu se už jim ale nikdy nepodařilo rozbít,“* píše. (red, 2007)

Za svou protirežimní aktivitu byli I. Mludek a J.Piskoř stejně jako jejich přátelé od počátku pronásledováni. Od podpisu Charty však režim jejich sledování ještě zpřísnil.

Jaromír Piskoř o tom v rozhovoru pro Region říká: „*Výslechy byly dlouhé a časté. Když jsem estébákům sdělil, že jsem podepsal Chartu 77, tak probíhaly ještě častěji... Já měl z obranných důvodů dohodnutý telefonický kanál na vysílání Svobodné Evropy. Takže se někdy stalo, že estébáci slyšeli v rádiu, že mě sebrali a já u nich ještě seděl. Byli pak strašně vztekli a mstili se na lidech kolem mě. Na příbuzných, kamarádech, či přítelkyních. Mnoho z nich se nechalo zlomit a donášelo, nebo se mnou přerušili kontakty. Naštěstí, pár jich zůstalo.*“ (red, 2007) Státní bezpečnost podle něj nejvíce zajímaly jména a kontakty. „*Když jsem si začal z protokolu vypisovat jména lidí, která jsem vůbec neznal, vstaly kapitánovi Kosmálovi vlasy hrůzou na hlavě. Půl hodiny jsme se tahali o ten papírek,*“ vzpomíná v rozhovoru.

Ivo Mludek bral výslechy jako něco, s čím musel počítat každý signatář Charty 77. V jednom z rozhovorů k výročí Charty vzpomíná na ten nejnejpříjemnější. „*Nejhorší byl jeden dlouhý výslech, na němž mne různými způsoby od slibování rozličných výhod až po vyhrožování a zastrašování lámali k podpisu spolupráce. Uprostřed mého odmítání mne naložili do auta, odvezli domů a přes mé protesty, že nemají povolení k domovní prohlídce, mi zabavili psací stroj. Expertizou, kterou prováděli opět na stanici přímo přede mnou, pak chtěli prokázat, že na něm byly psány protistátní texty, což mělo vést k mému zadržení jako odplatě za odmítnutí spolupráce.*“ (red, 2007) V rozhovoru však dále vzpomíná i na jeden relativně příjemný výslech, kdy mu policista VB v Opavě dával nepokrytě najevo své sympatie a dokonce odmítl plnit rozkaz vyšetřovatele StB.

Atmosféra v Opavě byla specifická. Lišila se nejen od atmosféry hlavního města, ale byla také jiná než v blízké Ostravě. „*Byla to vlastně taková periférie a dodnes to je v podstatě dědina, kde za chvíličku znáte každého,*“ tvrdí o tom I. Mludek. Výhody menší anonymity však byly podle něj sporné a vždy spíše záleželo na povaze jednotlivých lidí. V této souvislosti vzpomíná na svého nadřízeného v divadle - představitele buňky KSČ u osvětlovačů, který ho varoval před chystaným propuštěním. „*Rovnou mi řekl, že dostal za úkol mě vyrazit, ale že to neudělá. Že si mám dát ale pozor, protože to na mně budou zkoušet a že se teď nemůžu opozdit ani o minutu a nesmím mít sebemenší průšvih,*“ popisuje obsah varovného rozhovoru, který se odehrál nedlouho po jednom z výslechů, u kterého mu vyšetřovatelé vyhrožovali, že zařídí, aby ho v celém okrese nikdo nezaměstnal. Ostravsko bylo naopak podle Mludka opravdovou „baštou komunismu“, v níž výborně fungovala takzvaná sociální smlouva - většina lidí spolupracovala s režimem za systém výhod. „*Tam se solidaritou příliš počítat nešlo,*“ říká. „*Skupina lidí zabývajících se opozičními aktivitami, byla opravdu malinká a měla jen minimální zastání. Za*

přepisování knížek, které by už v druhé polovině osmdesátých let v Praze prošlo úplně bez povšimnutí, šel Jaromír Šavrda do vězení a zaplatil za to životem,“ hořce připomíná osud nejznámějšího severomoravského disidenta.

Funkcionáři v Severomoravském kraji považovali Chartu 77 za pražskou záležitost, kterou ovšem na severní Moravě nechtěli dopustit. Snažili se tedy tvrdě postihovat všechny její přívržence. „*Vysmívali se nám a vyhrožovali: oni vás tu brzo zavřou a nemyslete si, že to bude jako s Havlem! Vy jste plebs a kvůli vám nikdo dělat kravál nebude. Nikdo kvůli vám nebude podepisovat petice...*“, přeríkává Ivo Mludek obsah vět, které na něj řval vyšetřovatel u jednoho z výslechů. Reakcí na tento psychický nátlak byla dohoda všech členů Severomoravské pasivity o vzájemné podpoře v případě jakýchkoliv problémů. „*Dohodli jsme se, že pokud někoho seberou, budeme my všichni ostatní chodit na náměstí s transparenty tak dlouho, dokud neseberou nás všechny,*“ přibližuje I. Mludek. „*To byl náš hlavní argument u dalších výslechů.*“

4.6.3 Demontrace na obou březích Olše

Největší společnou česko – polskou akcí na severní Moravě byla demonstrace proti koksovňě ve Stonavě. „*Havárie černobylské elektrárny, megalomanská stavba vodního díla na Slovensku, umírající stromy v severních Čechách a mnoho dalších zjevných projevů nešetrného chování socialistického hospodářství vůči životnímu prostředí a našemu zdraví vedlo proti režimu mnoho lidí, kteří předtím neměli nic společného s opozicí,*“ píše ve svém článku Dlacego Polska Aleš Bartusek. (Bartusek, s.d.) K datu 4. 9. 1989 vzniklo na severu Moravy a ve Slezsku nezávislé ekologické hnutí Severomoravský ekologický klub, jehož zástupcem se stali Jaromír Piskoř spolu s Jaromírem Glacem. Důvodem k jeho založení byl kritický stav životního prostředí v Severomoravském kraji. (Severomoravská pasivita (8), 1989: 15) Jedním z konkrétních impulsů však byla plánovaná obří koksovna ve Stonavě u polských hranic. Zprávy o chystané stavbě podle Piskoře přinesli zaměstnanci vědeckých a technických pracovišť. Lidé v technické oblasti byli přítom podle A. Bartuska opozici nejvzdálenější, „*...technickou tvorbu režim na rozdíl od umělecké sféry tolik nepronásledoval,*“ píše v článku.

Koksovna ve Stonavě byla podle Jaromíra Piskoře ekologickým a ekonomickým nesmyslem. „*Šlo o megalomanskou stavbu, která by vyžadovala minimálně padesátkrát sto metrů betonových základů, protože krajina ve Stonavě je silně poddolovaná,*“ tvrdí. Ve

skutečnosti mělo jít o největší koksovnu v krajích RVHP, která by produkovala zhruba 1,5 mil. tun koksu ročně, na což by spotřebovala 2, 16 mil. tun černého uhlí za rok. Komíny fabriky podle Jaromíra Piskoře neměly znečišťovat jen ovzduší na severu Moravy, ale měly převážnou dobu kouřit do Polska. „*Na základě odborných výpočtů je možno tvrdit, že 80% emisí z koksovny bude zaneseno větry na území Polska,*“ upřesňuje v samizdatu Severomoravská pasivita polský politolog a zároveň vedoucí regionálního Ekologického klubu Tadeusz Kania (Severomoravská pasivita (8), 1989: 16) Podle něj by koksovna bezprostředně ohrožovala i nádrž v jen dvacet kilometrů vzdálených Goczałkoviach, která je základním zdrojem pitné vody pro celé Slezsko. „*Mezi lidmi se proti stavbě zvedla obrovská vlna nevole,*“ říká Jaromír Piskoř.

Podle Aleše Bartuska hrozilo, že se ještě prohloubí nedůvěra a spory mezi oběma příhraničními národy. On a jeho přátelé, kteří si Polsko zamilovali, se báli, že stavba koksovny bude jakýmsi výrazem arogance Čechů vůči Polákům, přestože ve skutečnosti šlo o zvůli systému proti oběma národům dohromady. Snažili se tedy předejít úplnému vyhocení situace. „*Hledali jsme kontakty mezi odpůrci koksovny v Polsku, abychom jim řekli, že „ne Češi chtějí otrávit Polákům vzduch“, ale že to chtějí udělat komunisti.*“ (Bartusek, s.d.)

Vrcholem úsilí Severomoravského ekologického klubu a jeho členů byla demonstrace plánovaná ve spolupráci s polskou stranou. Celou akci vymyslel a zorganizoval Jerzy Kronhold, v té době jeden z předsedů Matice země těšínské. Ten pro časopis Severomoravská pasivita řekl: „*Musíme se probudit z letargie. Není pravda, že na nás, zdejších obyvatelích, nezáleží. Historie nás učí, že protest mnoha tisíc lidí, jestliže je podpořen důsledností, může přinést konkrétní efekt.*“ (Severomoravská pasivita (5), 1989: 19) Demonstrace proti koksovně s názvem „Stonava = záhuba“ se ve Stonavě se uskutečnila koncem května roku 1989. „*Protestovalo se tehdy na obou stranách řeky Olzy – v Českém i Polském Těšíně,*“ vypráví Jaromír Piskoř. Zatímco na polské straně byla akce povolena a účastníci protestního průvodu ponecháni v klidu, v Českém Těšíně bylo uzavřeno náměstí, předčasně ukončena výuka ve školách a v patnáct hodin začal hrát místní rozhlas dechovky, aby nebylo slyšet skandování hesel z polské strany. Účastníci byli obtěžováni příslušníky StB, legitimováni a nebyli vpuštěni na hraniční most přes řeku. „*Na polské straně se nakonec demonstraci zúčastnilo asi deset tisíc lidí, v Českém Těšíně přišlo jenom asi dvacet,*“ odhaduje nepoměr v počtech. Zajímavěji to však podává bezprostředně po demonstraci v rozhovoru pro časopis Severomoravská pasivita: „*Je to dost zajímavý pocit, když kolem tebe proudí průvod 10 000 lidí a na druhé straně řeky*

poskakuje s transparentama asi 50 lidí, z toho 25 protestuje proti Stonavě a 25 příslušníků StB...“ (Severomoravská pasivita (5), 1989: 19) Zároveň však dodává, že oněch dvacet pět protestujících muselo mít mnohem větší odvalu. I díky nim se podle něj nakonec podařilo plány na megalomanskou stavbu zastavit, „...což bylo satisfakcí pro protestující Čechy, protože se nemuseli cítit jako hrstka bláznů bez vlivu, a signálem pro Poláky, kteří pochopili, že ve stínu zářících rudých hvězd na druhé straně Olzy žijí lidé, kteří s komunisty nekolaborují,“ poukazuje ve svém článku na dvojí pozitivní výsledek akce A. Bartusek. (Bartsek, s.d.)

Akce Stonava prohloubila spolupráci na obou stranách hranice. Prvním krokem k opavsko-těšínsko-bielské spolupráci bylo však už první setkání Jaromíra Piskoře s Jerzym Kronholdziem v Polském Těšíně na konci roku 1988 v jeho antikvariátě. „*Šlo zároveň o logické vyústění naší několikaleté odbojové aktivity, která však do té doby trpěla přemrštěnou obezřetností a neefektivním hledáním smysluplných kontaktů na druhé straně hranice,*“ píše Bartusek. „*Ten zlom nastal, jakmile jsme prostřednictvím Těšínského antikvariátu vstoupili do světa, který voněl svobodou - tak na nás vždycky Polsko působilo - a v němž jsme potkali tolik skutečných přátel Česka, jimž jsme ovšem neměli co nabídnout, ale od nichž jsme mohli egoisticky jen získat.*“ Jak uvádí, tyto kontakty se zúročily nejen při spolupráci na demonstraci ve Stonavě, ale i v množství dalších společných aktivit, které „*pomohly - zvláště v Těšínském Slezsku - překonat hned několik stereotypů a zasloužily se o vybudování základů široké příhraniční spolupráce v demokratických časech.*“

Díky novým přátelům z Bielsko-Bialej navázali Bartusek, Piskoř a Mludek široké kontakty s wroclavskou organizací Polsko - české Solidarity. Bartusek uvádí příklady společných akcí, kterými bylo například setkání polské a české opozice na zelené hranici v Beskydech nebo projekt měsíčníku o situaci v Polsku (na základě událostí v listopadu 1989 však nestihl vyjít). Další společnou aktivitou byl kalendář Česko-polské solidarity, který byl připraven v Česku, ale tiskl se v Polsku. „*Většina nákladu směřovala do Wroclavi na slavné listopadové (1989) Dny nezávislé české kultury,*“ píše Bartusek a dodává, že se jim díky kontaktům podařilo do Čech doručit několik set úředně potvrzených pozvání na tuto akci. (Bartusek, s.d.)

Podle Jaromíra Piskoře existovalo na slezsko – polské hranici pět nebo šest komunikačních bodů, kde se setkávali s polskými přáteli, ale kudy se také díky přeshraniční spolupráci dalo do Polska zmizet. Útěky podle J. Piskoře organizoval Jaroslav

Šabata. „Původně chtěl tudy utéct i Stanislav Devátý,“ řekl J. Piskoř o chystaném plánu mluvčího Charty 77 ze Zlína, který byl režimem v roce 1989 pronásledován opravdu velmi tvrdě. Aleš Bartusek pak zmiňuje ve svém článku ještě jednu společnou akci, která se dle jeho slov díky zkušenostem a úsudku polských přátel naštěstí nepodařila. „Na podzim roku 1989 jsme dostali žádost o ukrytí a útěk chartisty Jaromíra Glace - do Polska. Z toho naštěstí sešlo a později se ukázalo, že šlo o agenta StB.“ (Bartusek, s.d.)

Jaromír Glac znamenal velké zklamání pro celý severomoravský disent. Jiří Fiedor ho ve svém článku (Fiedor, 2007: 40/43) nazývá spolupracovníkem číslo jedna a vypráví asi nejpodrobněji jeho příběh:

„Když Jaromír Glac v polovině roku 1977 coby chartista v Ostravě osiřel, bylo mu něco málo přes dvacet a estébáci ho nespustili z očí. Postupně se seznámil s Jaromírem Šavrdou, Tomášem Hradílkem i manžely Princovými. Glac byl velmi bystrý a prokazoval slušné analytické schopnosti i dobrý odhad. Byl také velmi opatrný a dokonale ovládal umění konspirace. Pro všechny tyto vlastnosti budil Glac u obdobně smýšlejících lidí důvěru.

Deset let po podpisu Charty už patřil mezi nejvýznamnější severomoravské disidenty, uznávaly ho starší autority i mladí, kteří se s nadějí na brzkou změnu režimu začali angažovat v opozici. Byl podrobně informován o všech nezávislých aktivitách, které se na Ostravsku chystaly. Věděl, kdo dělá jaký samizdat a kde se tiskne. Znal kanály, kterými se přes hranice z Polska dostávaly do země knihy a časopisy. Jezdil do Prahy na setkání kolektivu mluvčích Charty a v roce 1990 měl dokonce ve funkci mluvčího vystřídat Tomáše Hradílka. Patřil do koordinačního výboru Hnutí za občanskou svobodu (HOS).“ (Fiedor, 2007: 40)

J. Glac byl jednou vůdčích osobností Občanského fóra, za něž byl v prosinci roku 1989 kooptován do Federálního shromáždění. O rok později přišli zaměstnanci Úřadu na ochranu ústavy a demokracie na to, že J. Glac figuruje v seznamu StB pod jménem Jaromír Glagoš. „Rodné číslo Jaromíra Glagoše bylo totožné s rodným číslem Jaromíra Glace. Glac se pod tíhou důkazů přiznal, vzdal se poslaneckého mandátu a odešel z veřejného života. S estébáky měl opravdu velmi dobré vztahy. Dodával jim informace přímo z centra disentu, z první ruky, takže snad museli vědět skoro o všem důležitém, co se plánovalo,“ píše Fiedor. „Když bylo potřeba, vyráběli estébáci na krajské správě v Ostravě i obálky na naše samizdaty. Glac mi to vyprávěl, když jsem se jej na jeho dvojí život vyptával. Tvrdil také, že nikoho neudal a že pracoval pro obě strany, vlastně více pro disent. – Zůstal jsem

tehdy v sedmdesátém sedmém v Ostravě sám a ten tlak estébáků se nedal vydržet, proto jsem jim to podepsal, - pokouším se dnes po letech parafrázovat tehdejší Glacovu odpověď na mou otázku, jak u něj k vázacímu aktu s tajnou policií došlo. Myslím, že je dodnes přesvědčen, že více pomáhal, než škodil. Asi ale bude sám, kdo tomu věří.“ (Fiedor, 2007, 40/ 41)

Deník Mladá fronta DNES uvedl v loňském vydání J. Glace jako „temnou postavu revoluce.“ (Sasínová, 2006) Podle něj své bývalé soudruhy z disentu šokoval, když se objevil na srazu signatářů Charty 77. Pro mnoho z nich byl dlouhou dobu jedním z nejbližších. Na pohřbu Jaromíra Šavrdy nesl rakev a spolu s ostatními chartisty se dále scházel v bytě jeho ženy Dolores Šavrdové. Byl blízkým přítelem i Tomáše Hradílka. Podle slov některých jeho přátel a tvrzení MF Dnes, bylo Glacovo odhalení jako spolupracovníka StB důvodem k Hradílkově pozdější rezignaci na politickou kariéru.

4.7 Tadeusz Wantula – polský aktivista v Severomoravském kraji

Z rozhovorů s opavskými chartisty J. Piskořem a I. Mludkem vyplývá, že atmosféra za polskou hranicí byla zcela odlišná od napjaté situace v Česku. Mnoho mladých lidí ze severní Moravy se do Polska jezdilo takzvaně nadechnout svobody a při zpáteční cestě pašovali plné batohy knih a gramofonových desek polských autorů. Doma naladili polskou televizi a rozhlas, protože tato média byla mnohem méně poplatná režimu než média česká, což podle nich přeneseně platilo i pro oba národy. A zatímco se většina lidí s nonkonformním myšlením dívala na Polsko s obdivem, komunistické vedení kraje se všemožně snažilo zamezit jakýmkoliv přeshraničním kontaktům a využívaje propagandy rozdmýčovalo na české straně staré národnostní spory. Zvláštní pozici v této situaci však zaujímal společenství Poláků žijící na české straně hranice. O životě polského aktivisty na českém území, polské menšině ve Slezsku za totality i o tom, k jakému způsobu života a myšlení se spíše přikláněla, podává svědectví první předseda Kongresu Poláků Tadeusz Wantula.

Po dokončení školy začal Tadeusz Wantula pracovat v PZKO (Polski Związek Kulturalno Oświatowy neboli česky Polský kulturně – osvětový svaz), svazu, který vznikl ve smyslu zákona ze dne 12. července 1951, č. 68/1951 Sb. jako jediná polská společenská organizace a zároveň jako součást Národní fronty. „Svaz měl svou právní subjektivitu. Hlavní výbor PZKO řídil činnost redakce měsíčníku *Zwrot*, činnost *Loutkového divadla*

Bajka a půjčovnu kostýmů. Potřebné prostředky na činnost čerpala místní skupina z vlastních zdrojů, ať už byly zdrojem zápisné a členské příspěvky, příjmy z akcí, dary či příležitostné dotace. Skupiny využívaly různé formy činnosti: kluby mladých, kluby žen, kluby seniorů, přednášky, koncerty, zájezdy, výstavy, umělecké soubory, společenské a sportovní akce, spolupráce s polskými školami s Polskou scénou Těšínského divadla. Na svém prvním sjezdu bylo PZKO rozděleno na 10 obvodů, které se poté v 70. letech staly základnou obvodních výborů, základní buňkou byla však vždy místní skupina PZKO s právní subjektivitou.“ (text dostupný z: <http://polskamensina.3nec.cz/4.htm> - cit. 30. dubna 2007)

Podle Tadeusze Wantuly byla PZKO plná lidí s „bolševickým myšlením“. *„Zatímco dneska sedí v kanceláři PZKO jeden pracovník, za totality jich tam bylo čtyřicet. Většina sepisovala různé informační zprávy a donášela partaji,“* tvrdí. Sám na to reagoval tím, že se do této organizace snažil vnést zkušenosti z Polska a „polského myšlení“. *„V Polsku se například nikdy neříkalo „soudruhu“, ale vždycky „pane“, a když jsem pak za PZKO posílal dopisy, taky jsem na obálku napsal pan „Tenaten“. Bylo z toho vždycky pozdvižení ve všech pobočkách v okrese,“* směje se. Kvůli těmto počínům nakonec po roce označil režim Tadeusze Wantulu za nedůvěryhodnou osobu a bylo mu zakázáno pracovat na území Československa. *„To bylo pro mě dobré – dostal jsem totiž na rozdíl od jiných propustku do Polska a mohl jsem tam oficiálně jezdit, kdykoliv se mi zachtělo,“* vypráví. Stejně jako ostatní mladí Češi si odtud vozil domů polské knížky a hudbu. V PZKO však zůstal jako dobrovolník a pod jeho hlavičkou organizoval několik akcí, které svým nonkonformním obsahem odpovídaly spíše nějakým neoficiálním aktivitám.

„Od poloviny sedmdesátých let jsme pořádali Kurz wodzidareja, což bylo takové týdenní soustředění mladých ochotníků kolem hudby, divadla, ale i z jiných oblastí, kteří se zde měli naučit vést společenský život a pořádat nejrůznější společenské akce,“ popisuje Tadeusz Wantula jednu z nejvýznamnějších aktivit, na které se podílel. *„Tam jsme celý týden diskutovali o různých tématech, a všechno jsme přitom vždycky popisovali tak, jak to ve skutečnosti doopravdy bylo. Říkali jsme těm mladým lidem, jaká je realita, přičemž žádné téma nebylo tabu.“* Kurz se konal pravidelně až do revoluce v roce 1989 a přihlásit se do něj mohl kdokoli. *„Předpokládal jsem, že nás dřív nebo později někdo z těch lidí udá a někdo tam na nás vlítne. Nic podobného se ale nestalo, takže překvapivě asi nikdo z těch mladých nedonášel,“* diví se T. Wantula. Právě naopak, s mnohými účastníky se znovu setkal na konci osmdesátých let v polské sekci Občanského fóra.

V letech 1975 – 84 pořádal Tadeusz Wantula festivaly rockových kapel ZLOT v Bystřici nedaleko Třince. „*Pokaždé jsme nějakým švindlem sehnali povolení místní organizace. Třeba jsme v něm uvedli, že bojujeme za mír nebo něco takového,*“ líčí okolnosti kolem organizace. Na festivalech tehdy vystupovaly i kapely z Polska, mezi jinými Perfekt či Republika. Největším tahákem však bylo nesporně hudební uskupení Lombard v roce 1983. „*Na jedno místo se tehdy sjelo pět tisíc lidí. Přijeli z celé republiky – až z Prahy nebo Brna a taky nějací lidé z Polska,*“ líčí neuvěřitelný úspěch festivalu Tadeusz Wantula a vypráví, co ho nejvíc zaujalo: „*Viděl jsem, že většina davu zpívá spolu s interprety na pódiu, a tak mi bylo jasné, že většina Čechů ty kapely neslyší poprvé a že tedy doma taky poslouchají polský rozhlas.*“

Když byl však koncert v plném proudu, přišli za Wantulou dva příslušníci StB a chtěli celou akci ihned ukončit. „*Někdo mě k nim zavolal a oni na mně: Vy jste soudruh Wantula?*“ líčí následující rozhovor někdejší organizátor akce. „*Tak jsem odpověděl, že tady žádný „soudruh“ Wantula není a že když, tak jedině „pan“ Wantula.* Na to mu příslušníci oznámili, že musí akci zrušit. „*Tak jsem jim ukázal povolení a říkám: Máte rozhodnutí nějaké vyšší instituce?*“ Samozřejmě že estébáci žádné oficiální rozhodnutí o zrušení akce neměli, ale také neměli chuť o tom diskutovat. „*Tak jsem řekl dobrá, tahle vesnice nemá ani dva tisíce obyvatel a na tomhle koncertě je pět tisíc lidí. Chci, abyste přebrali zodpovědnost za to, co se s tou vesnicí stane, když těm lidem teď ten koncert zrušíte. A musíte to samozřejmě udělat vy, protože já na to pódium před ten rozezlený dav nevlezu,*“ vzpomíná Tadeusz Wantula na svůj taktický rozhovor, díky kterému to estébáci pro tentokrát vzdali. „*Všechno tehdy fungovalo jenom na strachu lidí a myslím, že kdo měl tehdy trochu odvahy, mohl je taky poslat do...*“ tvrdí a dodává, že mu sice pořád vyhrožovali, ale nikdy se nic nestalo. „*Já jsem to bral tehdy spíš jako srandu, všechno i výslechy. Zhrozil jsem se teprve, když jsem jako poslanec četl, co o mně napsali.*“

Kromě těchto větších akcí pořádal Tadeusz Wantula často autorská čtení a setkání s polskými literáty ve Slezsku. Mezi jinými přivezl z Polska například Tadeusze Nowaka nebo Wislavu Szymborskou, kteří se v Polsku nikdy nemuseli podřídit cenzuře. „*Tady z toho byl ale obvykle nakonec průser,*“ vzpomíná Wantula. Výměny ale probíhaly i v opačném směru. „*Na festival Havlovských her dodávali umělce ze Slezska a pomáhali jsme lidem shánět propustky na festival ve Wroclavi, kde hrál i Kryl, který byl tady zakázaný.*“

Rozdíl mezi celkovou atmosférou v Polsku a v Československu podle něj nejlépe vystihuje anekdota, v níž se potká na hraničním mostě přes Olši polský pes s českým.

Český pes se ptá toho polského, kam jde a na to mu on odpovídá: „Jdu si k vám dát klobásku a pivo. A proč jdeš ty do Polska?“, opáčí a český pes odpoví: „Jdu k vám, abych si mohl zaštekát.“ V Polsku měli podle toho lidé větší svobodu, což je ale podle Tadeusze Wantuly zapříčiněno spíše rozdílným vývojem. „*V Polsku byl v padesátých a šedesátých letech mnohem tvrdší režim než tady a zavraždil mnoho lidí. Od té doby už ale jenom čím dál více povoloval,*“ vysvětluje. Svou roli ale podle něj sehrála i jiná fakta. „*Polští komunisté Rusy odjakživa nenáviděli a cenzura v Polsku byla v protiruských věcech dost shovívavá. V Československu ale přetrvávaly proruské sympatie ještě z předválečného období.*“ Zároveň se tady podle něj lidé asi více báli, o čemž se podle T. Wantuly také vyprávěly vtipy. „*Jaký je rozdíl mezi polskou a českou frontou na máslo? V polské frontě někdo řekne politický vtip, fronta se zasměje a za chvíli řekne nějaký vtip někdo další. Když řekne někdo v české frontě politický vtip, fronta se rozuteče,*“ uvádí příklad.

Myšlení polské menšiny na území Slezska za totality se nejspíš nedá zcela jednoznačně shrnout. Jak ale tvrdí Tadeusz Wantula, infiltrace agentů StB byla v této společnosti opravdu silná, což se projevilo po revoluci v listopadu 1989. V té době byl Tadeusz Wantula v Komorní Lhotce, kde právě pod jeho vedením probíhala přehlídka amatérských divadelních skupin. „*Přijeli tam tehdy i Poláci, kteří studovali v Praze, a tak přivezli informace o tom, co se děje,*“ vypráví Wantula a říká, že mezi studenty padl i návrh, že by se měla celá akce zrušit, protože všichni herci stávkují. „*To jsme ale zamítli s tím, že se jedná o amatérské divadlo, které není poplatné režimu.*“ Jedním z hlavních výsledků setkání byla nakonec podpůrná petice, kterou podepsala naprostá většina účastníků. „*Petici s asi s osmdesáti procenty podpisů jsme podali na PZKO. Předseda tehdy hrozil, že nám to neprojde, ale vypískali jsme ho,*“ říká Wantula.

Pak už šly události rychle. V době, kdy se po celé republice zakládala občanská fóra, vznikl ve Slezsku jako polská sekce OF Komitet obywatelski a Tadeusz Wantula se stal jeho mluvčím. „*Komitet obywatelski pak připravoval Sjezd Poláků, který se uskutečnil na počátku roku 1990 v Českém Těšíně,*“ popisuje T. Wantula. Zde byl jako nejvyšší orgán ustanoven Kongres Poláků a volila se i Rada Poláků. Jejím z jejich devíti členů a zároveň prvním demokraticky zvoleným předsedou Kongresu Poláků se stal právě Tadeusz Wantula, který byl v té době také jedním z kooptovaných poslanců Parlamentu.

„*Tři z devíti členů Rady Poláků byli donašeči,*“ poukazuje T. Wantula na významný nedostatek nové polské instituce. Nejspíš by se však na ně tak rychle nepřišlo, kdyby se nerozkřikla fáma, že právě Wantula je spolupracovník StB a donašeč. „*Rozhodl jsem se, že se oficiálně nechám prověřit a navrhnu to i ostatním,*“ popisuje nařčený svou

reakci. „Nechal jsem ostatní podepsat, že s tím souhlasí. No a jeden z těch tří spolupracovníků StB nepodepsal, takže to bylo jasné hned. U dalšího se na to přišlo později a ten poslední byl můj kamarád, který ke mně přišel někdy v pět ráno úplně namol a přiznal se, že spolupráci podepsal,“ líčí Tadeusz Wantula okolnosti odhalení a ještě dokončuje pointu třetího případu. „Myslel jsem si, že ho asi donutili, a tak jsem mu říkal, že to nevádí. Pak mi to ale nedalo a zeptal jsem se, jestli od nich vzal někdy nějaké peníze. Když na to odpověděl, že jen „malé“, tak jsem ho vyhodil. Protože donášet za prachy, to je normální prostituce.“ Tento poslední odhalený podle slov T. Wantuly donášel Státní bezpečnosti ještě v prosinci 1989.

„Kongres Poláků se stal novou zastřešující organizací pro všech dvacet sedm polských organizací včetně PZKO,“ vysvětluje jeho první předseda Tadeusz Wantula. „PZKO ale zůstaly mocenské návyky a jeho zástupci viděli stále rudě,“ upozorňuje na to, že hlavnímu výboru PZKO přebíral Kongres Poláků všechny politické funkce. „Chtěli jsme, aby se PZKO věnovalo tomu, co by mělo být jeho posláním – tedy osvětě a kultuře.“ Nesmírně důležité bylo podle Wantuly vytrhnout této ve své podstatě stále „prorežimní“ organizaci kontrolu nad médií. V roce 1992 tak přebíral Kongres Poláků od PZKO jediné polské noviny Głos Ludu.

5 události roku 1989 a listopadová revoluce v Praze

Nezávislé iniciativy, které vznikaly na konci osmdesátých let byly různorodé a jejich hlavním znakem byla roztržičnost. To podle Otáhal brzdilo účinnost akcí opozice. (Otáhal, 1994: 70). Přesto to byly právě nové iniciativy, které začaly organizovat hromadná shromáždění veřejnosti. První významná demonstrace se uskutečnila už 21. srpna 1988 při příležitosti výročí vstupu vojsk Varšavské smlouvy na území Československa z popudu dvou nezávislých iniciativ: Českých dětí a Nezávislého mírového sdružení. Přestože se na dalších akcích podílely i HOS, Charta 77, DI a některé další, neměly tyto skupiny na demonstrace velkého počtu občanů jednoznačný názor. Ve svých prohlášeních vydaných před srpnovou demonstrací se podstatně rozcházela. Zatímco DI, HOS a Sdružení T.G. Masaryka vyzývalo k protestním pochodům a shromážděním v centrech měst, ostatní iniciativy se přikláněly spíše k mírnějším prostředkům tlaku na vládnoucí garnituru jako petice a snažily se využít všechny možné prostředky, které by vedly k dialogu. Svým vyjádřením toto stanovisko podpořil Václav Havel v prohlášení, ve kterém označil demonstrace za krajní a riskantní řešení a vyjadřoval obavy z provokací a brutálních zásahů ze strany Veřejné bezpečnosti. Toto nepolitické stanovisko vyvolalo podle Otáhal nesouhlas radikálnějších proudů představovaných mladšími lidmi mezi které patřil i Jan Ruml. „*Jan Ruml pochopil význam demonstrací pro pád režimu a uvědomil si, že se 21.srpen 1989 nestal mezníkem ve vývoji společnosti mj. proto, že disent, který nebyl schopen zaujmout společné stanovisko, svými rozporuplnými prohlášeními občany zmátl a ovlivnil tak jejich účast na demonstracích, které byly důležitým nástrojem boje proti vládnoucí skupině.*“ (Otáhal, 1994: 74) Široká veřejnost byla přitom takovýmito formám protestu nakloněna, což vyjadřovala aktivní účastí na shromážděních i protesty proti brutálním zásahům policie.

Události v Sovětském svazu podnítily i změny uvnitř KSČ (Otáhal, 1994: 76/88). O slovo se v ní přihlásila nová generace, která se už nepodílela na nastolení normalizačního režimu a nyní začínala kritizovat věkově podstatně starší špičky KSČ, které byly u moci nepřetržitě od počátku sedmdesátých let. Podle Otáhal však měla tato nová generace komunistů k disentu daleko a jejím cílem bylo spíše udržet komunistický systém u moci prostřednictvím pružné adaptace na změny. Do listopadu 1989 se však nestihla zformovat v ucelený reformní proud. Přesto došlo na konci osmdesátých let k několika změnám na

nejvyšších postech strany, což však zapříčinily spíše mocenské ambice jednotlivců. V prosinci 1987 byl na zasedání ÚV KSČ jednomyslně zvolen nový generální tajemník Miloš Jakeš „*jako kompromisní kandidát, od něhož se očekávala věrnost starým postulátům i přestavbě...*“ (Otáhal, 1994: 80) V souvislosti s touto změnou nahradil ve funkci předsedy federální vlády L. Štrougala v říjnu 1988 Ladislav Adamec. Významnou roli začal v roce 1989 hrát náčelník Státní bezpečnosti generál A. Lorenc. Spolu s vedoucím bezpečnostního oddělení ÚV KSČ R. Hegenbartem vypracoval materiál pro generálního tajemníka, v němž se hlásí k perestrojce, podporuje demokratizaci KSČ a navrhuje konkrétní opatření, která by vedla k celkové reformě systému. Stejně jako u dalších stranických reformátorů však i on prosazoval reformy, aby se díky nim upevnil komunistický režim. Aktivita Hegenbarta a Lorence neměla u stranických špiček téměř žádnou odezvu. Pasivně se s jejich názory ztotožnil pouze L. Adamec, který podle Otáhala sice rovněž nesl odpovědnost za vývoj posledních dvaceti let, ale nepatřil mezi hlavní tvůrce normalizace. Také prosazoval personální změny ve vedení strany a usiloval přitom o zapojení mladé generace do politického dění. Podle Otáhala prosazoval zejména reformy v ekonomické oblasti, ale uvažoval také o zrušení článku o vedoucí úloze KSČ v Ústavě. „*Jako jediný vysoký činitel dospěl k názoru, že na řešení krize by se měl nějakým způsobem podílet i disent. V létě 1989 navázal prostřednictvím svého poradce O. Krejčího kontakty se skupinou Most, kterou reprezentovali M. Kocáb a M. Horáček a která byla ve spojení s Václavem Havlem.*“ (Otáhal, 1994: 84)

Zatímco význam opozice podle Otáhala od počátku roku 1989 prudce stoupal, podpora vedení KSČ řadovými členy slábla. Mnozí komunisté odmítali nadále vykonávat funkce, hodně straníků dokonce požádalo o zrušení členství a ani kampaň proti petici Několik vět neproběhla jednoznačně. „*V roce 1989 četné organizace KSČ odmítly protestovat, protože obsah petice buď neznaly nebo jej nepovažovaly za protistátní či protisocialistický. Celá kampaň proti Několika větám svědčila o bezradnosti vládnoucí skupiny a V. Havel ji charakterizoval jako „chaotickou, panickou“.*“ (Otáhal, 1994: 85) Přestože režim nezávislé iniciativy neustále monitoroval a vyhodnocoval v nich i jednotlivé názorové proudy, nedokázal se s nimi nijak vypořádat. Bezradnost byla podle Otáhala patrná zejména v reakcích vůči demonstracím. „*V některých případech bezpečnost nezasahovala, v jiných použila různého někdy riskantně vysokého stupně násilí.*“ (Otáhal: 86) Toto jednání bylo podle Otáhala typické pro postup bezpečnostních složek při prvních demonstracích roku 1989 – v takzvaném Palachově týdnu od 15. ledna, kdy jeden den nechali demonstraci proběhnout v relativním klidu, aby ji další den brutálně rozehnali.

Fyzického násilí používala bezpečnost podle Otáhalo zejména proti mladým, radikálnějším a méně známým lidem, zatímco významné disidenty zatýkala už před výročími, kdy se očekávala veřejná vystoupení. Násilné zásahy sice nepodporovali všichni členové představenstvy KSČ, politické metody boje proti opozici se však ukázaly jako bezúspěšné. „...zkompromitované vedení nemělo naději získat důvěru občanů; proto zůstávalo násilí pro mocenská centra nejdůležitějším prostředkem jak zabránit projevům veřejné nespokojenosti a rozšiřování vlivu opozičních skupin.“ (Otáhal, 1994: 88)

Nespokojenost občanů v druhé půli roku 1989 viditelně rostla a projevovala se například vysokým počtem nových signatářů nejrůznějších petic, především petice Několik vět, ale také Charty 77. Počáteční impuls občanské revoluce vyslali nakonec však hlavně studenti, kteří fungovali v opozičním hnutí od roku 1988 jako radikální proud. Tito mladí lidé neměli zkušenost Pražského jara, s politickým establishmentem byli nespokojeni a příčinu krize společnosti přisuzovali právě samotné komunistické ideologii. Odmítali také jedinou oficiální studentskou organizaci Svaz socialistické mládeže (dále v textu jako SSM). Jak dále píše Otáhal, svou roli hrál i generační problém, neboť mladí lidé odsuzovali i schizofrenní chování svých rodičů, kteří vystupovali na veřejnosti jinak než v soukromí. „Jejich úsilí vyústilo v založení organizace, kterou nazvali *Stuha*. Aktivní úlohu v ní sehráli studenti, kteří byli spjati rodinnými svazky s disidenty, jako bratři Bendové, J. Dienstbier, Š. Pánek, nebo kteří se dostali do kontaktu s opozicí prostřednictvím bytových seminářů jako M. Semín.“ (Otáhal, 1994: 92) Přesto „nezávislí studenti“ (jak sami sebe nazývali) nechtěli být součástí disentu, ale snažili se vytvořit zcela novou platformu pro boj s komunismem.

17. listopad měl být první studentskou velkou akcí a mělo jít o „vzpomínkovou manifestaci u příležitosti zásahu nacistů proti českým vysokým školám 17. listopadu 1939.“ (Otáhal, 1994: 92) Akce měla proběhnout pod hlavičkou SSM, aby tak získala legitimitu, proto však museli studenti slevit z některých svých plánů. Shromáždění na Albertově jim sice bylo povoleno, museli však změnit trasu následného pochodu, který měl původně vést do Opletalovy ulice v centru města. Demonstrace v centru města byly přísně zakázány a tak byl za cíl nakonec určen Vyšehrad. „Kompromis ve věci trasy byl velmi závažný, byl však vyvážen tím, že manifestace byla povolena; svědčil také o tom, že ji nezávislí studenti nezamýšleli jako konfrontaci s režimem. Byla to jejich první akce, organizovaná bez spolupráce s disentem, takže si takové cíle ani nemohli klást.“ (Otáhal, 1994: 93) Předmětem této dohody bylo podle Otáhalo hlavně samotné uspořádání masového shromáždění, které mělo v dané situaci objektivně protirežimní charakter.

17. listopadu se na Albertově sešlo obrovské množství studentů ale i občanů „a od počátku měla celá atmosféra i chování demonstrantů vysloveně bojovný ráz zaměřený proti vedoucím představitelům a proti režimu. Dokazovaly to už nápisy na transparentech, které studenti s sebou přinesli a tudíž předem připravili např.: Zrušte KSČ, Zrušte StB, Zrušte milici, Nechceme vládu jedné strany ...apod.“ (Otáhal,1994: 94) Objevily se i nápisy a hesla vyjadřující sympatie k disentu (Ať žije Charta, Havel, Devátý atd.) Po skončení projevů na Albertově se podle Otáhala jen s velkými obtížemi podařilo zadržet dav v cestě do centra odklonit ho k plánovanému cíli Vyšehradu a tím dodržet dohodu. „Rozhodnutí jít na Václavské náměstí bylo zcela spontánní a odráželo kvalitativní změnu ve smýšlení občanů, kteří se přeměnili ve významnou společenskou sílu.“ (Otáhal, 1994: 95) Všechny cesty byly zablokovány pořádkovými silami v duchu požadavku vysokých politických funkcionářů na zachování veřejného pořádku všemi prostředky. (Otáhal, 1994: 95 - 96) Situace se vyhroutil na Národní třídě, kde měla policie poslední možnost, jak demonstranty zastavit v cestě na Václavské náměstí. Dav byl obklíčen kordony pořádkových sil a přestože se demonstrující chovali zcela klidně, následoval zásah, při němž byl za pomoci brutálních prostředků rozptýlen.

„Události na Národní třídě silně zapůsobily na psychiku obyvatelstva. Deprese, která po zásahu převládla, se již druhého dne v sobotu 18. listopadu začala měnit v rozhořčení a odhodlání situaci změnit. Většina občanů včetně mnoha komunistů byla pohoršena brutálním zásahem bezpečnostních sil, někteří to zažili sami, jiní byli zděšeni, že na Národní třídě byly bity jejich děti. Nebylo třeba výzev, lidé se sami začali shromažďovat v ulicích.“ (Otáhal, 1994: 97) Za nových okolností se začala u veřejnosti vytrácet ochota k dialogu s mocí a začaly se hledat alternativy. Podle Otáhala se už v sobotu 18. listopadu zcela spontánně vynořila myšlenka na stávkou. Iniciativy se chopili opět studenti různých škol, kteří vydali stanovisko k situaci v němž požadovali zejména prošetření událostí na Národní třídě, stanovení odpovědnosti politiků a jejich odchod a zároveň stanovili datum stávkou na 27. listopad. „Jako první podpořili studenty již 18. listopadu herci.“ (Otáhal, 1994: 98) Na shromáždění v Realistickém divadle se domluvili namísto představení přečíst společné stanovisko a rozvíjet diskusi s diváky.

Podle Otáhala vzniklou situaci podcenilo jak politické vedení tak představitelé disentu. Představitelé KSČ se nechali už před manifestací „ukolébat“ změnou trasy protestního pochodu a záštitou SSM, když se situace vyhroutil a došlo k brutálnímu zákroku, považovali zásah za úspěšné umlčení protirežimních tendencí. Představitelé Charty 77 zase nepřikládali akci příliš velký význam vzhledem k tomu, že byla

organizována pod hlavičkou Svazu socialistické mládeže. Politici stejně jako opozice vzhlížela podle Otáhalo spíše k nadcházejícímu prosincovému výročí Deklarace lidských práv. Chartisté sice den po manifestaci vydali protest, v němž rovněž žádali odstoupení politiků odpovědných za zákrok na Národní třídě a zároveň vyzývali k dialogu. Ten byl však podle Otáhalo už zcela nereálný. „*Charta 77 sice vstoupila do hry, ale nestala se vůdčí silou, kterou nadále zůstávali studenti a herci. Hrdinou a hybatelem událostí, které začaly 17. listopadu, byli řadoví občané.*“ (Otáhal, 1994: 99,100)

Nezávislé iniciativy vstoupily podle Otáhalo do hry až v neděli 19. listopadu. Jejich zástupci se sešli v pražském Činoherním klubu, kde spolu s některými členy socialistické strany a strany lidové a některými komunisty založili Občanské fórum, které se prohlásilo za jediného partnera v jednání se státní mocí a jehož legitimitu uznali i studenti. (Otáhal, 1994: 102 - 103) Nejvýznamnějšími osobnostmi nové instituce se stali V. Havel, J. Křížan a A. Vondra. Občanské fórum ve svém prohlášení požadovalo odstoupení vysokých funkcionářů KSČ, potrestání viníků za události na Národní třídě a propuštění všech politických vězňů. Nepodpořilo však, jak píše Otáhal, generální stávkou, ale jeho členové rozhodli vést s mocí dialog formou „kulatých stolů“. Partnerem pro jednání přitom nemělo být předsednictvo KSČ, nýbrž vláda v čele s „reformátorem“ Ladislavem Adamcem, který chtěl však komunismus udržet za každou cenu. Mezitím neustále stoupal počet lidí na demonstracích, které probíhaly už bez přítomnosti pořádkových služeb a podporu studentům vyjadřovaly čím dál silněji také stranické a odborové organizace. I když se tím vláda, podle Otáhalo dostala do izolace, vydala stanovisko, v němž se vyslovila pro politické řešení krize a odsoudila demonstranty a opozici jako narušitele zákonů. Tento postoj podle Otáhalo celou situaci jen vyostřil a způsobil, že se na stranu Občanského fóra přidala i většina dělníků. „*Otřeseného postavení KSČ využily ostatní strany Národní fronty, které se od ní začaly distancovat a projevovat vlastní názor.*“ (Otáhal, 1994: 105) Šlo zejména o Lidovou demokracii, Československou stranu socialistickou, deník Svobodné slovo a časopis Ahoj na neděli.

L. Adamec se poprvé setkal se zástupci opozice 21. listopadu, odmítl však setkání s Havlem. „*Delegace OF, v níž byli Jan Ruml, Jiří Bartoška, Milan Hruška a Martin Mejstřík, přišla na setkání s předsedou vlády bez konkrétního plánu.*“ (Otáhal, 1994: 107) Hlavním výsledkem setkání tak byl podle Otáhalo slib premiéra o nepoužití násilí proti demonstrantům a studentům. Jednoznačně se však vyjádřil proti chystané generální stávce, na což OF poprvé reagovalo otevřenou podporou stávkou. Začalo také organizovat manifestace na Václavském náměstí. „*OD 21. listopadu bylo náměstí ozvučeno*

představitelé opozice mohli k lidem, jejichž počet přesáhl 200 000, promlouvat z balkónu nakladatelství Melantrich.“ (Otáhal, 1994: 108) O dva dny později začal dění na Václavském náměstí přenášet Československá televize.

24. listopadu se uskutečnilo zasedání ústředního výboru KSČ. *„Po dlouhé diskusi, v níž byly nejvyšší orgány kritizovány, se ústřední výbor rozhodl řešit krizi ve straně společností výměnou funkcionářů. Ve večerních hodinách oznámil M. Jakeš, že členové předsednictva, sekretariátu a tajemníci dali své funkce k dispozici.“ (Otáhal, 1994: 112)* Mezi jinými tedy odešli Jakeš, Husák a Fojtík, zůstal však například M. Štěpán, který byl k rezignaci donucen později samotnými komunisty. Na zasedání rezignoval na svou funkci také L. Adamec, který poznal, že nemá šanci prosadit reformy a že výměny funkcionářů neznamena změnu v postojích strany. Přesto zůstal pro OF partnerem k vyjednávání. Vystoupil na více než půl milionové manifestaci 26. listopadu na Letné, kde však zcela ztratil sympatie demonstrantů tím, že se ve svém projevu vyslovil pro omezení stávků na několik minut. Tím by však zcela ztratila svůj smysl, neboť by lidé nestihli vyjít do ulic.

Masová vystoupení na Letné a podle Otáhala dokázala, že většina společnosti stojí za Občanským fórem a za stávkou, ve které se studenti rozhodli pokračovat, neboť žádný z jejich požadavků nebyl splněn. *„Delegace OF a Verejnosti proti násiliu, které se jednání poprvé zúčastnila, navrhla, aby se krize řešila demisí vlády.“ (Otáhal, 1994: 114)* Složením nové vlády byl pověřen Ladislav Adamec, přičemž výběr členů měl být zcela na jeho uvážení. Představitelé OF a VPN si však vymínili, že vláda ve svém programovém prohlášení musí vytvořit prostředí pro svobodné volby a zabezpečit základní lidská práva a svobody zejména právo shromažďovací, svobodu projevu a tisku, zrušení dozoru nad církvemi, zrušení Lidových milicí a tak dále. Ještě staré předsednictvo den po jednání schválilo vypuštění článku o vedoucí úloze KSČ z Ústavy a ustavení komise pro vyšetření událostí na Národní třídě. (Otáhal, 1994: 114 - 115). Adamec sestavil novou vládu proti očekávání z patnácti komunistů a jen pěti nekomunistů, což vyvolalo odpor a spontánní demonstrace veřejnosti. Vláda byla dotlačena k demisi a opozice se jasně vyjádřila, že požaduje kabinet s převahou nekomunistů, přičemž poprvé navrhla své kandidáty (mezi jinými Dienstbiera, Klause a Millera). Na to Adamec reagoval nesouhlasem a demisí na post předsedy vlády. Paradoxně byl v té chvíli pro OF a VPN jedním z pravděpodobných kandidátů na prezidenta, neboť se očekávalo, že ho komunističtí poslanci určitě zvolí spíše než nestraníka. Ve skutečnosti však neměl podporu ani poslanců, vedení strany, které už nemělo sílu prosazovat své zájmy ale ani veřejnosti. *„Adamec poté navrhl za ministerského předsedu M. Čalfu, neboť se snažil udržet tuto důležitou pozici v rukou*

komunistů. Tím oslabil své vyhlídky za zvolení prezidentem, neboť obě tyto funkce za tehdejší situace již komunisté nemohli obsadit.“ (Otáhal, 1994: 117) Nový premiér byl mnohem vstřícnější a vyhověl všem požadavkům na personální složení nové vlády, v níž si OF zajistilo hegemonii. Vítězství na komunisty bylo dovršeno jednomyslným zvolením Václava Havla prezidentem. „Postupně byly reorganizovány česká a slovenská vláda, v nichž OF respektive VPN získaly převahu. Parlamentní volby v červnu 1990, které představovaly jakýsi plebiscit, přinesly přesvědčivé vítězství OF a VPN, takže měly výraznou převahu i v zákonodárných sborech.“ (Otáhal, 1994:119)

6 Revoluce na území Moravskoslezského kraje podle hlavních aktivistů

6.1 Tomáš Hradílek – mluvčí Charty 77 na severní Moravě – část III.

(Rok 1989 v roli mluvčího)

V roce 1989 se Tomáš Hradílek stal mluvčím Charty 77 spolu s Danou Němcovou a Alexandrem Vondrou a prakticky hned po jmenování pro něj následovalo období velmi náročné na výdrž. „*V Lipníku jsem těžce pracoval na pile, v pátek odpoledne hned po práci jsem jel do Prahy, kde jsem byl celý víkend a v pondělí ráno jsem zase musel být v práci. Nemohl jsem si tehdy dovolit žádnou absenci a za celých třináct let jsem ani nezaspal, tolik jsem si to musel hlídat,*“ popisuje složitou situaci chartisty na malém městě. V tomto ohledu na tom byla Praha podle T. Hradílka mnohem lépe, protože tam lidé měli větší volnost. „*Já jsem prostě musel být čistý, to jinak nešlo,*“ tvrdí.

Přestože například v Maďarsku a Polsku už probíhaly bouřlivé změny, ve Východním Německu padla Berlínská zeď ve kterých jasně vítězila opozice, to, že se Československu začne totalitní režim hroutit už v listopadu, téměř nikdo podle T. Hradílka nečekal. „*My jsme předpokládali, že k tomu zlomu dojde buď v prosinci 1989 nebo v lednu 1990. Prognóza byla, že další Palachův týden tenhle režim nepřežije,*“ upřesňuje a dodává, že tato myšlenka podle jeho informací dokonce přišla i od vysokého komunistického činitele generála Aloize Lorence, který měl po „Palachově týdnu“ v roce 1989 prohlásit: „*Ještě jeden takový týden a je konec.*“

17. listopadu byl pátek a tak T. Hradílek v Praze nebyl. Nočním vlakem však dorazil hned druhý den brzy ráno. „*Tam jsem se teprve dozvěděl všechny detaily o tom, co všechno se dělo na Národní třídě, přestože něco jsem už samozřejmě věděl ze zahraničního vysílání,*“ vypráví. Tím se pro něj rozjel několikátýdenní maratón. „*Nejprve jsem se v Praze zúčastnil všech důležitých jednání o vzniku Občanského fóra. Po víkendu jsem ale musel už být zpátky v Lipníku nad Bečvou. Hned v úterý 21. listopadu se však konala v Olomouci studentská manifestace,*“ líčí shon dalších dnů. Na studentské demonstraci měl proslov a při té příležitosti ještě pomohl místním lidem založit v Olomouci Občanské fórum.

O den později ho koordináční stávkový výbor poslal do Ostravy, kam se ale nedostal. „*Už když jsem odcházel z pracoviště, doprovázeli mě dva estébáci. Tehdy mi*

přišla naproti manželka s dcerou a společně jsme vyrazili na autobusové nádraží. Estébáci tam také čekali a mně bylo jasné, že mi nedovolí do Ostravy odjet,“ vzpomíná Tomáš Hradílek a popisuje, jak se tedy pokusil příslušníky bezpečnosti přelstít. *„Nahrál jsem, že si potřebuji odskočit. Manželku s dcerou jsem tam nechal stát a sám jsem to vzal zkratkou na vlakové nádraží. Touhle fintou jsem se dostal až do vlaku do Ostravy,*“ vypráví. Do cílové stanice však nedošel. Bezpečnosti později došlo, že mluvčí Charty cestuje jiným prostředkem než autobusem. *„Před ostravským hlavním nádražím vlak zastavil, všude bylo plno estébáků, a když jsem vystoupil, tak mně prostě sebrali,*“ popisuje zátah Hradílek. *„Zavřeli mě na čtyřicet osm hodin. První noc jsem strávil v Přerově, druhou noc v Opavě,*“ líčí dále. Z opavského vězení ale dobře slyšel projevy řečníků manifestace, která právě probíhala na opavském náměstí. *„Slyšel jsem provolávání stávkujících i řeč chartisty Jardy Piskoře. Dozvěděl se, že jsem zatčený a žádal, aby mě pustili na svobodu,*“ vzpomíná v článku k výročí 17. listopadu MF Dnes. (red, 2006) Večer uplynulo čtyřicet osm hodin a T. Hradílek měl být propuštěn. Příslušníci bezpečnosti ho však posadili do auta a za tmy vyložili dvacet kilometrů daleko - ve Fulneku. *„Odvezli mě tam asi proto, abych se rychle nedostal do centra dění. Jinak se chovali slušně,*“ vysvětluje v článku MF Dnes. *„Měl jsem ale štěstí, stopnul jsem auto a řidič mě dovezl až domů. Jen jsem se však rychle pozdravil s rodinou a hned jsem sedl na spoj do Prahy, kde jsem pak zúčastnil obou manifestací na Letné,*“ vzpomíná už dále v osobním rozhovoru na nabitý program, který musel jako mluvčí absolvovat.

Teprve den po generální stávce 27. listopadu vstoupil mluvčí Charty 77 Tomáš Hradílek do revolučního dění v Ostravě. *„Jednak mi neustále telefonovali mí známí, kteří chtěli, abych do Ostravy přijel a zároveň mi bylo řečeno známými v Praze, že je žádoucí, abych v Ostravě působil,*“ popisuje, co ho k tomu vedlo. V Ostravě se setkal s lidmi z Občanského fóra, které již bylo založeno a působilo v kancelářích Československé strany lidové. Později se účastnil diskusí v divadle Jiřího Myrona. *„Nakonec jsem se dohodl se svými známými, že se uvolním z práce a začnu působit v Ostravě natrvalo,*“ říká.

Od prvního prosince se tedy začal věnovat práci v ostravském koordinacním centru Občanského fóra, které bylo nejdůležitějším v celém Severomoravském kraji. *„Stal jsem se vlastně takovou spojkou či styčným důstojníkem mezi Prahou a Severomoravským krajem,*“ popisuje svou úlohu. První týdny však Tomáš Hradílek hlavně zbavoval lidi strachu. *„Strach a obavy byly na Ostravsku skutečně velké. Panovala zde i nedůvěra vůči Chartě a já jako mluvčí jsem považoval za svou povinnost ji zlomit,*“ vysvětluje. Až do Vánoc, kdy padla vláda a byla velká šance na zvolení Havla prezidentem, říkal Tomáš

Hradílek lidem na Ostravsku podle svých slov „pravdu o Chartě 77“ a dodával jim odvalu. „*Přesvědčoval jsem je, že i přes zpoždění mezi událostmi v Praze a na Ostravsku je vývoj nezvratný a změna přijde i v Ostravě,*“ upřesňuje a vysvětluje, že situace zde byla jiná - Ostrava byla považována za komunistickou baštu, o které se někdy mluvílo jako o „Ostravské socialistické republice“. „*Tam byl hmatatelný strach lidí, že se ráno probudí a tanky československé armády spolu s milicí a esenbákama budou blokovat společenský vývoj v Ostravě a pokusí se vše zvrátit zpět,*“ popisuje specifickou ostravskou atmosféru Hradílek. „*Lidé zde příliš neposlouchali zahraniční rozhlas a byli tak zmanipulováni propagandou, že nás – chartisty zpočátku považovali za jednoznačné nepřátele státu,*“ vzpomíná na úplně první dny v Ostravě. Situace v ostatních větších městech v Moravskoslezském kraji byla v tomto ohledu dost podobná. „*Výjimkou byla snad pouze Opava, kde bylo odjakživa jiné kulturní zázemí a pak také situace v polském pohraničí,*“ upřesňuje T. Hradílek.

Na konci prosince 1989 byl Tomáš Hradílek za Občanské fórum kooptován do Federálního shromáždění a měl podle svých slov „tu velkou čest volit Havla jako prezidenta.“ V červnu vyhrálo OF volby v celém Severomoravském kraji, kde měla Komunistická strana nasazená největší stranická esa. To byl podle T. Hradílka poslední důkaz úspěchu sametové revoluce. Tomáš Hradílek byl lídrem kandidátky do Sněmovny národů a později byl jmenován ministrem vnitra české vlády. „*Situace však byla nad mé psychické a fyzické síly. Byl jsem skutečně ve složité situaci, a abych to vůbec přežil, v listopadu 1990 jsem na svou funkci rezignoval,*“ líčí, proč jeho politická kariéra tak záhy skončila. „*Od té doby jsem se rozhodl, že už nebudu (po skončení volebního období) působit v politice vůbec,*“ dodává. Ve volbách v roce 1992 Tomáš Hradílek už nekandidoval, přestože o to byl mnoha svými přáteli z Občanského hnutí žádán. Zařídil si život po svém a v místě svého bydliště – Lipníku nad Bečvou s manželkou produkuje akvarijní rybičky na export do celého světa. Nadále se však považuje za velmi angažovaného člověka a zajímá se o věci, které se dějí kolem něj. Na život v totalitě, ale ani na sametovou revoluci příliš rád nevzpomíná. Žije tím, co je teď. „*Lidé se mně ptali, jestli napíšu paměti, ale já nejsem žádný grafoman. Prožil jsem něco, co už je dávno pryč a já jsem za tím zavřel vrátka. Myslím, že člověk by měl řešit to, co je bezprostřední a co očekává v budoucnu,*“ říká vůdčí osobnost severomoravského disentu Tomáš Hradílek.

6.2 Revoluční dění v Opavě

Asi půl roku před revolucí začala v Opavě působit skupinka mladých lidí pod názvem Hnutí za nenásilí. Jejimi hlavními představiteli a mluvčími byli Tomáš Suk působící v Praze, Ladislav Henek v Brně a Ivo Mludek na Opavsku. „*Začali jsme kolem sebe shromažďovat mladé lidi pod myšlenkou vzniku alternativní organizace k Chartě 77, která byla už ocejchovaná a za přináležitost k ní se zavíralo,*“ popisuje I. Mludek, jenž tedy vymyslel nové hnutí, které mělo být méně radikální a vyznávalo ghándiovské metody. V jeho úvodním prohlášení se však mimo jiné píše: „*Nenásilí v žádném případě neznamená zbabělost, ba právě naopak. Aktivní nenásilný odpor vůči násilí je projevem nejvyšší statečnosti.*“ (Severomoravská pasivita (6/7), 1989: 31) V té době se podobných iniciativ plánovalo mnoho, na většinu z nich už však kvůli dalším událostem nedošlo. „*Některé jsme však aplikovali v Opavě krátce po revoluci, jako například Výbor proti strachu,*“ připomíná I. Mludek jednu z aktivit. „*Byla to skupinka právníků v anonymitě, kteří pro nás pracovali a byli schopni nám zdarma poskytnout právní rozbor státních zásahů, kterými stát šikanoval určité lidi - například odebráním pasu, vyhazováním ze zaměstnání nebo nucením k nastoupení vojenské služby,*“ vystihuje hlavní poslání.

Přestože tyto iniciativy byly teprve na počátku svého fungování, začali se kolem nich shromažďovat lidé se stejným opozičním myšlením, což bylo velmi důležité v revolučních dnech. Ivo Mludek vypráví, že se jemu osobně přihlásilo postupně asi třicet lidí, kteří se později významně podíleli na organizování prvních manifestací. „*Bylo bezvadné, že tady najednou byla parta lidí, kteří byli ochotni a schopni oběhat, zařídit, vylepit a vše, co bylo tehdy nutně zapotřebí,*“ říká.

Sedmnáctého listopadu byl Ivo Mludek spolu s Ladislavem Henkem u Jaroslava Šabaty v Brně. „*Dávali jsme dohromady projekt samizdatových Středoevropských novin ve spolupráci s Poláky a Maďary,*“ popisuje začátek hektického dne. Po cestě zpátky do Opavy měl ještě schůzku ve Štenberku s člověkem, který ho kontaktoval kvůli Výboru proti strachu, neboť protiprávně přišel o cestovní pas. Teprve když přijel domů a pustil si rádio Svobodná Evropa, zjistil, že se v Praze něco děje. Setkal se tedy s Jaromírem Piskořem, ale situaci tehdy nevyhodnotili nejlépe. „*Říkali jsme si, že Opava je prostě marná, že se tu nikdo nebude schopný „zvetit“ a rozjeli jsme se do Ostravy,*“ vypráví I. Mludek. „*Později jsem ale dostal zprávu, že v Opavě přišla na náměstí skupina nějakých lidí, kteří tam nějakou chvíli jen tak postávali, a protože nikdo nic neříkal, nic se nedělo,*

sebrali se a šli zase domů,“ vzpomíná, jak ho Opavané nakonec překvapili a uvědomil si, jak velmi důležité je takového náznaku mobilizace využít.

Spolu s několika členy Hnutí za nenásilí se tedy ještě té noci vydali do Krnova, odkud kolem třetí hodiny ranní dovezli rámeček a blány na tištění letáků. *„Natiskli jsme jen krátký text, aby lidé přišli i druhý den, a přes noc jsme to za pomoci té skupinky lidí, která se vytvořila kolem Hnutí za nenásilí a dalších iniciativ, vylepili po Opavě,*“ popisuje další události I. Mluděk. Akce byla úspěšná a na druhý den dorazilo na náměstí o poznání více lidí. Organizátoři měli připraveny i projevy a zatímco se tedy střídali na provizorním podiu, vyšel z divadla Pavel Dostál. Podle Iva Mludka mu zrovna v té době komunisté povolili ve svém volném čase režírovat ve Slezském divadle představení Balada z hadrů. *„Telefonoval mu prý jeho kamarád herec a říkal mu, že má zajít za kulisákem Mludkem. No a mně zase telefonoval kamarád z Prahy, že mám jít za Dostálem,*“ popisuje úsměvně setkání s umělcem, se kterým ještě týž večer zakládali Občanské fórum a který bez znalosti zdejšího prostředí později dokázal přesvědčit místní lidi, aby šli do generální stávk.

Příští den byla opět manifestace, na kterou se konečně podařilo organizátorům sehnat ozvučení. Protože ředitel Slezského divadla vydal zákaz otevření divadla, museli podle Mludka táhnout elektrické šňůry záchodovým okýnkem. V souvislosti s tímto dnem také vzpomíná, že někdo křičel z okna radnice do megafonu, že shromáždění je nezákonné a že se demonstranti mají okamžitě rozejít. *„Poté jsme se dozvěděli od jednoho policajta, který tam byl, ale odmítal plnit nějaké rozkazy, že v oné místnosti seděli milicionáři s nabitými samopaly a byli přichystaní proti nám zasáhnou.*“ Po skončení manifestace se každý den konal pochod Opavou kolem okresního výboru KSČ. *„Museli jsme ale hlídat, aby někdo něco nerozbil. Mám na mysli nastrčené provokatéry,*“ vysvětluje a dodává, že bylo velmi důležité nedat policii žádnou záminku k zásahu.

Události příštích dnů už měly rychlý spád podobně jako v ostatních částech republiky. Po čtyřech dnech vyzvalo vedení opavské radnice demonstranty k vyjednávání. *„Bylo to opravdu humorné, jak tam všichni seděli a ptali se nás důležitě, co teda chceme. A my - všichni po flámu jsme jim odpověděli: Nic, jen musíte všichni odstoupit,*“ popisuje průběh I. Mluděk. Nakonec se tak opravdu stalo a v Opavě byli jako první kooptováni do zastupitelstva členové Občanského fóra. *„Od počátku jsme zejména prosazovali myšlenku návratu vysokého školství do Opavy,*“ popisuje nejdůležitější záměr nových členů zastupitelstva Mluděk. (O vzniku univerzity se v Opavě jednalo hned po válce, pak v éře uvolnění kolem roku 1968, ale teprve po 17. listopadu 1989 se podařilo tento záměr uskutečnit. Oficiální vznik se datuje k 9. červenci roku 1991, kdy Slezská univerzita

vznikla sloučením obou fakult v Opavě a Karviné, které vznikly po roce 1989 a fungovaly prozatímne pod hlavičkou Masarykovy univerzity v Brně – pozn. aut.).

V prvních svobodných volbách byl Ivo Mludek zvolen do zastupitelstva. Kandidovat nechtěl, ale přátele z Občanského fóra se báli, že by lidi mohlo zmást, když hlavní řečník revolučních dnů nebude na kandidátce. Po těchto čtyřech letech se však už v politice neangažoval. Spolu s několika přáteli založil týdeník Region, který měl kontinuálně pokračovat v myšlenkách samizdatu. „*Tedy v myšlence, že nezávislá informace je hrozně důležitá, že kultivuje a čistí prostředí, ve kterém se nachází,*“ vysvětluje motivaci ke vzniku úspěšného týdeníku, který se později z Opavy rozšířil do dalších deseti severomoravských měst. V současnosti Region stále vychází, ale od roku 2003 má jiné majitele. Ivo Mludek momentálně přednáší na vyšší odborné škole public relations, v tomto oboru pak spolupracuje s opavskou Charitou a zároveň se stále externě věnuje novinářině. Přestože je považován za hlavní postavu revoluce v Opavě, o svých aktivitách nemluví příliš rád a brání se jakýmkoliv chvalozpěvům. „*Byla to pro mě niterná věc. Jsem rád, že jsem se tak rozhodl, ale bylo to jen pro to, abych ze sebe ráno, když se probudím, měl dobrý pocit, ne abych na někoho morálně působil. Byl jsem teda vlastně egoista,*“ říká, přičemž s hrůzou vzpomíná na článek, v kterém ho jedna studentka vylíčila jako „Supermana“. Od té doby rozhovory raději neposkytoval. Svůj názor změnil až letos, což souvisí hlavně s třicetiletým výročím Charty 77, nadcházejícím výročím sametové revoluce a poznáním, že tyto události by nakonec měly být přece jen včas zmapovány a že je dobře si tato výročí připomínat. Přesto klade při každém rozhovoru velký důraz na jednu větu: „*Oproti padesátým letům a tomu, co si tehdy zažili političtí vězni, byl náš odpor sranda,*“ říká a dodává, že jeho generace byla spíše háklivá na lživou propagandu, která události padesátých let překrucovala a také na jakýkoliv náznak, že by se tyto události mohly opakovat. „*Svým podpisem Charty 77 jsem tedy nezačal bojovat proti komunismu, pouze jsem se rozhodl, že se od tohoto režimu zřetelně oddělím. Celý život se mě snažily všemožné instituce normalizovat, vychovávat k poslušnosti, předstírané loajalitě, bezpáteřnosti, konformismu a udavačství. Zveřejněním svého vzdoru jsem chtěl zachránit především sám sebe.*“ (Mludek, 2007)

6.3 Ladislav Vrchovský – revolucionář v OKD

Ostrava byla opravdovou oporou režimu. Vyplývá to z rozhovoru s ostravským rodákem a novinářem Ladislavem Vrchovským, který strávil více než dvacet let v jejím samém srdci v Ostravsko – karvinských dolech (dále v textu jako OKD). V dobách revoluce zakládal stávkové výbory a přesvědčoval režimem protěžované horníky, aby podpořili pád komunismu, což nakonec skutečně udělali.

Práci v dolech si Ladislav Vrchovský nevybral dobrovolně, ale skončil zde jako mnoho odpůrců režimu po čistkách v letech 1969 – 1972. Na takzvanou „převýchovu“ do těžkého průmyslu posílal režim tehdy kohokoliv, kdo se odvážil otevřeně vyjádřit nesouhlas se vstupem vojsk Varšavské smlouvy nebo s politikou KSČ. Nešetřil při tom ani své vlastní bývalé funkcionáře, kteří zde museli, stejně jako například absolventi vysokých škol. Vrchovského příběh začal už při výkonu povinné vojenské služby v Prachaticích a nebyl ojedinělý. *„Dvacátého prvního srpna 1968 ráno si nás svolal politruk a oznámil nám, že Československo napadla vojska Varšavské smlouvy,“* začíná vyprávět. *„Na kopcích okolo nás opravdu stály tanky a mířily dolů na město.“* Pak politruk vyzval všechny vojáky, kteří chtějí proti okupaci vyjádřit odpor, aby udělali tři kroky vpřed. *„Z třiceti šesti nás vystoupilo dvanáct,“* vzpomíná L. Vrchovský. *„Když se pak zeptal, kdo z nás podporuje hnutí Pražského jara, bylo nás už jen devět.“* Těmto devíti vojínům položil politruk ještě jednu otázku: Kdo z nich chce na výraz odporu a podpory vedení v čele s Alexandrem Dubčekem vstoupit do KSČ. *„Vystoupili jsme už jen tři. O rok později dva z nás skončili na převýchově v dolech a ten třetí emigroval,“* uzavírá příběh hořkou pointou L. Vrchovský.

Ostrava byla svým zaměřením na těžký průmysl vzorem komunistického města. Většinu obyvatel tvořili horníci a dělníci, kteří se sem sjeli za prací z celé republiky. A právě v sociálním složení obyvatel vidí Ladislav Vrchovský asi nejdůležitější důvod pro fakt, že v Ostravě existoval jen minimální občanský odpor proti režimu. *„Bylo zde jen velmi malé množství lidí, kteří cítili nepříjemné důsledky komunismu,“* říká L. Vrchovský. *„Střední třída zde vůbec neexistovala, intelektuály v Ostravě režim programově téměř úplně zničil a nejpočetnější skupinou ve městě byli dělníci.“* Ti byli podle něj spokojeni se svými platy a zaměstnaneckými výhodami, kterých měli jako pracovníci v těžkém průmyslu opravdu hodně, od levnějšího bydlení až po morální propagandistickou oporu v režimu. Jako perličku připomíná Vrchovský v komunismu velmi populární heslo: *„Já jsem horník – kdo je víc?“* U takových lidí nebylo podle něj vůbec snadné vyvolat „revoluční

nadšení“. „Ještě v týdnu před stávkou se Havel divil, co je to s Ostravou. Vypadalo to totiž, jakoby stále mlčela,“ vzpomíná L. Vrchovský a vzápětí podává i vysvětlení. „Pro většinu dělníků byl Havlův slovník nesrozumitelný a příliš intelektuální. Svobody, o kterých mluvil, jako například otevření hranic, se pracovníků dolů a hutí příliš netýkaly – měli své podnikové poukazy a jiné zaměstnanecké výhody. Toho navíc využívala i propaganda hlásající, že Havel a spol připravují návrat dračího kapitalismu, v němž budou dělníci opět vykořisťováni a o své platy a jistoty přijdou.“ Většina zaměstnanců těžkého průmyslu měla tehdy podle L. Vrchovského nanejvýš výuční list a mnoho z nich ani nedokončilo základní vzdělání. „Přesto měli vyšší platy než například lékaři či vysokoškolské učitelé. Změna režimu nebyla vůbec v jejich zájmu,“ říká.

Výjimku mezi spokojenými zaměstnanci dolů a hutí představovali ti, jež sem byli stejně jako L. Vrchovský posláni na převýchovu pro svůj protirežimní postoj. Většina těchto lidí se po dlouhou dobu vyrovnávala s náhlou změnou podmínek. „Museli si zvyknout si na těžkou fyzickou práci i na nové prostředí, v němž se setkávali zejména s lidmi s nižším vzděláním. Do nezávislých aktivit sedmdesátých a osmdesátých let je poté už nešlo zatáhnout. Když jsem se několika z nich ptal na Chartu 77 a že bych ji rád podepsal, odpovídali mi většinou, že nemají zájem,“ vypráví L. Vrchovský. Přesto však právě tito lidé nakonec sehráli nejdůležitější úlohu v průběhu revolučních dnů.

V OKD bylo podle Vrchovského na „převýchově“ nejméně třicet pracovníků. „Tím, že režim koncentroval takové množství lidí s protitotalitním smýšlením na jedno místo, sám sobě zlomil vaz,“ uvádí vyprávění o revolučních událostech. Sám v té době pracoval na oddělení automatizace a mechanizace dopravy, které označuje za „elitní“ „Takové oddělení měly tehdy všechny šachty, ale co bylo zvláštní - téměř v každém seděl někdo poznamenaný režimem,“ říká L. Vrchovský. „V OKD byly tehdy všechny doly propojeny interní sítí. Od začátku jsme tedy o sobě věděli.“ V revolučních dnech začali být lidé, které se snažil režim umístěním do dolů umlčet, opět aktivní a jejich spolupráce a dobré propojení urychlily další události. První stávkový výbor vznikl na dole Antonína Zápotockého už tři dny po událostech na Národní třídě. Spolu s Ladislavem Vrchovským ho zakládal syn vinaře, kterému v roce 1948 znárodnili pozemky a kněz vyobcovaný v roce 1968, což ukazuje, z jak rozdílných prostředí sem byli lidé nuceně umisťováni. Díky rychlému šíření informací interní sítí a dobré koordinaci začaly vzápětí vznikat stávkové výbory i na dalších dolech. „Za ten týden od sedmnáctého listopadu už byly na všech šachtách závodní stávkové výbory a k tomu vznikl stávkový výbor celorevírni,“ upřesňuje L. Vrchovský.

I přes události posledních dní chtěli straničtí představitelé v Ostravě a vedení OKD zabránit jakýmkoliv změnám. „Když přišla dvacátého sedmého generální stávka, svolal předseda celozávodního výboru KSC všechny pracovníky ranní směny a spolu s předsedou ROH nám oznámili, že horníci se v žádném případě nepřipojí k silám, které chtějí rozbít republiku a destruovat socialismus,“ vypráví L. Vrchovský. Zároveň však dodává, že na tuto situaci byli zástupci stávkových výborů dopředu připraveni. Čekali jen na konec projevu. Když předseda závodního výboru KSC vyzval všechny k návratu do práce, zeptal se ještě, jestli má někdo ze zaměstnanců dotaz. Z tří set nastoupených pracovníků se přihlásil jen Ladislav Vrchovský. „Došel jsem až k mikrofonu a oznámil do něj: Jménem stávkového výboru dolu Antonína Zápotockého prohlašuji, že stávka na našem dole právě začala,“ vzpomíná L. Vrchovský. „Nato se mě předseda KSC překvapeně zeptal, jménem koho mluvím. No a já jsem odpověděl, že jménem těch, kdo teď zatleskají. - A zatleskali všichni.“ Téměř na chlup stejně se podle Vrchovského vše odehrávalo i na jiných dolech. Vedení tak nakonec pochopilo, že jde o organizovanou aktivitu a nelze už ničemu zabránit. „Těsně před generální stávkou jsme vzkázali Havlovi, že Ostrava je jako parní válec. Chvilu mu trvá, než se roztopí, ale pak se jen těžko zastavuje,“ dodává L. Vrchovský.

Motivovat horníky, aby šli do stávky nemohlo být snadné, přesto se to zakladatelům stávkových výborů povedlo. Na otázku, čím si režimní outsideři na „převýchově“ zasloužili pozornost svých spolupracovníků, odpovídá Ladislav Vrchovský takto: „Všichni lidé, kteří zakládali a působili ve stávkových výborech, měli u ostatních jakýsi profesní respekt. Ve většině případů to byli odborníci, z nichž někteří strávili v OKD celých dvacet let. Byli tedy obecně známí a dokázali uplatnit svou přirozenou autoritu. Osobně se trochu domnívám, že pracovníci zabývající se automatizací a mechanizací výroby, představovali někoho, kdo přináší úlevu od těžké fyzické práce, což mohlo být horníkům sympatické.“

V následujících týdnech se pak stávkové výbory měnily v koordinační výbory Občanského fóra. „V té době byli jejich členy i bývalí čelní funkcionáři KSC jako například Albert Paš – funkcionář z roku 1968 a kamarád Mamuly. I oni byli infikováni stávkovým nadšením a po generální stávce pro nás představovali jako zkušení političtí pracovníci jednu z velkých opor,“ říká L. Vrchovský. On sám byl ještě v roce 1989 zvolen na svém dole místopředsedou odborové organizace. „O dva hlasy mě porazil bývalý předseda. Tentýž, který se nechtěl připojit ke stávce,“ vzpomíná už jen s lehkým úsměvem. Také ředitel dolu Antonína Zápotockého zůstal na svém místě. „V roce 1989 se ředitelé podniků neodvolávali, ale vyslovovala se jim důvěra,“ vysvětluje L. Vrchovský. „Většinou

ji sice nezískali, ale v mnoha případech jsme se postavili za opravdové odborníky, u nichž jsme věděli, že za minulého režimu nezneužívali svého postavení. To byl i případ ředitele, který byl odborníkem na těžbu v otřesových slojích. Chtěli jsme, aby takový člověk na dole zůstal, i když třeba ne jako ředitel.“ Také tento přístup mohl podle něj přinést Občanskému fóru před volbami kladné body. Na základě spolupráce stávkových výborů hutí a dolů pak v Ostravě vznikl koordinační výbor ze zástupců průmyslových závodů a vysokých škol. Už v týdnu po sedmnáctém listopadu začali jezdit do závodů vysokoškoláci až z Olomouce. *„Probíraly se hlavně pojmy a pojetí základních svobod, o ekonomických změnách se vůbec nemluvalo,“* vzpomíná L. Vrchovský. *„Studenti měli důvěru a pouvoir těch, kdo byli zmláceni na Národní třídě,“* vysvětluje původ vzájemného respektu. *„Byli ve věku dětí těch dělníků a když vám někdo zmlátí dítě, něco se ve vás pohne, pak vám může vykládat kdo chce, co chce. Všichni věděli, že v tom není politika, že ta ty děti nezajímá.“*

V první polovině devadesátých let se Ladislav Vrchovský stal členem týmu Československé konfederace odborových svazů, který sestavoval program a stanovy nových odborů. V květnu ho hornické odbory navrhly do Federálního shromáždění, kam byl zvolen. *„Před dalšími volbami se Občanské fórum rozpadlo na ODS a Občanské hnutí. Kandidoval jsem za OH, to však nesplnilo pětiprocentní hranici a do sněmovny se nedostalo,“* popisuje konec své kariéry ve velké politice. Čtyři následující roky ale působil v politice regionální jako ostravský zastupitel. Už od počátku devadesátých let se však Ladislav Vrchovský věnoval zejména práci v médiích. Vystřídal jich postupně několik. Začínal v Ostravském večerníku a televizi Kabel plus, pak pracoval jako redaktor kultury vydavatelství Vltava Labe Press a nyní působí v Českém rozhlase. Jeho život je spjat s uměním a zejména s divadlem, kterému se věnoval i v průběhu sedmdesátých let.

6.4 Lubomír Zaorálek – zakladatel Občanského fóra

Významnou postavou revoluce na severní Moravě je i současný místopředseda poslanecké sněmovny a ostravský rodák Lubomír Zaorálek. Jeho činnost za totality sice není spojena s Chartou 77 ani s žádnou nově vzniklou neoficiální iniciativou, přesto stál v listopadu 1989 u zrodu ostravského Občanského fóra, stal se jeho významným mluvčím a pomáhal sesadit komunistické vedení na krajském národním výboru, v Ostravě a Frýdku – Místku. Jako člen Socialistické strany pořádal již před revolucí přednášky a akce s nonkonformním obsahem a jeho příběh je zároveň svědectvím o tom, jaké názory a

poměry panovaly v oficiální politické straně Národní fronty v posledních letech a dnech totality.

První konflikty s okolním prostředím poplatným režimu zažil Lubomír Zaorálek už po roce 1982, kdy se vrátil z Brna jako absolvent filozofie a ekonomie Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Po absolvování základní vojenské služby nastoupil jako dramaturg v ostravském studiu České televize, kde se poprvé kvůli svým názorům, dostal do potíží. „*V Brně na škole byli skvělí učitelé a díky nim jsem tam zažil pět let, kdy jsem si mohl psát a říkat, co jsem chtěl,*“ vypráví a dodává, že se během studií seznámil i se skutečně kontroverzními tématy včetně textu Charty 77. „*Zakázaná*“ témata Lubomíra Zaorálka bavila, ale v minulém režimu je nemohl uplatnit. „*Jenže právě proto, že byla zakázaná, chtěl jsem mluvit právě o nich a to v rámci udržení rovnováhy. Jak se říká – odříkaného chleba největší krajíc,*“ popisuje své tehdejší postoje, které se však vedení České televize příliš nezamlouvaly. „*Práce to byla sice zajímavá, ale také velmi složitá v té socialistické době. Mohl jsem sice spolupracovat s lidmi, jako byl Ludvík Kundera nebo Vladimír Kermer, ale většinou to stejně dopadlo špatně, protože nám to vedení nejdřív schválilo a pak zase zakázalo,*“ vzpomíná Lubomír Zaorálek a vypráví, že konfliktů přibývalo a že se stupňovaly. „*Nakonec mi po třech letech řekli, že mohu zůstat pouze tehdy, když vystoupím ze Socialistické strany. Že jakmile to udělám a vyřídím si legitimaci KSČ, oni na všechno zapomenou,*“ popisuje L. Zaorálek nabídku, kterou však odmítl, následkem čehož byl z České televize propuštěn.

Nuceným odchodem se však dostal do složité situace, neboť se svým „škrálopem“ v životopise nemohl najít další práci. „*Minimálně na pět míst mě sice s nadšením přijali, ale vzápětí mi bez zdůvodnění napsali, že to nejde,*“ vzpomíná. Pomocnou ruku mu tehdy nabídla nakonec právě Socialistická strana. „*Zašel jsem tam a řekl jim, že mě kvůli členství propustili z práce. Jen aby věděli, jaká je realita,*“ popisuje L. Zaorálek okolnosti, které k tomu vedly. „*Vedení to tehdy začalo řešit jako diskriminaci a do Ostravy přijel kvůli toho i předseda strany.*“ Nikdo však na situaci L. Zaorálka nic nezměnil. „*Když tedy viděli, jak jsem „namydlený“, nabídli mi práci sami,*“ říká. Od roku 1986 tak začal pro stranu pořádat v celém Severomoravském kraji školení, kde vyučoval například českou historii, politickou filozofii a ekonomii. „*Tou stranou to bylo tak dobře přikryté, že jsem tam mohl říkat otevřeně, co jsem chtěl,*“ tvrdí Zaorálek. V té době také narazil na některé lidi ze Socialistické strany, kteří mu nabídli, aby v rámci strany pořádal také nějaké akce pro veřejnost. „*Už tehdy tam byli lidé, kteří chtěli něco změnit a vytvořit něco nového. Ta vidina mě opravdu lákala a tak mě napadlo, že bychom mohli dělat*

přednášky na různá témata,“ vypráví Lubomír Zaorálek o tom, jak se dostal ke své hlavní aktivitě předrevolučních let. *„Nakonec nám strana poskytla prostor pro cyklus přednášek, které se týkaly témat a osobností, o kterých se normálně nemluvílo, nebo se o nich mluvilo jinak jak v tuzemsku tak i v zahraničí,*“ popisuje a jmenuje například přednášky o Karlu a Josefu Čapkových, F. X. Šaldovi, F. Kafkovi, ale také o Sigmundu Freudovi či Nietzchem. *„Mě to nesmírně bavilo, protože jsem k tomu měl vztah a bylo pro mě strašně zajímavé se tím zabývat a zároveň o tom moci s někým mluvit,*“ vzpomíná na své nadšení Zaorálek. Atraktivita témat lákala na přednášky velké množství posluchačů, kteří se scházeli buď v kulturních domech nebo dokonce v kostelech. V této oblasti spolupracovali pořadatelé zejména s církví husitskou jejímiž zástupci byli členové socialistické strany Vladimír Šiler a Jana Šilerová. *„V kostelech jsme například pomocí amatérské techniky promítali filmy. Dneska to zní možná legračně, ale tehdy vidět například šestidílný film Ježíš Kristus byla událost, protože to se nikde jinde vidět nedalo,*“ uvádí L. Zaorálek příklad společných akcí, mezi které ale patřila také například přednáška Petra Šlesingera o chasidismu.

Přednášky postupně přitáhly pozornost i lidí z disentu. *„Byli tam například lidé z Charty a Hnutí za občanskou svobodu. Ještě před revolucí jsem se tak seznámil například s profesorem Liberdou. Začal jsem tam také potkávat lidi jako byl Jaromír Glac, Jaromír Piskoř, Jiří Fiedor, Rost'a Němčík, i když tyto lidi jsem tehdy ani jménem neznal,*“ říká Zaorálek a dodává, že to pro něj bylo tehdy docela chaotické. Kromě oficiálně povolených přednášek pořádal Lubomír Zaorálek se svým švagrem Petrem Kainarem ještě neformální setkání ve společném domě. *„Bylo to takové zázemí proto, abychom se nemuseli opírat jen o socialistickou stranu nebo církev,*“ vysvětluje. *„A zároveň se tady kolem nás vytvořil okruh přátel, kteří nám pomáhali například distribuovat pozvánky, letáky nebo poskytli třeba mikrofon.*“ Díky svým aktivitám vstoupil Lubomír Zaorálek a jeho přátelé i do společnosti kolem Ostravského antikvariátu, kde se tehdy podle něj delší dobu scházeli členové HOSu, lidé s kontakty na Česko – polskou solidaritu a bylo zde možné potkat plno dalších významných osobností například Jaromíra Nohavicu. *„Tím se vlastně vytvořilo takové pletivo lidí. Já jsem pořádně nevěděl, kdo kam patří, až po revoluci se ukázalo, že se všichni s těch setkání vlastně známe,*“ vypráví hlavní organizátor přednášek a dodává, že největším překvapením po 17. listopadu pro něj bylo zjištění, že podobných aktivit bylo na Ostravsku tak málo.

S každou další přednáškou rostl počet posluchačů. *„Pořádali jsme to tak pro 150 až 200 lidí, ale nakonec se ukázalo, že ani to nestačí,*“ upřesňuje Zaorálek. *„Na jedné přednášce se postavil takový starší pán, bylo narváno a zeptal se, jací pitomci to*

organizují, že jsou ty přednášky pro tak málo lidí. Rozčiloval se, že jsou tam posluchači „nacvakání“ a že by to se to mělo dělat aspoň pro čtyři sta lidí,“ vzpomíná L. Zaorálek s úsměvem a dodává, že ho za celý život nikdo tak pěkně neseřval. Přednášky lákaly zejména svou otevřeností. *„Mohli jsme říct prakticky cokoliv a pokud jsme něco neřekli, zeptali se na to v diskusi posluchači,*“ tvrdí Zaorálek a podotýká, že to vše bylo možné hlavně díky zastřešení Socialistickou stranou. *„Vedle těch, kteří se jen vezli a měli z toho živnost, tam byli totiž i lidé, kteří chápali své členství ve straně jako cestu k tomu něco tady připravit. Jednou to řekl Vyvadil, že smyslem Socialistické strany je být první stranou, která naváže oficiální kontakt s disentem a tím ho zapojí do společnosti. Protože komunistická strana to nikdy neudělá, musí to udělat právě některá z těch stran – outsiderů,*“ vysvětluje Zaorálek a uvádí, že právě tato politická role byla důvodem, proč se rozhodl do Socialistické strany vstoupit. *„Já jsem to chápal tak, že ta Socialistická strana se musí stát základnou pro něco nového, jinak ztratí nárok na existenci, protože jinak si koledovala o pověst kolaborantské strany,*“ říká. *„Podle mě měla sehrát roli nějakého přechodníku a pomoci při reformách a změně.“* Kvůli stále odvážnějším aktivitám a bylo členství Lubomíra Zaorálka v Socialistické straně pro mnohé její členy neúnosné.

Velký rozruch ve straně vyvolala podle něj mimo jiné přednáška o T. G. Masarykovi. *„My jsme postupně v tématech přednášek přitvrzovali a celkem to procházelo, ale ten Masaryk to už byla vrcholná provokace, to byl přímo symbol,*“ vysvětluje. *„Těsně před tím mi začaly přicházet informace, že ta přednáška nebude moci být, protože výbor strany je zcela proti. Tehdejší ostravský tajemník strany prý dokonce vykřikoval, že dokud bude on tajemníkem Socialistické strany, tak se o Masarykovi jako člověku, který nechal střílet do dělníků, mluvit nebude,*“ líčí Zaorálek a dodává, že byl tedy moc zvědavý, jak to tedy dopadne. Přednáška měla být v Domě kultury ve Vítkovicích, kde se v ten den sešlo plno lidí, ale zaměstnanci odmítli dát organizátorům klíče. Přesto se nakonec uskutečnila. *„V takových situacích obvykle vzniká chaos a uprostřed toho mumraje začali mí kamarádi křičet na ty zaměstnance: My tady máme akci! Víte, kdo my jsme? Jsme socialistická strana! Za námi stojí celá Národní fronta!...,“* vzpomíná L. Zaorálek s úsměvem na svérázný nečekanou reakci svých přátel, která nakonec zaměstnance kulturního domu zastrašila a ti klíče vydali.

Lubomír Zaorálek však nebyl pro své aktivity trnem v oku jen některým členům vlastní strany. *„Mnohem později jsem se pak dozvěděl, že za předsedou naší strany Bohuslav Kučerou přišel Jakeš a chtěl po něm, ať mě vyloučí. On mu na to prý odpověděl, že by to se Socialistickou stranou dopadlo jako u lidovců, kde byl dlouho před revolucí*

velký rozkol kvůli muži jménem Sacharov,“ říká Zaorálek a dodává, že si svou popularitu vůbec neuvědomoval. „Když za mnou chodili lidi na školení, s tím, že mě znají a drží mi palce, tak jsem na to dost hleděl, než mi došlo, že mě znají díky mým aktivitám nebo možná i proto, že se moje jméno občas objevilo i ve vysílání zahraničního rozhlasu,“ vypráví a dodává, že bylo velmi příjemné cítit mezi členy Socialistické strany také podporu. Vnitrostranický konflikt vyvrcholil Zaorákovým podpisem petice Několik vět na podzim roku 1989. „Tehdy mi řekl tehdejší krajský tajemník, že jsem vředem na těle Socialistické strany,“ vzpomíná Zaorálek na ostrý rozhovor s členským kolegou. „A já jsem mu na to odpovídal, že se musí vzpamatovat, jinak že pošlou celou stranu do pekel. Řekl jsem mu, že strana má ještě šanci se zachránit, pokud udělá nějakou službu společnosti.“

Velká příležitost se v tomto ohledu naskytla po 17. listopadu. *„Tvrdil jsem, že se objevila poslední šance na záchranu, která spočívá v tom, že my jako strana poskytneme všechny svoje prostory a veškerou podporu nově vznikajícímu Občanskému fóru a že mu budeme pomáhat, protože máme zkušenosti a základnu, kterou Občanské fórum nemá,“* líčí Zaorálek. Proto tehdy podle svých slov „zavlekl“ skupinu lidí, kteří se chystali občanské fórum v Ostravě založit na městský sekretariát Socialistické strany, kde se tak stalo. *„Jenže naši krajsí funkcionáři z toho „zezelenali“ a vyhodili nás ještě ten den pryč,“* popisuje ne zrovna hladký průběh aktu. *„Tak jsem volal ústřednímu tajemníkovi strany Škodovi do Prahy, kde strana půjčila Občanskému fóru Melantrich a ten mě odbyl slovy: My tady děláme dějiny a ty tam dělej, co se ti řekne,“* vzpomíná Zaorálek. *„Jenže oni nesouhlasili s tím, aby se sekretariáty a zázemí daly k dispozici Občanskému fóru. Mysleli si, že půjdou do voleb jako samostatná strana a budou úspěšní, což mi připadalo velikášské a úplně mimo. Já jsem chtěl, aby strana poskytla občanskému fóru veškerý servis a tak se v něm vlastně rozplynula,“* vyjadřuje ten největší rozpor. Vyhazov OF ze sekretariátu byl pro Lubomíra Zaorálka poslední kapkou vleklého konfliktu s některými funkcionáři strany a tak se definitivně rozhodl ukončit členství i pracovní poměr, který byl podle jeho slov už stejně vyčerpaný.

Schůzka Lubomíra Zaorálka s lidmi z disentu byla podle jeho slov vlastně shodou náhod. *„Na pondělí 20. listopadu jsme připravovali přednášku o zen – buddhismu a já jsem si nebyl jist distribucí pozvánek a tak jsem v pátek ještě před pražskými událostmi začal urgovat to, zda je distribuce hotová,“* vypráví zamotaný příběh úplně od začátku. *„A ta historka je vtipná v tom, že se to dostalo ke Glacovi, který s zřejmě domníval, že já něco chystám. Velice ho to znervóznilo a začal mě shánět. On byl takový ohař Státní bezpečnosti a jak mě pozoroval, zřejmě si asi myslel, že já budu ten, kdo to tady v Ostravě potáhne,“*

popisuje Zaorálek nedorozumění, které vedlo ke společné schůzce některých chartistů, členů HOS i dalších osobností opozičních iniciativ v kavárně na Masarykově náměstí. *„Zavolal mi, že se chce se sejt, a tak jsem souhlasil se schůzkou v pondělí před onou přednáškou. Jenže Glac pozval i všechny ostatní a tak mi teprve tam došlo, že moje přednáška už nikoho nezajímá a že se budem bavit o něčem jiném. Plynule jsem tedy přešel k tomu, co budeme dělat v nové situaci, k organizaci na náměstí a podobně. Glac se tedy nikdy nedozvěděl, že to byl vlastně on, kdo mě do toho zatáhl. Asi se bál, že něco chystám a nechtěl zůstat mimo,“* uzavírá L. Zaorálek. Neformální skupina, která se poprvé sešla v oné kavárně, se od té doby scházela pravidelně. *„Ještě v prvním týdnu se vyhlásilo z balkónu na Masarykově náměstí, že se v Divadle loutek mají sejt všichni, kdo mají zájem pracovat v koordinačním centru Občanského fóra,“* vypráví Zaorálek a zároveň jmenuje některé z osobností, které tehdy přišly. *„Byli tam určitě Vladimír Šiler, Jana Šilerová, Petr Kainar, Sylva Kainarová, malíř Eduard Ovčáček, Jaromír Glac a novináři Štědroň a Gunter Motýl.“* Tuto skupinu lidí tedy L. Zaorálek odvedl na sekretariát Socialistické strany, kde společně založili Občanské fórum a sepsali první prohlášení, které se později přečetlo před shromážděním lidí u Divadla Jiřího Myrona.

Když je ze sídla Socialistické strany vyhodili, scházeli se zástupci OF v prostorech Krátkého filmu spolu s herci, studenty či zaměstnanci médií. *„Tam se také znovu volil koordinační výbor občanského fóra, kam byla nově patřila herečka Jitka Smutná, režisér Standa Válek za občanské fórum v České televizi, opět Jaromír Glac za Chartu 77 i HOS, učitel z Vysoké školy báňské Jiří Seget, který byl nominovaný studenty přestože to byl učitel a já,“* popisuje běh dalších událostí L. Zaorálek a dodává, že tím pádem tam byly vlastně zastoupeny skoro všechny revoluční iniciativy a koordinační výbor získal alespoň částečnou legitimitu. Na rozdíl od Prahy nebyli podle Zaorálka v Ostravě hnací silou revoluce studenti. *„My jsme docela dlouho žádné studenty neznali. Dokonce jsme se ještě dříve setkali se studenty z Prahy, kteří za námi někdy v těch prvních čtrnácti dnech přijeli na Socialistickou stranu a popisovali nám události na Národní třídě,“* říká o tom. *„Přivezli nám tehdy i nahrávky, které ještě nešly v televizi a my jsme je pak promítali právě v prostorách Krátkého filmu.“* Naopak ostravští studenti nebyli podle něj až na výjimky výrazně pro revoluci. *„Pamatuji si, že na jednom z těch prvních shromáždění před Myronem (Divadlo Jiřího Myrona – pozn. aut.) studenti vykřikovali, že jsou pro změny ve společnosti, ale pro Chartu ne,“* popisuje L. Zaorálek a vzpomíná, že si při tom spolu s přáteli *„rvali vlasy“*. *„Když pak přijel do Ostravy Tomáš Hradílek, dělali jsme na školách*

osvětlu o tom, co je to Charta. Ti lidé o tom často vůbec nic nevěděli a většina z nich i poté stála bokem.“

Stejně jako ve většině ostatních velkých měst se zástupci OF setkali s funkcionáři na městském a krajském národním výboru. *„Já jsem byl ve vyjednávacím týmu s Tomášem Hradílkem na kraji, se Smejkalem na ostravské radnici a zároveň ještě ve Frýdku – Místku,“* uvádí Lubomír Zaorálek, přičemž podrobněji vzpomíná na průběh jednání právě v druhém městě. *„Před halou s pěti tisíci lidmi měl projev nejprve Tomáš Hradílek, pak jsem měl mluvit já a pak stávající předseda MNV Ručka. No a po mém projevu pak Ručka jen prohlásil, že už nemá cenu nic říkat,“* líčí Zaorálek a vysvětluje, že jeho projev byl radikální, neboť v běhu událostí přišel na to, že nemá smysl přistupovat na žádné kompromisy a je třeba vyměnit celé vedení za nekomunisty. Podobný úspěch měl i na Krajském národním výboru v Ostravě, kde vedení odmítlo návrh Občanského fóra. *„Já jsem tam úplně mimo plán vystoupil jako naprosto samozvaný vůdce revoluce a řekl jsem jim, že musí ten návrh akceptovat, že jinou možnost prostě nemají. Nebylo to nijak agresivní a nemluvil jsem jako šílenec. Prostě jsem zcela realisticky řekl, že všichni budou odvoláni, protože je tady určitý pohyb změn a my se nemůžeme tvářit, jako že to nevidíme. Řekl jsem, že budou nové volby a náš úkol je se na ně přichystat a proto nabízíme kompromis, který oni musí přijmout a tím nám vlastně pomoci,“* líčí L. Zaorálek obsah svého tvrdého, ale korektního projevu, po kterém byl návrh OF na krajském národním výboru jednomyslně odhlasován. *„Tam jsem si poprvé uvědomil, jak funguje politika. Nešlo jenom o hesla, ale o hledání řešení, jak tu situaci přemostit,“* říká současný místopředseda Poslanecké sněmovny. *„Nakonec se tedy novou předsedkyní stala sice komunistka, ale solidní, umírněná, dětská lékařka s dobrou pověstí, která byla schopná ten KNV vést. Místopředsedou byl nějaký nestraník, pak tam byli lidovci, socialisté a podobně, což byl ten kompromis, který byl však přechodný jen do voleb,“* popisuje výsledek vyjednávání Zaorálek s tím, že podobně to probíhalo i na jiných úřadech.

V té době Občanské fórum pořádalo a technicky zajišťovalo také shromáždění lidí v centru Ostravy. *„Pořádali jsme setkání různých občanských fór, která vznikala v různých fabrikách a organizacích a ta představovala tisíce lidí,“* líčí L. Zaorálek. *„Byla to tehdy taková hektická doba a bylo to moře lidí, které my jsme ani moc nemohli organizovat, ale ty změny se prostě nějak děly,“* říká. V roli mluvčího Občanského fóra mu podle jeho slov pomohla i léta strávená v České televizi. *„Já jsem měl výhodu, protože mě tam ti lidé znali a věděli, jakým způsobem a proč jsem z televize odešel. Někteří z nich už tehdy proti mému propuštění protestovali a proto jsem u nich měl pro to, co jsem dělal dokonce jakousi*

legitimitu,“ vysvětluje Zaorálek. „*Dokonce mi hned zpočátku revoluce nabídli v televizi prostor pro projev k občanům, a tehdy jsem měl nespornou psychologickou výhodu, protože televize pro mě nepředstavovala žádné monstrum, ale naopak jsem přišel mezi známé tváře.*“ Pozitivní přístup tohoto média, které podle Zaorálka patřilo mezi tvůrce veřejného mínění, pak podle něj pomohl Občanskému fóru i jemu konkrétně politicky uspět. „*V komunálních volbách nám Praha neustále vyčítala, že je to tady zcela nezodpovědné a já že jsem dobrodruh a zatímco v Praze jsou takoví ctihodní lidé jako Havel, tak že tady se toho chytili nějací samozvanci. Dokonce se mnou dělali rozhovor do časopisu Občanské fórum, kde mi kladli otázky typu jak si to tady беру na zodpovědnost. Pořád říkali, že Ostrava je tak jiná než Praha a že jim to kazíme a že ty místní esa jsou pofiderní lidé,*“ líčí Zaorálek spory, které měla skupina ostravských revolucionářů s metropolí. „*Pro mě bylo pak obrovskou satisfakcí, že jsme v těch komunálních volbách vyhráli drtivě a získali jsme více procent než Praha. Tak se ukázalo, že na ní neparazitujeme, jak si asi lidé tam mysleli. A byl to hlavně už skutečný mandát od lidí,*“ dodává Zaorálek, který byl od ledna 1990 spolu s Tomášem Hradílkem poslancem Federálního shromáždění, kam byl ale kooptován. „*Přišel tehdy za mnou a ptal se, jestli nechci být poslancem,*“ popisuje začátek své cesty do Sněmovny. „*Já jsem ale vůbec nevěděl, co bych tam dělal. A Hradílek mi říká - víš o co jde, potřebujeme ty volby a to ty už budeš vědět, kdy zvednout ruku,*“ líčí. „*Tak jsem se šel poradit s kamarádem právníkem, který mi říkal, že mám k zákonům přistupovat ne jako právník, ale jako člověk. Tak jsem nakonec kývl.*“ Velká politika ale Zaorálka podle jeho slov znechutila a tak odmítl kandidovat v červnových volbách, přestože mu bylo nabízeno jisté druhé místo hned za Václavem Klausem. „*Má kandidatura v komunálních volbách ale byla nutnost a souvisela s důvěrou, kterou mi pomohla u lidí vytvořit právě televize,*“ říká.

Severní Morava byla podle Zaorálka vždycky zvláštní a hraje dodnes například ve volbách strategickou roli. „*Podle mě se země prostě nestejně vyvíjí a Praha žije v úplně jiném světě. Vždycky jsem ale od Pražáků cítil takovou tu snahu ty plebejce tady převálcovat,*“ tvrdí Zaorálek a vzpomíná při tom na zkušenost kamaráda a chartisty z Havířova Rostislava Němčíka. „*Ten mluvil vždycky o Chartě s určitou hořkostí. Sice do ní vstoupil, ale v Praze měl vždycky pocit velkého odcizení, když se pokoušel s nimi komunikovat. Říkal, že těm pražským chartistům v těch kavárnách bylo vždycky tak nějak ukradené, co se děje na Ostravsku. Myslel si, že je to bude zajímat, ale tenhle mladý kluk byl pro ně spíše překážka a problém.*“ Tento názor však L. Zaorálek slyšel až po revoluci. Sám se k textu Charty 77 dostal mnohem snadněji a dříve než většina lidí, a to na na

studiích v Brně, kdy ho jeden z vyučujících přinesl do hodiny. Signatářem se však nikdy nestal. „*Charta mě zajímala jako fenomén, ale v Ostravě v podstatě neexistovala a já jsem žádného chartistu osobně neznal. Sice jsem se s mnohými potkával, ale nevěděl jsem to o nich,*“ vysvětluje L. Zaorálek. „*Přesto jsme nad tím s Petrem Kainarem pořád dumali, ale nikdo nás neoslovil a nakonec Charta sama pak podpis nedoporučovala a vyzývala spíše k novým iniciativám.*“ S odstupem času a na základě zkušeností svých a přátel chápe tuto iniciativu spíše jako exkluzivní společenství, které vykonalo mnoho práce, ale při tom se svou exkluzivitou bojovalo. „*Po roce 1989 už pak nebyla schopna vidět rizika a problémy nového režimu a ztratila kritický osten,*“ říká.

6.5 Jiří Fiedor – chartista mladé generace z Havířova

Přátelství i společné aktivity spojují Jiřího Fiedora se skupinou chartistů, kteří působili na území Moravskoslezského kraje od poloviny osmdesátých let. Následující rozhovor však není jen příběhem mladého aktivisty, ale i zřejmě nejucelenějším pohledem na život opozičních skupin v této oblasti. Jako jeden z mála se totiž Jiří Fiedor rozhodl téma nezávislých iniciativ a aktivit na Ostravsku za pomoci vzpomínek vlastních i přátel popsat. Část tohoto textu vyšla letos v časopise *Dějiny a současnost* (Fiedor, 2007), který byl již na mnoha místech této práce citován. Jeho autor však v následujícím rozhovoru vzpomíná i na věci, které se do něj nevešly.

Hned na počátku vyjmenovává Jiří Fiedor v článku chartisty Severomoravského kraje, ale opomíná přitom některé signatáře sedmdesátých let (Fiedor, 2007: 40). Na to hned v dalším čísle ostře reaguje jeden z těchto signatářů Ivan Binar (o kterém se však Fiedor v článku zmiňuje – pozn. aut.). V rozhovoru, který se odehrál až později, však Jiří Fiedor vysvětluje, že celkový přehled severomoravských signatářů z dostupných materiálů (snad kromě archivů StB) sestavit nelze a z vlastních vzpomínek (na kterých měl být článek postaven především) tato jména nezná a neznají je ani některé další významné osobnosti ostravského disentu. Mladá generace chartistů, kam J. Fiedor patřil, se s prvními signatáři totiž neměla téměř příležitost setkat. „*Konkrétně z Ostravy všichni vyemigrovali hned v roce 1977 a my jsme ani neměli možnost je poznat. Nic tady po nich nic nezůstalo,*“ říká o tom Fiedor, který podle svých slov znal jen I. Binara díky Rádiu Svobodná Evropa a věděl něco o okolnostech případu Waterloo. „*Signatáři navíc zpočátku ani nebyli propojeni, to vše se začalo dít až v druhé polovině osmdesátých let – deset let od Prohlášení,*“ vysvětluje.

Jiří Fiedor začal v neoficiálních aktivitách na severní Moravě působit asi od roku 1981, kdy se vrátil z Prahy ze středoškolských studií, která však nedokončil. „Řekli mi tehdy, že nemůžu mít dlouhé vlasy a že se buď ostříhám, nebo mě vyhodí. Tak jsem raději dobrovolně odešel,“ vzpomíná na okolnosti vyloučení. „Sedm týdnů jsem nepracoval, chytli mě policajti, odsoudili mě za příživnictví a dostal jsem zákaz Prahy,“ popisuje dále, co ho vedlo k tomu, že se na dlouhou dobu vrátil – nejprve do Třince, pak do Havířova a nakonec do Ostravy. V regionu už v té době existovala početná skupině mladých lidí, kteří se zabývali rozšiřováním samizdatů a pořádáním undergroundových koncertů. „Na počátku těch osmdesátých let to bylo opravdu zejména tyto aktivity a všichni, kdo se na nich podíleli, se tehdy dobře znali,“ tvrdí Jiří Fiedor.

Severomoravskými samizdaty se přitom podrobněji zabývá spíše ve svém už zmiňovaném článku v Časopise dějiny a současnost: „Jako první zde už v roce 1969 vydával křesťanské samizdaty Jaroslav Erik Frič (brzy se přestěhoval do Olomouce a založil zde proslulou edici *Texty přátel*, jež vytrvala po celou dobu „normalizace“ a obsáhla více než sto titulů),“ píše Fiedor (Fiedor, 2007: 42). Největší zásluhu však přisuzuje Jaromíru Šavrdovi s jeho *Libri Prohibiti* a Vladimíru Liberdovi. Oba byli za společné rozšiřování textů této edice na počátku osmdesátých let uvězněni. Také Šavrdova dalšího přítele a chartistu Karla Biňovce zmiňuje Fiedor jako významnou osobu samizdatu. I když podle něj nikdy za žádným konkrétním projektem nestál, psal pro různé samizdaty fejetony, a ty bylo občas možné slyšet i na rádiu Svobodná Evropa. Dvě čísla samizdatu s názvem *Canc* vydali podle Fiedora na počátku osmdesátých let ostravští trampové. „O něco delší životnost měly *Oči*, s nimiž v roce 1981 přišli bratři Jan a Dan Balabánovi. Za dva roky zpracovali osm čísel vlastních textů drobné prózy a poezie, které byly doplněny originálními fotografiemi. *Texty* již tehdy podepisovali plnými jmény.“ (Fiedor, 2007:42) K Fiedorově výčtu patří dále i samizdat *Protějšší chodník* J. Piskoře, I. Mludka a A. Bartuska zaměřený převážně na polskou literaturu a informace o Solidaritě. „Výrazným samizdatovým časopisem s přesahem do celého regionu byla *Severomoravská pasivita*. Aktuální kulturněpolitický měsíčník vycházel po celý rok 1989 a přispívali do něj především mladí signatáři *Charty z Ostravy, Havířova a Opavy*,“ píše dále Fiedor o samizdatu, o kterém už byla v této práci také řeč. V rozhovoru dále jmenuje novojičínský časopis *Satyr*, který se věnoval výtvarné tvorbě a literatuře a havířovský *Hadr Lumíra Salzmana* s regionálními zprávami, fejetony a překlady.

Sám Jiří Fiedor v roce 1989 koordinoval redakční práci na samizdatového časopisu s názvem *SM Revue*, který byl podle jeho slov poměrně komplexním časopisem, neboť

obsahoval i témata z ekonomiky, zdravotnictví ale i sportu. Jedním z redaktorů byl například i pozdější demokratický ministr Martin Říman. „*Časopis se původně měl jmenovat Smog, ale pak měli komunisti v Ostravě schůzi a někdo tam řekl, že se chystá časopis s tímhle názvem. Proto jsem ho přejmenoval,*“ vzpomíná v rozhovoru Jiří Fiedor. „*Stihlo se tehdy už jen jedno číslo, ale mělo sto stran a vyšlo v poměrně velkém nákladu sta kusů,*“ dodává. V posledním roce totality vznikly podle článku J. Fiedora ještě sci - fi tituly s názvem Focus a Leonardo a hudební časopis K – rock. Přestože samizdaty tehdy tiskly i církevní organizace a náboženské spolky, jejich výčet Jiří Fiedor neuvádí. „*Dodnes mám ale doma třetí číslo magazínu Strážná věk Svědků Jehovových,*“ podotýká s úsměvem.

Kromě šíření samizdatů zajímala mladé lidé nonkonformního smýšlení také nonkonformní hudba. V rozhovoru uvádí Jiří Fiedor příklady v regionu populárních undergroundových kapel. „*Na našich festácích většinou hrála velmi známá industriální kapela Elektrická svině, která vznikla v roce 1980 v Olomouci a hrál v ní například Zdeněk Brázda nebo Tomáš Schneider,*“ vzpomíná J. Fiedor. „*Ještě na počátku osmdesátých let pak podobný styl hrála v Novém Jičíně kapela s názvem Olympia transformátor band,*“ dodává. „*Někdy v roce 1982 pak bylo Čím hůř tím líp, ve Valmezu kapela Slepé střevo (dnešní Mňága a Žďorp) a Betula Pendula a Ciment,*“ vypočítává hudební seskupení počátku 80. let Jiří Fiedor. „*Už od konce 70. let hrála punková kapela Hlavy 2000 a v osmdesátých letech pak vznikla další – neopunková skupina s názvem Třírychlostní Pepíček, ve které hrál například Jiří Prokš. Z Přerovska pocházela kapela Stará dobrá ruční práce a na konci osmdesátých let hrály na severní Moravě ještě kapely s názvy Klec, Duševní hrob, Absolutní bezedno a PBK Blues,*“ vypočítává J. Fiedor.

Jednotlivé oblasti neoficiálních aktivit se často překrývaly. „*Například hudební akce jsme se snažili propojit s výtvarným uměním,*“ uvádí Jiří Fiedor. „*Nabídli jsme vždycky nějaké místo lidem kteří malovali, kreslili nebo dělali sochy. Hodně se tehdy také fotilo,*“ uvádí. Z výtvarníků pak hlavně připomíná Eduarda Ovčáčka, chartistu z roku 1988. „*To byl tehdy i dnes poměrně uznávaný výtvarník, který už v šedesátých letech experimentoval jako grafik a měl v této oblasti docela dost kontaktů. On byl spíše ale takový solitér,*“ tvrdí o něm. Počátkem roku 1989 uspořádali ostravští výtvarníci Dan Balabán, Jiří Surůvka, Petr Lysáček a Pavel Šmíd spolu s grafikem Rostislavem Němčíkem z Havířova výstavu v podchodu u ostravského autobusového nádraží. „*To byla skupina lidí, která se snažila dotýkat výtvarného umění, nějak se na tom poli zavést a získat v oboru akademické vzdělání,*“ vysvětluje Fiedor a dodává, že většině z jmenovaných lidí se to

dříve či později povedlo. Sám Jiří Fiedor si v roce 1984 pronajal budovu autobusového nádraží v Havířově, kde uspořádal výstavu havířovského výtvarníka Romana Pompe. „*Ten tehdy prezentoval soubor maleb na záchodových prkýnkách, což bylo už tenkrát poměrně zajímavé. Zhruba před dvěma lety jsem to samé viděl na výstavě ve Vratislavi a všichni z toho byli paf,*“ usmívá se J. Fiedor. Výtvarník Roman Pompe podle jeho slov o rok později emigroval. Výtvarné akce byly podle J. Fiedora většinou jednodenními záležitostmi a často na ně chodili i agenti StB.

Po roce 1987 let vzniklo na Ostravsku podobně jako v celé republice několik nezávislých iniciativ. „*Byla tu například SPUSA, Nezávislé mírové sdružení nebo Klub Johna Lennona,*“ vzpomíná J. Fiedor. „*Nejvýznamnější byl ale teprve vznik Hnutí za občanskou svobodu. To bylo teprve hnutí v pravém slova smyslu, protože mělo stanovy a už i politický program, který Charta neměla. Charta sdružovala individuality, které spojoval společný nepřítel, což bylo jasně definovatelné zlo, které tady bolševik páchal,*“ říká J. Fiedor. Přesto právě v roce 1988 podepsalo na severní Moravě Chartu od jejího počátku největší množství lidí – zhruba dvacet čtyři. (Fiedor, 2007: 40) Od druhé poloviny osmdesátých let zároveň opozice v kraji získávala organizovanější podobu a jednotlivé skupiny se začaly propojovat. Sám Jiří Fiedor je toho příkladem, neboť byl v té době signatářem jak Charty 77, tak i HOS a SPUSA.

S generací starších chartistů se mladí aktivisté z celého okolí seznamovali zejména prostřednictvím salonu u Šavrdů (viz. kapitola 4.1.1), kde se setkávali s lidmi jako byl Karel Biňovec či Vladimír Liberda a často zde pobýval i Tomáš Hradílek. „*U čaje od Dolores Šavrdové jsme společně sledovali „kulaté stoly“ v Polsku a s nadšením vítali, když Jaruzelského komunisté přistoupili se Solidaritou na dohodu. Tady jsme zkraje devětaosmdesátého roku dohromady vlastní petici za propuštění Václava Havla a báli se o život Stanislava Devátého, který držel dlouhodobé hladovky,*“ vzpomíná na setkání ve svém článku Jiří Fiedor (Fiedor, 2007). Navzdory tomu, že se takto na Ostravsku mohli alespoň neoficiálně sdružovat lidé se společnými zájmy, atmosféra normalizačních let byla podle Fiedora pekelná. „*Všude byla cítit taková bezmoc a člověk neviděl světlo na konci tunelu. Dalo se sice předpokládat, že ten režim jednou spadne, ale nikdo nevěděl kdy,*“ uvádí a dodává: „*Tvrzení, že v roce 1989 už všichni věděli, že je konec, není podle mě pravdivé. Ještě na začátku toho roku byly probíhaly proti chartistům poměrně silné represe – byla zavřený Havel, Jirous, sebrali mluvčí Charty 77 Alexandra Vondru i Danu Němcovou.*“ Chartistů bylo v celém Severomoravském kraji se zhruba dvěma miliony obyvatel podle J. Fiedora asi jen padesát a vzdálenosti mezi nimi byly často obrovské. Bylo

jich málo a byli osamocení,“ vzpomíná. *„Na každého signatáře připadalo obrovské množství agentů StB. Například v Karvinském okrese jsme byli tři signatáři a jen na okrese bylo osmdesát estébáků, takže to mnohdy připomínalo hru kočky s myší,*“ říká. *„Ani lidé tady nevěřili tomu, že se něco změní a to, co jsme dělali, považovali za donquichotství. Zrazovaly nás od toho zrazovaly dokonce i naše rodiny,*“ konstatuje dále J. Fiedor a popisuje vlastní případ. *„Ke mně přišli estébaci deset dnů po sobě vždycky ve stejnou hodinu, když jsem nebyl doma. Pokaždé jim otevřela moje žena, které se vyptávali na různé věci. Po těch deseti dnech mi řekla, že buď se odstěhujeme do zahraničí, nebo že se rozvede. Nedivím se, o víkendu jsem dělal samizdaty a přes týden za ní chodili estébáci,*“ vypráví Fiedor, které stály opoziční aktivity manželství. Dříve u výsledku mu také vyšetřovatelé nepřímo naznačili, že pokud svých aktivit nenechá, mohlo by se něco stát jeho synovi. *„Někdy se ani nedivím lidem, kteří podepsali spolupráci, protože ten nátlak byl strašný. Tím tyto lidi ale samozřejmě neomlouvám,*“ říká Fiedor. *„ Já sám jsem byl tehdy mladý a ani mi to pořádně nedošlo, ale dneska nevím, jestli bych to vydržel, i když bych se samozřejmě ze všech sil snažil. “*

Vazby chartistů a aktivistů ze severní Moravy a Slezska k hlavnímu centru disentu - Praze nebyly příliš silné a situace zde byla jednoznačně úplně jiná. *„Já jsem byl vždycky kritikem toho, že v Praze se něco šustne a hned to hlásí Svobodná Evropa a když u nás někoho seberou, nikdo o tom ani nemukne,*“ tvrdí Jiří Fiedor, podle kterého měli disidenti v Praze lepší kontakty se zahraničními médii, zatímco chartisté na severní Moravě tak dobrý přístup neměli a mohli prosadit jen něco a jen občas. *„Já si myslím, že jsme byli považováni za bezvýznamné postavy tam někde daleko na severu. Ale v každém společenství nakonec existuje elita, kolem které se všechno točí,*“ suše konstatuje havířovský chartista Jiří Fiedor.

První dny revoluce Jiří Fiedor v podstatě zaspal. *„Odjel jsem v ten pátek do Nového Jičína pařit a vůbec jsem si nevšiml, že se něco děje,*“ vypráví. *„Až v pondělí jsem přijel domů, volal mi Piskoř a říká: Ty vole, kde jsi? Je revoluce! Zbili studenty na Národní třídě! My jsme si mysleli, že když je ta revoluce, že tě zatkli. Svobodná Evropa už hlásila, že jsi se ztratil!“*, popisuje se smíchem, jak se o revoluci dozvěděl. Podobně jako další aktivisté se pak účastnil shromáždění v centru Ostravy. *„Scházela se tam zejména opozice se zástupci menších politických stran a herci, mezi nimiž byla výraznou postavou například Jitka Smutná,*“ vypočítává Fiedor. *„Pak se založilo Občanské fórum, které vyjednávalo se zástupci národních výborů o obměně vedení a kooptacích nových členů. Následně probíhaly prověrky špiček ve vedení důležitých institucí, hlavně tedy soudců, prokurátorů*

nebo policistů. To měly na starosti takzvané občanské komise,“ popisuje stručně další vývoj událostí, během nichž byl zároveň jako zástupce Občanského fóra kooptován do České národní rady. *„Pak už začala parlamentní práce a neměl jsem už tolik času věnovat se regionálním událostem,*“ konstatuje J. Fiedor, který byl zvolen i v roce 1990, ale o dva roky později v kandidatuře za ODA neuspěl. *„Na rozdíl od lidí, kteří v po revoluci v regionu zůstali, jsme my, co jsme byli poslanci hned od počátku, neměli takový kontakt se členskou základnou,*“ pojmenovává možnou příčinu sebe i u některých svých kolegů.

Po ukončení poslanecké kariéry zůstal Jiří Fiedor v Praze, kde se začal věnovat práci v médiích. *„Šlo o to změnit trochu kulturu těch novin,*“ říká Fiedor, který pracoval postupně v deníku Prostor, pak v Lidové demokracii a nakonec v Lidových novinách. *„O věcech, které byly před revolucí, se tehdy vůbec nepsalo a témata byla orientována spíš na budoucnost,*“ konstatuje Jiří Fiedor. *„Všechno oživilo až to letošní výročí Charty. Ani mně do té doby nenapadlo se tím zabývat a teprve před rokem jsme se začali zase stýkat,*“ říká J. Fiedor, který má nyní s dalším chartistou Jaromírem Piskořem společnou firmu, jenž produkovala letošní setkání chartistů u bývalého prezidenta Václava Havla.

Závěr

Rozvinutá občanská společnost je složena z institucí a organismů nezávislých na státu, které pak dohromady fungují jako protiváha státní moci. Proto nemohl totalitní režim v Československu usilující o zajištění vlastní absolutní nadvlády, existenci takové opozice dopustit a po porážce „Pražského jara“ se snažil nejrůznějšími prostředky s proreformními skupinami vypořádat jednou provždy. Všechny nestátní organizace označil za ilegální a významné představitele postavil před soud a často skončili ve vězení. Jakýkoliv nesouhlas s politikou strany byl tvrdě trestán i zpětně a ušetřeno přitom nebylo ani půl milionu členů KSČ. Ti byli pro své reformní názory vyloučeni, a od té doby se na ně pohlíželo stejně jako na jiné příslušníky opozičních iniciativ. Represivní opatření počátku sedesátých let měla takzvaně „oddělit zrna od plev“ a zároveň mít pro zbytek obyvatel zastrašující účinky. Nadcházející éra normalizace pak znamenala opětné okleštění lidských práv a svobod a podrobení i těch nejzákladnějších lidských činností státní kontrole.

I přes to všechno v zemi ještě přežívaly zbytky dřívějších opozičních skupin, které nebyly do roku 1972 rozmetány. Dlouho však o sobě vzájemně nevěděly. Spojily je až soudní procesy se členy undergroundové kapely Plastic People of the Universe. Petice za propuštění hudebníků podepisovaly tehdy desítky lidí, kteří se shodli na tom, že zásah státu do svobodné tvorby undergroundových muzikantů, je nepřipustným porušením jednoho ze základních lidských práv. Případ nabíral na vážnosti také vzhledem k faktu, že se v té době zrovna Československo připojovalo k Helsinskému aktu. Kombinace obého nakonec dala vzniknout nejvýraznější občanské iniciativě dob normalizace – Chartě 77.

Charta 77 byla unikátním spojením lidí různého politického smýšlení, věku i původu. Pod myšlenkou ochrany lidských práv se v ní sešli zejména bývalí komunisté, věřící a zástupci undergroundu. Úvodní prohlášení podepisovali po celých dalších dvanáct let lidé z různých částí republiky – mladí i staří. Propojení tolika rozdílných skupin nebylo podle svědectví jednoho ze zakladatelů této iniciativy Petra Uhla příliš harmonickým a objevovala se zde celá řada neshod; nakonec však vydrželo až do revoluce. Tato skutečnost zřejmě svědčí o dvou věcech: situace neoficiálních iniciativ byla v normalizovaném Československu bezútesná a ústřední myšlenka Charty 77 byla geniální. Myšlenkový základ Charty 77 je možné najít v díle jednoho z prvních mluvčích - filozofa Jana Patočky. Jeho výzva k životu v pravdě je v podstatě výzvou k tomu, aby si lidé uvědomili pravou podstatu svého já a podle něj jednali. V době normalizace znamenala tato nadčasová

myšlenka vlastně výzvu k tomu, aby člověk vybočil ze stáda, do kterého jej „sehnal“ totalitní režim spolu s ostatními, a aby navzdory všem překážkám hledal vlastní autentickou cestu. To už ze samé podstaty věci nebylo v totalitní společnosti, která stavěla na lži a potírala jakoukoliv „jinakost“, možné. Přesto však Patočka říkal, že za právo žít v pravdě je třeba bojovat a obětovat třeba i život, který ve lživé společnosti stejně nemá cenu. V tomto ohledu šel sám příkladem, což mělo podle něj ostatní lidi povzbudit k tomu, aby usilovali o spravedlivou společnost, kde bude možné žít podle vnitřního přesvědčení, tedy společnost se širokým spektrem zaručených práv a svobod. Právě o to se po celou dobu svého trvání Charta pokoušela, a právě proto byli všichni její signatáři tvrdě pronásledováni. Jen málo bylo těch, kteří svůj podpis nakonec vzali zpět.

Také na území dnešního Moravskoslezského kraje se hned v roce 1977 objevili první signatáři Charty 77. Bylo jich o jednoho víc než prstů na ruce a jejich osudy po podpisu se v mnohém podobaly osudům chartistů v centrech působení – Praze a Brně; s tím rozdílem, že o represích proti nim se snad kromě blízkých skoro nedozvěděl. Popravdě málokdo se však také zajímal. Většinu obyvatelstva v regionu tvořili dělníci, mezi které se text Prohlášení ani nedostal a kteří neměli nejmenší zájem stavět se proti režimu, jenž si je vysokými platy a nejrůznějšími výhodami hýčkal. V mnoha případech slepě věřili propagandě a považovali Chartu za skupinu protistátních živlů. Intelektuálů po čistkách na počátku sedmdesátých let v kraji moc nezbylo, většina odešla do Prahy a ti, co zůstali, raději mlčeli, neboť se báli, že z nich režim udělá dělníky. Jména prvních signatářů se tak sice objevila ve vysílání zahraničních rádií, to jim však příliš nepomohlo, neboť podpory se v oblasti svého působení nedočkali.

Oblast Moravskoslezského kraje byla jako centrum těžkého režimu se širokou dělnickou základnou pýchou komunistického režimu a signatáři „opoziční“ Charty 77 představovali pro zdejší mocenské orgány skvrnu na jinak dokonalém vzhledu této oblasti. Rozhodli se proto tuto „vadu“ odstranit a zamezit jejímu dalšímu rozšiřování. Pomocí silného nátlaku StB proto mocenské vedení zejména na Ostravsku přinutilo většinu prvních signatářů k odchodu do exilu. Ti, co v severomoravské části zbyli, nebyli skoro vůbec propojeni a příštích deset let se téměř vůbec neangažovali. V neblahém slova smyslu se nejlépe angažoval Jaromír Glac, opuštěný signatář z roku 1977 z Ostravy, který nedlouho po svém podpisu podepsal spolupráci se Státní bezpečností a až do revoluce poctivě donášel vše, co se v severomoravském disentu šustlo. Tento člověk dokázal neuvěřitelným způsobem obalamutit snad všechny osobnosti neoficiálních struktur. Znal se například s Jaromírem Šavrdou a na jeho pohřbu dokonce nesl rakev.

Spisovatel, básník a právník Jaromír Šavřda byl bezpochyby nejvýraznější osobou ostravského disentu a jako takového si ho Státní bezpečnost vybrala za příklad manifestace své moci a síly. Dvakrát ho na základě výsledků domovních prohlídek poslal soud do vězení za činy, které byly podle tehdejších zákonů teprve na hranici ilegality a ve velkých centrech republiky byly ještě tolerovány. Celkem pět let si vězení odseděl za pouhopouhé opisování knih na stroji a vlastnictví několika zakázaných titulů. To však Státní bezpečnosti nestačilo a neustálou šikanou mu ztrpčovala i období, která strávil „na svobodě.“ Nejhorší na tom bylo, že jim vůbec nevadilo, že se jedná o vážně nemocného člověka. Obdiv si Jaromír Šavřda zaslouží zejména pro svou neoblomnost s jakou navzdory všem útrapám zastával své přesvědčení a ve snaze šířit prostřednictvím samizdatu opravdový (neboť pravdivý) obraz o literatuře a kultuře společnosti. Ve své podstatě tak naplňoval myšlenku Jana Patočky o autenticitě za každou cenu. Té své se J. Šavřda tedy nezpronevěřil, a to ho, podobně jako Patočku, nepřímě stálo život. Léta fyzického vypětí v kriminále i psychického teroru mu podlomily zdraví a tento významný disident zemřel aniž by se dočkal změny společenského režimu. Po jeho smrti však převzala jeho přesvědčení v jeho posláním manželka Dolores Šavřdová, ale spolu s tím se na ni přenesla i plná pozornost Státní bezpečnosti. Šikany ze strany této instituce se pak nezbavila až do roku 1989.

Na počátku osmdesátých let se začala na území dnešního Moravskoslezského kraje probouzet generace mladých aktivistů, které spojoval odpor proti konformní společnosti a k režimu, který jim nakazoval, jak se mají chovat. Hlavní činností těchto mladých lidí bylo rozšiřování samizdatů a pořádání koncertů, výstav popřípadě bytových divadelních představení. S generací starších chartistů a aktivistů se zpočátku tyto lidé vůbec neznali. Charta 77 je sice oslovovala, své aktivity však vyvíjeli bez ohledu na ni. Velké propojování různých neoficiálních skupin nastalo teprve na konci osmdesátých let, kdy stejně jako na území zbytku republiky začaly i tady vznikat různé neoficiální iniciativy. V moravskoslezské oblasti měly přitom své zastoupení iniciativy celorepublikové (Klub Johna Lennona, HOS), a vedle nich vznikaly místní či regionální neoficiální hnutí (Hnutí za nenásilí, Severomoravská pasivita, Severomoravský ekologický klub apod.) Velký význam měla z celorepublikových iniciativ stále ještě Charta 77, kterou na konci osmdesátých let podepsalo asi nejvíce lidí v historii normalizovaného kraje, důležitějším se však ukázal vznik radikálnějšího HOS. Podpisy prohlášení těchto uskupení neměly v roce 1988 už jen symbolický význam, jak by se mohlo zdát. Moravskoslezský kraj byl územím, kde se uvolněná atmosféra, která byla na konci osmdesátých let v Praze například patrná,

téměř vůbec neprojevila. Mocenští představitelé se stále ještě nehodlali s přítomností opoziční Charty 77 smířit a novým signatářům ztrpčovali život stejně jako těm ostatním. Na každého chartistu tehdy připadalo obrovské množství agentů Státní bezpečnosti, jejíž pozornosti téměř nic neuniklo také díky infiltraci agentů do prostředí nonkonformních aktivit. Zastání v pražském centru disentu bylo mizivé a chartisté se severní Moravy a Slezska často naráželi na pražskou přezíravost a nezáměr. Ta byla patrná i v zahraničních rozhlasích – jediném prostředku, jakým mohli dát represích vědět. Podporu si tedy poskytovali hlavně vzájemně, přičemž důležitá byla například setkávání u Šavrdů. Ta však probíhala pod dozorem Státní bezpečnosti, jež nastrožila v bytě odposlechy a měla na místě svého zpravodaje – Jaromíra Glace.

Více než naplňování myšlenek Charty 77 zajímalo lidi s nonkonformním myšlením na území Moravskoslezského kraje, jak dělat něco po svém a přitom „přežít“. Charta se svými špičkami byla příliš daleko a příliš vzdálená potřebám protirežimního aktivisty ze severní Moravy či Slezska. Proto se mnoho mladých lidí zpočátku obracelo pro inspiraci spíše do bližšího Polska, které lákalo svou uvolněnější atmosférou a zejména nízkou cenzurou v oblasti kultury. Navázání vztahů však nebylo jednoduché, neboť u obou národů byly propagandou po dlouhou dobu rozdmýchávány historické spory. Několik pokusů o česko – polskou spolupráci učinili hlavně chartisté z Opavy a výsledek tohoto úsilí se pak projevil například ve zmaření projektu ekologicky silně škodlivé koksovny u česko – polské hranice. Svě pro zlepšení vztahů mezi oběma národy učinili také někteří aktivisté polské menšiny ve Slezsku, ani tak ne úmyslnou snahou, jako spíše organizací řady zajímavých nonkonformních aktivit, na které se scházeli účastníci obou národností.

Revoluce měla na území Moravskoslezského kraje pomalejší průběh než v Praze, což je však k podmínkám v tomto regionu celkem logické. Na rozdíl od Prahy zde nebyli hnací silou tolik studenti (i když se na manifestacích podíleli), ale spíše právě neoficiální iniciativy, které spolupracovaly stejně jako v Praze hlavně s herci a menšími politickými stranami (stranou socialistickou a lidovou). Lidé na Ostravsku zpracovaní komunistickou propagandou se však na manifestace dívali zpočátku s velkým respektem a odsouzením. Velkou roli v tomto ohledu sehrál mluvčí Charty 77 Tomáš Hradílek, který velkou část svého působení věnoval právě objasňování poslání Charty 77 a dalších nezávislých iniciativ. Zároveň zbavoval lidi strachu, který měli z neúspěchu revoluce. Velký otazník v tomto ohledu představovala početná vrstva dělníků na Ostravsku, u kterých se předpokládalo, že změny nepodpoří. V tomto případě si však režim sám podřezával větev už od počátku sedmdesátých let, kdy posílal do továren, hutí a dolů na Ostravsku lidi

s reformním myšlením. Tím si do „vlastních řad“ nasadil „nepřítele“, který se v revolučních listopadových dnech probudil. Lidé, kteří byli na převýchově, si až do konce osmdesátých let hlavně zvykali na nový život a neměli chuť pouštět se do protirežimních aktivit. Tato situace se však v listopadu 1989 změnila a oni správně pochopili svou úlohu ve společenské změně. Ve fabrikách a dolech začali zakládat stávkové výbory a přemlouvali své kolegy, aby se k nim přidali. Výsledkem bylo, že se 27. listopadu stávkovalo na všech šachtách a téměř ve všech továrnách. To revoluci v kraji významně pomohlo.

Disidenti a nezávislé iniciativy hrály na území dnešního Moravskoslezského kraje velkou roli. Hlavně proto, že pomohly v průmyslovém kraji s nízkou úrovní životního prostředí, vzdělanosti i kulturního prostředí, realizovat potřeby lidé nonkonformního smýšlení, jejichž život by byl bez toho dosti bezútěšný. Vzájemná podpora a realizace společných zájmů – to byla v první řadě hlavní úloha disentu v severomoravské oblasti. Vzniklo zde však i několik celorepublikových aktivit, jako například petice za propuštění Václava Havla. Stejně tak příběh Jaromíra Šavrdy má jistě větší hodnotu, než je mu v obecném povědomí lidí o disentu vyhrazena. Také příběhy dalších chartistů a nezávislých iniciativ by se do budoucna neměly opomíjet jako doposud, jinak historikům hrozí, že budou prezentovat jen jednu část příběhu – tu o špičkách disentu v Praze, které každý znal a proto režim si na ně zase tolik nedovoloval, zatímco na druhém konci České republiky byli pronásledováni lidé neznámých jmen, jejichž odvaha vystoupit proti režimu však musela být mnohonásobně větší.

Seznam použité literatury a zdrojů:

Literatura:

asi. 2006. „Chartista a vůdce revoluce prodává akvarijní rybičky“. *MF Dnes* 15. listopadu 2006: C/1

Bartusek, Ales. s.d. *Dlacego Polska*. s.l. s.n. Překlad Veronika Hušková, Dalibor Mañas.

Benda, Václav. 1990. „*Paralelní polis*“. In Vilém Prečan (ed.). *Charta 77 1977-1989. Od morální k demokratické revoluci*. Scheinfeld-Schwarzenberg: Československé středisko nezávislé literatury, s. 43-51.

Brynda, Herbert. 2003a. *Pražské jaro 1968 a probuzení občanské společnosti IV*. [online]. [cit. 10. května 2007] Dostupné z: <<http://www.radio.cz/cz/clanek/43904>>.

Brynda, Herbert. 2003. *Pražské jaro 1968 a probuzení občanské společnosti IV*. [online]. [cit. 10. května 2007]. Dostupné z: <<http://www.radio.cz/cz/clanek/44424/limit>>.

Courtis, Stéphanie et al. 1999. *Černá kniha komunismu I*. Praha, Litomyšl: Paseka

Deset bodů [online]. 1969. [cit. 12. prosince 2006]. Dostupné z: <<http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=38&PHPSESSID=5f1f03ccd70001edc8d7949191b1af18>>.

Disman, Miroslav. 2000. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

Fiedor, Jiří. 2007. „Bílé vrány v černém kraji.“ *Dějiny a současnost* 29 (2): 40 – 43.

Gruntorád, Jiří. 1989. *O nezávislých iniciativách v Československu*. Praha: Reprint xerox.

Gruntorád, Jiří (ed.). 1998. *Informace o Chartě 77 1978 – 1990. Článeková bibliografie*. Brno: Doplněk.

Havel, Václav. 1978. *Moc bezmocných*.s.l.s.n.(samizdat)

Havel, Václav. 1990. „*Politika a svědomí*“ . In Vilém Prečan (ed.). *Václav Havel*. Praha: Lidové noviny, s. 41-59.

Charta 77. 1978. *Informace o Chartě* 1 (12). nepublikováno: s. 7.

Charta 77. 1978. *Informace o Chartě* 1 (15). nepublikováno: s. 22.

Charta 77. 1982. *Informace o Chartě* 5 (9). nepublikováno: s. 9.

Charta 77. 1982. *Informace o Chartě* 5 (11). nepublikováno: s. 4.

Charta 77. 1983. *Informace o Chartě* 6 (3). nepublikováno: s. 3 – 5.

Charta 77. 1983. *Informace o Chartě* 6 (6). nepublikováno: s. 7.

Charta 77. 1983. *Informace o Chartě* 6 (9). nepublikováno: s. 1.

Charta 77. 1988. *Informace o Chartě* 11 (8). nepublikováno: s. 18

Charta 77. 1988. *Informace o Chartě* 11 (10). nepublikováno: s. 13 - 14.

Charta 77. 1977. *Prohlášení Charty 77* [online]. [cit. 22. září 2006]. Dostupné z: <<http://libpro.cts.suni.cz/charta/index.htm>>.

Lazorčáková, Tatjana, Jan Roubal. 2003. *K netradičnímu divadlu*. Praha: Pražská scéna.

Marjánko, Bedřich. s.d. *Akční program KSČ* [online]. [cit. 10. května 2007] Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni_prg68.php>.

Mludek, Ivo. 2007. „V ocelovém srdci republiky byl život signatářů krapet jiný.“ *Hospodářské noviny* 5. ledna 2007

Otáhal, Milan. 1994. *Opozice, moc a společnost 1969 - 1989: Příspěvek k dějinám „normalizace“*. Praha: Maxdorf .

Prečan, Vilém. 1987. „Edice Petlice 1973 – 1987“. *Čtvrtletník Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury* 1 (3 – 4) [online]: 35. Dostupné z: <<http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=2&sid=107>>.

Projev prezidenta republiky Václava Havla na sympóziu „Myšlenky Václava Havla a koncept občanské společnosti“ [online]. 1999. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/1999/2604a.html>>.

red. 2007. „Chartista Jaromír Piskoř: Všichni bohužel stárneme.“ *Region* 23. ledna 2007

red. 2007. „Mludek: Nejsem žádný partyzán.“ *Region* 23. ledna 2007

Růžička, Daniel. s.d. *Komuniké z Československo – sovětského jednání v Moskvě 27. srpna 1968* [online]. [cit. 10. května 2007]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/texty/komunike_mosk_1968_08_27.php>.

Růžička, Daniel (b). s.d. *Komuniké z Československo – sovětského jednání v Moskvě 27. srpna 1968* [online]. [cit. 10. května 2007]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/sss_r_gorb.php>.

„Československo 67. – 69. – přehled událostí“. *SM revue*. 1989 1 (1). Nепublikováno.

Severomoravská pasivita (5). 1989. Nепublikováno

„Prohlášení hnutí za nenásilí“. 1989. *Severomoravská pasivita* (6/7). Nепublikováno: s. 31

Severomoravská pasivita (8). 1989. Nепublikováno

Skilling, Gordon Harold (ed.). 1991. *Civil freedom in Central Europe: voices from Czechoslovakia*. London: Macmillan.

Skilling, Gordon Harold. 1981. *Charter 77: Human Rights in Czechoslovakia*. London: G. Allen and Unwin.

Šavrda, Jaromír. 1987. *Odpovědi na dotazník časopisu Index on Censorship*. nепublikováno

Tucker, Aviezer. 1997. *Fenomenologie a politika. Od J. Patočky k V. Havlovi*. Olomouc: Votobia.

Urbanec, Jiří. s.d. *Osamělá cesta Jaromíra Šavrdy* [online]. Slezská univerzita. Filozoficko – přírodovědecká fakulta. [cit. 9. srpna 2006]. Dostupné z: <<http://ubk.fpf.slu.cz/pracovnici/urbanec/doc/osamela-cesta.doc>>.

Vlček, Tomáš. s.d. *Počátek obrodného procesu 1968* [online]. [cit. 10. května 2007]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/1968/1968_03.php>.

Zvěřina, Pavel. *Jan Zajíc* [online]. [cit. 5. května 2007]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_zajicj.php>.

Webové stránky:

www.dejiny.nln.cz

www.libpro.cts.cuni.cz

www.ludvikvaculik.cz

www.mfdnes.newtonit.cz

www.polskamensina.3nec.cz/4.htm

www.totalita.cz

Ústní sdělení (rozhovory):

Fiedor, Jiří, chartista. Rozhovor v dubnu 2007 v Praze vedla Veronika Hušková.

Hradílek, Tomáš, mluvčí Charty 77 v roce 1989. Rozhovor v listopadu 2006 v Lipníku nad Bečvou vedla Veronika Hušková.

Mludek, Ivo, chartista. Rozhovor v únoru 2007 v Opavě vedla Veronika Hušková.

Piskoř, Jaromír, chartista. Rozhovor v dubnu 2006 v Praze vedla Veronika Hušková.

Svoboda, Jan, signatář Chilské revoluce. Rozhovor v dubnu 2007 v Ostravě vedla Veronika Hušková.

Šavrdová, Dolores, chartistka. Rozhovor v listopadu 2006 v Ostravě vedla Veronika Hušková.

Uhl, Petr, chartista. Rozhovor v lednu 2007 v Praze vedla Veronika Hušková.

Vrchovský, Ladislav, novinář. Rozhovor v listopadu 2007 v Ostravě vedla Veronika Hušková.

Wantula, Tadeusz, 1. předseda Kongresu Poláků. Rozhovor v dubnu 2007 v Třinci vedla Veronika Hušková.

Zaorálek, Lubomír, mluvčí Občanského fóra. Rozhovor v květnu 2007 v Ostravě vedla Veronika Hušková.

Seznam příloh

Příloha 1.

Příloha 2.

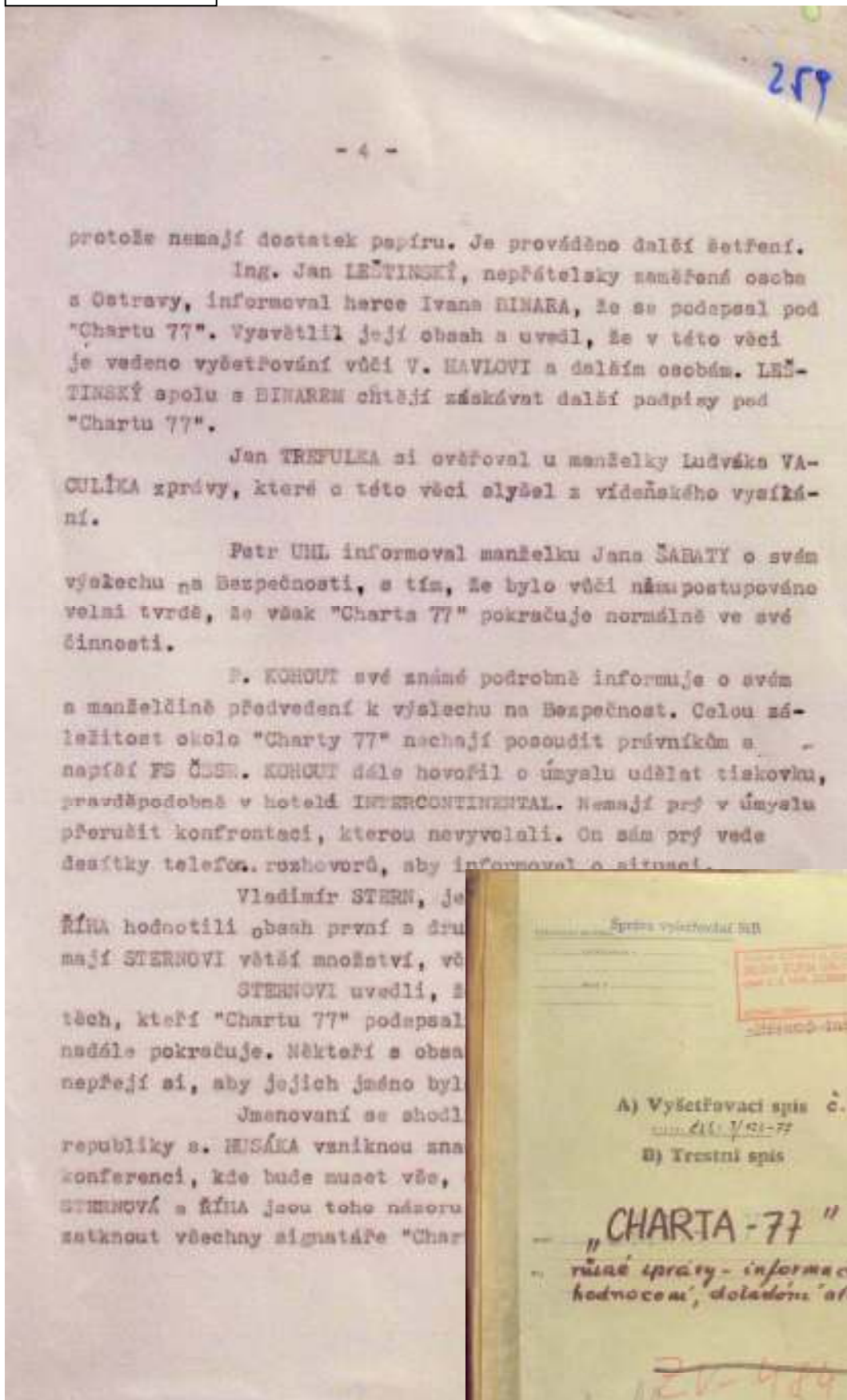
Příloha 3.

Příloha 4.

Příloha 5.

O AUTORCE

Bc. Veronika Hušková se narodila 13. července 1982 v městě Brušperk v Moravskoslezském kraji. Po maturitě na Masarykově gymnáziu v Příboře studovala Filozoficko – přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě obor Veřejná správa a regionální politika a bakalářský titul získala v roce 2004, kdy také obhájila závěrečnou práci na téma: Kriminalita dětí a mládeže na Opavsku v letech 1989 - 2003. Od roku 2004 studuje dvouletý magisterský obor Občanský sektor na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

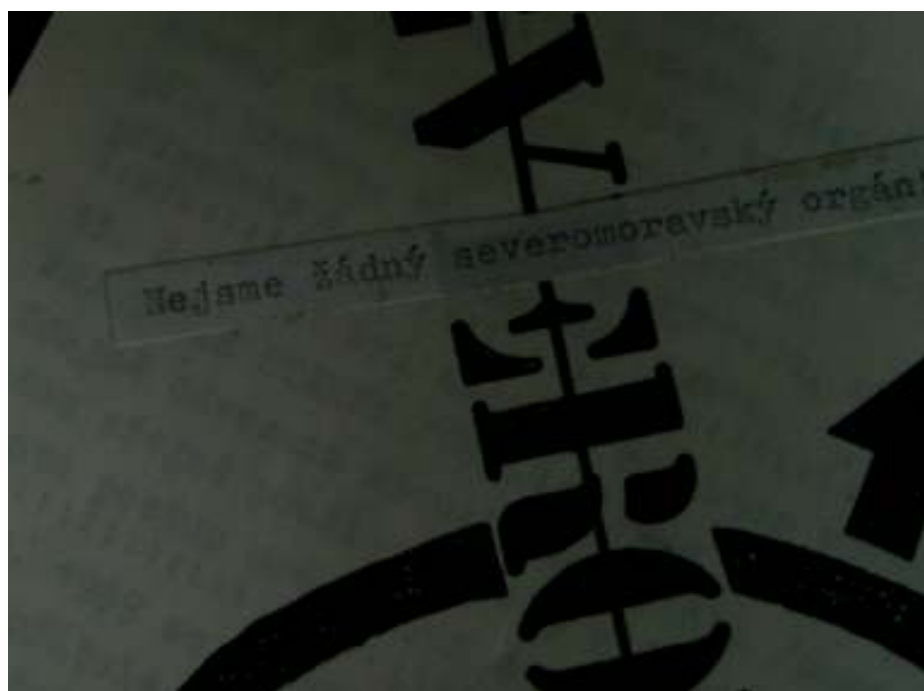

Informace o Janu Lešetínském a dalších signatářích Charty roku 1977 v materiálu StB

Příloha č. 5

Ukázky dobových samizdatů

JAROMÍR ŠAVŘDA

* 25. 5. 1933

† 2. 5. 1988

JAROMÍR ŠAVŘDA

TESTAMENT

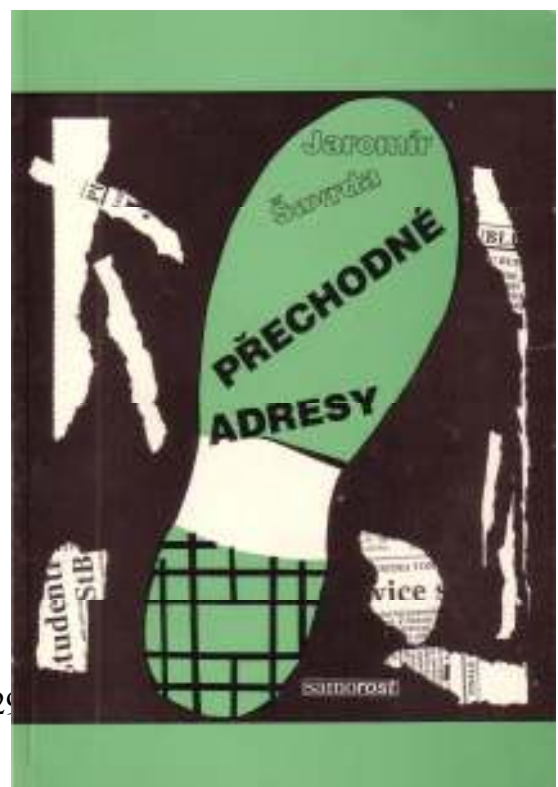
(Z básnické sbírky DRUHÝ SEŠIT DENÍKU)

Psáno v Ostravě nad Ohří 1984

Teprve kmet se dobře
ošidné podstaty věcí

Ostatně čím to je že člověk oželi
krásný a nový dům
zatímco uschlou růži umíraje
do posledního dechu tiskne k rtům
a ještě na marách
a ještě v bráně ráje
bezděky drolí z ní nahnědlý hebký prach
v prstech už zbělelých

Teprve kmet se dobře
(a někdy ještě ani tehdy ne)
podstaty věcí ošidné

Dolores Šavrdová

Významný ostravský chartista, básník a novinář Jaromír Šavrda se revoluce nedožil. Zemřel v roce 1988. Byl nemocný a poslední uvěznění za šíření textů mu definitivně podlomilo zdraví. Na snímku, který zřejmě pochází ze vzpomínkového večera na ostravské radnici v roce 1991, je vlevo Dolores Šavrdová. V jejím bytě se i po manželově smrti scházeli chartisté. StB jí do poslední chvíle ztrpčovala život. V roce 1998 za muže převzala řád T. G. Masaryka. Vedle ní jsou Lubomír Zaorálek a Rostislav Němčík.

FOTO: ARCHIV ROSTISLAVA NĚMČÍKA

Zdroj MFDnes 15. 11. 2006

Zdroj MFDnes 15. 11. 2006

GENERAČNÍ HÁDKA. Debata na Masarykově náměstí (tehdy náměstí Ládových milic) v Ostravě v listopadu 1989. FOTO: PETR BERGER

Příloha č. 3

Tomáš Hradílek,
mluvčí Charty 77

Zdroj Lidové noviny 13. 1. 2007

Programové prohlášení
Společnosti přátel USA,
obálka magazínu

astrofě pro nějaké nešťastné nadorozumění. My se
přítelům křivdám a s Amerou i vás, než aby se svů-
ti. A proto vytváříme společně usilovně jako pod-
příruš, ale jako linku důvěry mezi americkými a
jako výraz naděje, že nové myšlení v mezínárod-
pouhou frází.

Pavel Jungmann	Ing.Boďiš Koutný
Zálehá II/3406	K Pustkám 727
Gottwaldov	Gottwaldov

.....

PROGRAMOVÉ P R O H L Á Š E N Í

A. Společnosti přátel USA - SPUSA
je dobrovolnou nezávislou občanskou
iniciativou občanů ČSSR. Chce aktivně
přispívat k mírovému soužití mezi
státy s různým společenským zřísením.
Ve své činnosti chce navazovat na
historické profítky a duchovní svazky
s lidmi Spojených států amerických a
podle svých možností naponáhat rozví-
jení všestranných vztahů mezi oběma
národy.

B. Posláním Společnosti je účinně
přispívat k rozvíjení přátelství mezi
oběma ČSSR a USA a tím naponáhat k
upevňování důvěry mezi oběma národy.

- K jeho úkolům patří:**
- poznávat americkou společnost,
její demokracii, její sociální struk-
turu, způsob života, tradice a hodno-
ty;
 - pomocí bližšího poznání americké
společnosti přibližovat aktivistům
SPUSA a ostatním členům její úspěchy
a přednosti, a také naučit se správně
chápat i chyby, neúspěchy a výstřel-
ky této společnosti;
 - navazovat různými formami osobní
kontakty mezi občany USA a ČSSR;
 - dít americkým občanům možnost
nahlednout i do našeho skutečného ži-
vota. Ukázkou krása naší vlasti, ro-
dných krajů a našeho kulturního a

hospodářského života obohatit vědo-
ností Američanů a tak přibližovat
jejich srdce naší zemi;

- učit se anglickému jazyku i o
příležitosti k americkým zvláštnos-
tem a rozvíjet jeho znalosti;
- pořádat společenské večery při
příležitosti amerických svátků a
výročí;
- vytvořit ve Společnosti zá-
jmové okruhy, např. literární, hu-
dební, výtvarný, divadelní, filmový,
historický, sportovní a jiné, s tím,
že tyto okruhy budou pořádány pro
aktivisty SPUSA i jiné občany přátel-
stelské zúčastnění, debatační kroužky, be-
sedy, diskuse, přednášky, filmová
představení a jiné programy;
- vytvořit časopis, který by in-
formoval občany o programech Spole-
čenství, o nových poznáních o
americké společnosti, o besedách,
přednáškách, výročích a jiných zá-
jmech Společnosti;
- budoucně vytvářet program ses-
terských měst mezi městy ČSSR a
USA.

C. Výhraďou programu je možnost
hojny nebo doplnění programů v rá-
mci činnosti Společnosti.

.....